

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ
Факультет урбаністики та просторового планування
Кафедра політичних наук і права
ВГО «АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ»
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФОНД ЕБЕРГАРДА ШЬОКА (ФРН)
ФОНД ПІДТРИМКИ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ (ФРН)
ЮРИДИЧНА КОМПАНІЯ «BLF GROUP»

Збірник наукових праць

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМИ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОСТМОДЕРНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ,
ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ»

КИЇВ 2021

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**
Факультет урбаністики та просторового планування
Кафедра політичних наук і права
ВГО «АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ»
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФОНД ЕБЕРГАРДА ШЬОКА (ФРН)
ФОНД ПІДТРИМКИ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ (ФРН)
ЮРИДИЧНА КОМПАНІЯ «BLF GROUP»

Всеукраїнська науково-практична конференція
***«НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ
МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ПОСТМОДЕРНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ,
ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ»***

Збірник наукових праць

КИЇВ 2021

Редакційнаколегія

- Куліков П.М.** – д.е.н., проф., ректор КНУБА (голова)
Стецюк П.Б. – к.ю.н, суддя Конституційного Суду України у відставці
Мьоллер П. – член правління, Директор, Фонд Ебергарда Шьока (Німеччина)
Вайзе Т. – віце-президент Фонду підтримки будівельної галузі
Басараб М.М. – к.п.н., член президії Громадської комісії з розслідування та попередження порушень прав людини в Україні
Бисага Ю.М. – д.ю.н., проф, Ужгородський національний університет
Вангородська Г.І. – директор ЮК «BLFGROUP», КНУБА
Ковальчук О.М. – к.ю.н, доц., КНУ імені Тараса Шевченка
Мамедов А.М. – к.т.н., доц., КНУБА
Мамонтов І.О. – к.ю.н., доц., КНУБА, Заслужений юрист України
Марусяк О. В. – PhD ФРН, Центр політико-правових реформ
Марцеляк О.В. – д.ю.н., проф., КНУ імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників
Марченко М.В. – к.ю.н., Асоціація українських правників
Новицька Н.Б. – д.ю.н., проф., Університет ДФСУ, Асоціація українських правників
Оніщенко Н.М. – д.ю.н., проф., Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, Асоціація українських правників
Перегида Є.В. – д.п.н., проф., КНУБА
Похиленко І.С. – к.ю.н., доц., КНУБА
Радченко О.І. – к.ю.н доц., ХНУВС, Асоціація українських правників
Сердюк Н.А. – д.ю.н., проф., КНУБА, Асоціація українських правників
Халабуденко О.А. – к.ю.н., доц., КНУБА
Шамрай В.В. – д.ю.н., доц. КНУ імені Тараса Шевченка
Ямельська Х.Ю. – адвокат, Асоціація українських правників

Рецензенти:

- Новицький Андрій Миколайович** – доктор юридичних наук, професор, директор українського НДІ «Ресурс»
Слюсаренко Юрій Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права Київського національного універ-ту імені Тараса Шевченка
Марцеляк Світлана Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Харківського національного університету імені В.М. Каразіна

Збірник матеріалів тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національний та міжнародний механізми захисту прав людини: постмодерні тенденції розвитку, виклики та шляхи модернізації» (Київ, 26 лютого 2021 року). Зб. наук. пр. Київ–Тернопіль : КНУБА, ВГО «Асоціація українських правників», «Бескиди», 2021. 309 с.

ЗМІСТ

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Левус Андрій

Конституційна криза у контексті російської гібридної агресії
проти України..... 10

Марченко Микола

Інституційне реформування Конституційного Суду України
у контексті формування людиноцентристської правової ідеології
в Україні 13

Смокович Михайло

Адміністративна юстиція як дієвий механізм захисту прав людини
в Україні..... 18

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

Бабюк Алла

Дотримання та захист прав людини і громадянина в рамках
здійснення митної справи..... 23

Жаровська Ірина, Грень Наталія

Аспекти дискримінації осіб старшої вікової групи 26

Завгородня Владислава

Електронні засоби масової інформації: сучасні виклики правового
регулювання та проблеми захисту прав людини 32

Заїка Анастасія

Проблема забезпечення економічних та екологічних прав людини
в контексті проведення земельної реформи в Україні..... 35

Ісламова Анна

Благодійництво – спосіб захисту соціальних прав людини 40

<i>Ковалів Олександр</i>	
Основні засади реформування земельних відносин і природокористування в Україні – в інтересах всього українського народу.....	42
<i>Ковальчук Олександр</i>	
Принципи права у захисті прав і свобод людини	48
<i>Коломієць Віталій</i>	
До питання конституційно-правового статусу Міністерства внутрішніх справ України	51
<i>Магновський Ігор</i>	
Судовий захист як одна з ключових юридичних гарантій прав людини в Україні.....	54
<i>Марцеляк Микола</i>	
Студентські омбудсмани в національному механізмі захисту прав людини	59
<i>Марцеляк Олег</i>	
Місце спеціалізованих омбудсманів в механізмі захисту прав людини в Україні	63
<i>Новицька Наталія, Репеха Наталія</i>	
Окремі аспекти обмеження права на інформацію у фінансових правовідносинах.....	70
<i>Оніщенко Наталія</i>	
Права людини: контекст реформаторських змін	76
<i>Оріховський Микола</i>	
Аксіологічні засади захисту конституційного ладу.....	81
<i>Перегуда Євген, Ткаченко Ілля</i>	
Взаємодія громадянського суспільства, судів, місцевого самоврядування та міжнародних організацій в механізмі захисту права на місто	85
<i>Похиленко Ірина</i>	
До питання про право на освіту	90
<i>Семко Вадим</i>	
Суспільні блага та їх роль у реалізації прав людини.....	96

Сердюк Наталія

Права жінок-військовослужбовців в Україні 101

Сидій Ольга

Постмодерні тенденції розвитку концепту соціальної держави та права людини..... 105

Тетерук Андрій

Коаліційна угода Верховної Ради України VIII скликання та фундаментальні права людини..... 110

Ткаченко Володимир, Климчук Марина

Розвиток «smart-city» на засадах когнітивістики в контексті захисту прав людини..... 114

Уваров Анатолій

Зміст конституційного права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності 119

Шамрай В'ячеслав

Конституційне право на володіння вогнепальною зброєю у механізмі захисту прав людини в Україні 122

Ярощук Інна

Конституційне право на охорону здоров'я та медичну допомогу: реалії сьогодення..... 127

МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Басараб Михайло

Державна політика щодо відновлення конституційного ладу на окупованих територіях у контексті захисту прав громадян України .. 133

Дерев'янка Сергій, Бичай Руслан

Захист прав внутрішньо переміщених осіб в Україні: політико-правові проблеми 136

<i>Мамонтов Ігор</i>	
Права людини на тимчасово непідконтрольних територіях у контексті протидії фінансуванню тероризму.....	142
<i>Мироненко В'ячеслав</i>	
Захист прав людини і особливості світової політики щодо ракетно-ядерних озброєнь.....	147
<i>Мокренюк Сергій</i>	
Окремі питання документування якнеобхідної складової механізмів захисту прав людини в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України	150
<i>Пилипенко Олександр</i>	
Механізми та стандарти захисту прав людини в країнах Європейського Союзу.....	155
<i>Пристайко Валерій</i>	
Захист прав людини в умовах збройних конфліктів.....	160
<i>Радченко Олександр</i>	
Проблема зловживання правом на звернення до Європейського суду з прав людини.....	163
<i>Римарчук Римма</i>	
Правовий аналіз міжнародної системи захисту особистих немайнових прав людини.....	166
<i>Семяніста Світлана</i>	
Право громадян на публічну інформацію: порівняння, міжнародно-правовий досвід	171
<i>Сидорчук Кирило</i>	
Правосуддя перехідного періоду: історія концепції та пошук оптимального трактування.....	177
<i>Халява Владислав</i>	
Захист прав ветеранів на сучасному етапі державотворення України.....	180
<i>Ямельська Христина</i>	
Правова природа актів м'якого права органів Ради Європи.....	185

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ВИТОКИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Братасюк Марія

Світоглядно-філософський вимір права на захист права як
фундаментальної засади збереження основ буття 192

Луцький Роман

Методологічні проблеми праворозуміння: поняття зміст 197

Пшоняк Марія

Деякі підходи до поняття морально-правових колізій..... 201

Сливка Степан

Рефлексія метафізичного сну Дмитра Менделєєва у філософію
права..... 204

Халабуденко Олег

Постмодерні «сліди» в праві: погляд через призму концепції
прав людини 210

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Безклубий Ігор

Методологічні нотатки на шляху модернізації цивільного
законодавства 216

Вигівська Анна

Деякі особливості вдосконалення систем фінансування виборів в
Україні 221

Захарченко Петро

Законодавче забезпечення захисту національних інтересів царської
Росії в умовах розгортання Першої світової війни:аспект
дискримінаційний 225

Колода Андрій

Помилки слідчого: поняття та характерні ознаки..... 231

Лисенко Олександр, Кузнецова Людмила

Щодо питання довіри в поліцейській діяльності 236

Левчук Аліна

Запобігання корупційних та пов'язаних з корупцією
правопорушень як важливий чинник побудови демократичного
суспільства 239

Новак Анна, Тесленко Олександр

Організація муніципального фінансового контролю: правові
засади та міжнародний досвід..... 244

Панчишин Руслан

Взаємодія органів місцевого самоврядування із суб'єктами
господарської діяльності 251

П'ятницький Андрій

Особливості правового статусу (правового регулювання)
автономних утворень у КНР 256

Шатіло Володимир

Роль управлінської діяльності у конституційному механізмі
державної влади 259

АНГЛОМОВНА СЕКЦІЯ

Oleksandr Marusiak

Freedom of religion vs. National security: case of Ukraine..... 263

Mykola Saltanov

The issue of external legitimacy of the state 266

НІМЕЦЬКОМОВНА СЕКЦІЯ

Olha Andriiv

Sprache und Diskriminierung: Realität oder Kontrafaktualität?..... 269

Трибуна Молодого Дослідника Прав Людини

Бойко Вікторія

Принцип розумної перестороги, як основа захисту прав людини у відносинах, пов'язаних з використанням штучного інтелекту273

Анастасія Кравченко

Захист прав споживачів276

Маланчук Тетяна, Безвін Олексій

Нерозповсюдження хімічної зброї у вимірі міжнародного права.....281

Низовий Євген

Право на перегляд та оскарження судового рішення284

Федорів Ангеліна

Шляхи удосконалення конституційного права людини на приватність у цифрову епоху289

Цебенко Соломія, Кирик Уляна

Право на справедливий суд: Практика Європейського суду з прав людини щодо України.....294

Цебенко Соломія, Чернецька Ольга

Взаємозв'язок Ради Європи та України щодо захисту прав людини297

Шаховець Анастасія

Право на підприємницьку діяльність не заборонену законом301

Ямельський Назарій

До питання місця репродуктивних прав в системі особистих немайнових прав фізичних осіб306

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Левус Андрій

*Народний депутат України VIII скликання,
Заступник голови Служби безпеки України (2014)*

КОНСТИТУЦІЙНА КРИЗА У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

З 2014 року російська гібридна операція щодо демонтажу української державності стала очевидною для всіх. Крім прямої військової інтервенція, ця гібридна агресія має ще цілий ряд явних та латентних проявів. Інструментами російської гібридної агресії проти України виступають такі постмодерні явища: постправа та альтернативні факти. Однак, найбільшу небезпеку становить дещо інший вектор російської гібридної агресії проти нашої держави – нищення легітимності інституцій публічної влади та побудова тотального хаосу в українському суспільстві усіма можливими засобами.

Ще буремною весною 2014 року РФ усіма силами намагалася делегітимізувати в очах світової спільноти інституції публічної влади постмайданівської України. Провал цієї операції не зупинив прагнення Москви до знищення легітимності інституцій публічної влади України та гібридного поширення хаосу в нашій державі.

Саме у цьому контексті варто розглядати детермінанти конституційної кризи, яка поглинула Україну восени 2020 року.

Рішення Конституційного Суду України щодо декларування доходів державними службовцями з політичної точки зору можна розглядати дуже вигідним для РФ і таким, що було породжено різноманітними прямими та непрямими впливами.

Наслідком цієї російської комбінації з різноманітними впливами є:

- поява великої суспільної недовіри до Конституційного Суду України та судової системи загалом;
- криза у відносинах з західними партнерами через знищення вагомого елементу національного антикорупційного законодавства;
- спроба влади здійснити неконституційне втручання в діяльність органу конституційного контролю та позбавити Конституційний Суд України ряду класичних для європейської моделі конституційного суду України гарантій незалежності.

Усе це безумовно відповідає лише інтересам РФ і ставить великі виклики перед усіма патріотичними середовищами в Україні незалежно від будь-яких ідеологічних забарвлень. Виникає загроза можливості втрати суспільної легітимності ключової для постмодерної демократії інституції, покликаної забезпечити захист демократичного конституційного ладу.

У цьому контексті варто відзначити, що у відповідності до свого правового статусу, визначеного ст. 102 Конституції України, Президент України має вживати усіх заходів, спрямованих на захист демократичного конституційного ладу. Як відзначає М.Марченко, таку аксіологічну конструкцію повноважень Президента України закладено Конституціонодавцем у двох ключових механізмах: 1) національний механізм захисту прав та свобод людини; 2) механізм стримування та противаг. [1, с. 34] Однак, у ситуації з конституційною кризою Президент України не виступив у ролі захисника демократичного конституційного ладу.

Сукупність усіх вище перерахованих подій створює ідеальні умови для російської гібридної агресії та руйнації українських інституцій публічної влади.

Така ситуація вимагає від українського громадянського суспільства у тісній співпраці з західними партнерами запропонувати ефективний вихід з конституційної кризи та деполітизації процесу з трансформацією Конституційного Суду України.

Вбачається, що вихід з конституційної кризи має відбуватися через наступні кроки:

- зміщення центру діяльності органу конституційного контролю від питань з політичним характером до захисту фундаментальних прав людини;
- формування нових, більш жорстких підходів, до добору суддів Конституційного Суду України.

Список використаної літератури:

Марченко М. Людиноцентристська правова ідеологія в Україні. *Права людини в умовах розбудови соціальної держави*. Зб.наукових праць . Матеріали круглого столу (Київ 10 грудня 2020). Міністерство науки і освіти України , Київ. нац. ун-т. будівн. і архіт-ри та ін. Київ-Тернополь, КНУБА, “Бескиди”, 2020. С. 33-36.

*Марченко Микола,
кандидат юридичних наук,
провідний експерт з конституційного права
ВГО «Асоціації Українських правників»*

ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Осінь 2020 року зробила Конституційний Суд України центром суспільної уваги та змусила цілий ряд політиків, громадських діячів та публічних службовців задуматися над вдосконаленням правового регулювання діяльності органу конституційного контролю.

Однак, суспільно-політичний дискурс є значною мірою далекий від реальних потреб в модернізації правового статусу Конституційного Суду України з огляду на потребу: а) підвищення ефективності національного механізму захисту прав людини, б) максимальної деполітизації діяльності інституції.

Так, абсолютно поза межами цього дискурсу опинилося питання зміни національної моделі інституту конституційної скарги, яка має ключове значення для захисту фундаментальних прав індивіда від посягань з боку публічної влади.

Сьогодні питання реформування правового статусу Конституційного Суду України потребує деполітизації та переведення в експертну площину.

Розглядаючи ключові проблеми ефективності ролі органу конституційного контролю в національному механізмі захисту прав людини, варто відзначити наступні фактори:

- застосування в Україні відносно слабкої національної нормативної моделі інституту конституційної скарги, яка не дозволяє індивіду оскаржити конституційність індивідуального акту, застосованого в остаточному судовому рішенні;

- відсутність законодавчо визначених вимог до мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України.

Так, застосована в Україні нормативна модель інституту конституційної скарги (за зразком Польщі та РФ) надає органу конституційного контролю меншої ролі в національному механізмі захисту прав людини, ніж повна модель інституту конституційної скарги. Така ситуація в українських умовах не сприяє деполітизації діяльності органу конституційного контролю і не створює умов для формування дієвого інструменту захисту фундаментальних прав людини.

Питання щодо законодавчо визначених критеріїв до змісту мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України є породженим відсутністю певної сталої традиції українського органу конституційного контролю щодо складання відповідної частини свого рішення. Варто відзначити, що органи конституційного контролю в Австрії, ФРН, Польщі, Іспанії, Хорватії та інших країнах мають відповідні уставлені традиції. Однак, в практиці Конституційного Суду України на сьогодні можна побачити окремі тенденції, які можна прослідкувати в окремих переліках рішень органу конституційного контролю. За таких обставин постає питання доцільності визначення відповідних питань на законодавчому рівні. Однак, такий підхід абсолютно не стане звужувати можливості органу конституційного контролю. Однак, він дозволить усім учасникам конституційного провадження розраховувати на належну правову аргументацію Конституційного Суду України при прийнятті рішення за конституційною скаргою або конституційним поданням. Вбачається, що суддя-доповідач за справою у конституційному провадженні при підготовці проекту рішення органу конституційного контролю має приділяти ключову увагу юридичній аргументації в мотивувальній частині рішення та її причинно-наслідковому зв'язку. Особливо важливим це є в справах щодо фундаментальних прав людини. Власне, це є надзвичайно важливим для формування цілісної людиноцентристської правової ідеології в Україні і має сприяти підвищенню ефективності національного механізму захисту прав людини.

Іншим ключовим для реального реформування Конституційного Суду України питанням є формування його персонального складу.

Сьогодні суб'єктами формування персонального складу Конституційного Суду України є Президент України, Верховна Рада України та З'їзд суддів України. Вже саме коло суб'єктів формування персонального складу органу конституційного контролю є далеким від ідеального. Наявність З'їзду суддів України серед них в реальності викликає наступні питання: 1) такий підхід суперечить класичному розумінню принципу розподілу влади, бо формування органу конституційного контролю за участю представників загальних судів є нонсенсом для країн сталої демократії, 2) на практиці З'їзд суддів України обирає судьями Конституційного Суду України суддів загальних судів, які не володіють належним рівнем компетенції у сфері конституційного права та філософії права.

Отже, є усі підстави для виключення З'їзду суддів України з числа суб'єктів персонального складу Конституційного Суду України шляхом внесення змін до ст. 148 Конституції України.

Крім того, сьогодні відповідно до ч. 3 ст. 148 Конституції України відбір кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах. Детально цей процес визначається нормами Закону України «Про Конституційний Суд України». Однак, такий підхід в умовах ще значною мірою пострадянської політичної системи України є неідеальним для формування фахового та незалежного персонального складу Конституційного Суду України. Вбачається доцільним передбачити в ст. 148 Конституції України детальну процедуру формування конкурсних комісій при Президентові України та парламенті. Крім того, доцільно передбачити інші правила щодо конкурсних комісій при главі української держави та парламенті. Так, конкурсна комісія при главі держави цілком може виступати способом певного обмеження дискреції суб'єкта формування персонального складу органу конституційного контролю. У випадку з парламентом слід враховувати його представницьку та політичну природу при конструюванні повноважень відповідної конкурсної комісії.

Пропозиції щодо моделі конкурсної комісії при Президентові України:

Президент України своїм Указом створює спеціальну конкурсну комісію з обрання суддів Конституційного Суду України за своєю квотою. До відповідної комісії при Президентові України мають входити 9 членів, усі члени відповідної комісії повинні мати досвід наукової діяльності у сфері конституційного права та бездоганну репутацію. Конкурсна комісія при Президентові України проводить оцінювання кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України та подає найбільш відповідних кандидатів Президенту України. Президент України видає указ про призначення поданих кандидатів судьями Конституційного Суду України.

Пропозиції щодо конкурсної комісії при Верховній Раді України:

Верховна Рада України створює конкурсну комісію, яка проводить попередній етап відбору кандидатів для заміщення посад суддів Конституційного Суду України. До складу відповідної конкурсної комісії мають входити 11 членів. 5 членів конкурсної комісії повинні мати досвід наукової діяльності у сфері конституційного права. 4 членів конкурсної комісії мають бути представниками профільного комітету Верховної Ради України та представляти усі фракції політичних партій, представлених у Верховній Раді України. Усі члени конкурсної комісії повинні мати бездоганну репутацію. Конкурсна комісія при Верховній Раді України здійснює добір кандидатів, які відправляються на розгляд профільного комітету Верховної Ради України. Профільний комітет Верховної Ради України проводить визначення кандидатур, що виносяться на голосування у Верховній Раді України щодо призначення суддів Конституційного Суду України. Верховна Рада України простою більшістю голосів призначає суддів Конституційного Суду України шляхом рейтингового голосування за кандидатів, поданих профільним комітетом Верховної Ради України.

Пропозиції щодо посилення вимог до кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України:

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг віку сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, має досвід наукової та експертної діяльності у сфері права, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності.

*Смокович Михайло,
доктор юридичних наук, Заслужений юрист України,
суддя Верховного Суду,
голова Касаційного адміністративного суду
у складі Верховного Суду*

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ ЯК ДІЄВИЙ ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Конституцією України задекларовано ідею про те, що людина є найвищою соціальною цінністю суспільства, а діяльність держави спрямовується на реалізацію та захист її законних прав, свобод та інтересів. Зокрема, статтею 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Європейський правовий простір, до якого прагне наша держава, зобов'язує не лише встановлення світових стандартів демократичного розвитку суспільства, проголошення прав і свобод людини, а й створення системи їх надійної реалізації, охорони та захисту. Безумовно, за останні роки зміни суспільної свідомості значно вплинули на вимоги громадян до діяльності держави й насамперед, згідно з Конституцією України, до утвердження і забезпечення їхніх прав і свобод (ч. 2 ст. 3).

Доцільно вказати, що національне законодавство про права та свободи людини і громадянина відповідає високим міжнародно-правовим стандартам. Передусім, у ньому закладена демократична концепція взаємовідносин людини і держави, при якій людина в Україні визнається найвищою соціальною цінністю, змінюються співвідношення і роль структурних елементів правового статусу громадянина, оскільки на перший план виходять не його обов'язки, а права і свободи.

Проте на сьогодні сучасному правовому статусу громадян України притаманна слабка соціально-правова захищеність, недостатня гарантованість прав і свобод, відсутність усіх необхідних забезпечуючих механізмів, тому гостро постає питання реальності здійснення та захисту прав людини та громадянина.

У відповідності до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлено право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи з урахуванням принципів розумності строків вирішення існуючого спору на засадах незалежності та неупередженості суддів національної судової системи.

Побудова України як правової, демократичної держави та входження її до Європейської спільноти передбачають наявність ефективного механізму захисту прав і свобод людини, одним з елементів якого є дієва й відповідальна система надійного судового захисту фізичних та юридичних осіб від порушень їхніх прав і законних інтересів, у тому числі з боку суб'єктів владних повноважень у сфері публічно-правових відносин.

До того ж забезпечення гарантій прав громадян у відносинах з адміністративними органами є обов'язком правової держави. Саме це й обумовило свого часу потребу створення адміністративної юстиції в Україні, яка, з одного боку, повинна захищати індивідуальні права, а з іншого – за допомогою єдиної судової практики забезпечувати законність діяльності органів публічної влади і таким чином сприяти зміцненню правопорядку в державі.

Якщо звернутися до історії, можна простежити, що в більшості країн адміністративна юстиція почала виникати ще в другій половині XIX століття. Звісно, у різних державах вона формувалася індивідуально, з урахуванням наявних соціальних умов і традицій, зазнаючи впливу усталених на той період теоретичних поглядів.

У нашій державі адміністративна юстиція є особливою галуззю правосуддя. Ознака «адміністративна» вказує як на наявність адміністративного елемента і в організації адміністративної юстиції (з погляду кадрового складу), і в порядку її функціонування (елементи

адміністративного процесу), так і на характер справ, що вирішуються органами адміністративної юстиції (публічні спори).

Сам термін «адміністративна юстиція» є багатозначним, що зумовлено особливостями формування відповідного інституту в певних правових системах, де увагу акцентовано як на окремих ознаках цього явища, які є загальними для нього, так і на деяких особливостях, пов'язаних із характером правових систем.

Призначення адміністративної юстиції полягає в здійсненні тільки правового контролю, а не контролю за доцільністю управлінської діяльності. Адміністративно-правовий захист повинен бути судовим правовим захистом, адже саме суди найбільше відповідають вимогам незалежності та неупередженості, що ставляться перед правозахисними органами. Завдяки створенню адміністративної юстиції повинно бути гарантовано не тільки зміцнення правопорядку у сфері управлінської діяльності, а й надано можливість окремому громадянину реалізовувати свої права шляхом оскарження неправомірних рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади.

Запровадження в Україні адміністративного судочинства й утворення адміністративних судів мало на меті гарантування права кожного оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що дозволить забезпечити реалізацію конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною.

Метою запровадження в Україні адміністративного судочинства й утворення адміністративних судів було гарантування права кожного оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що забезпечує реалізацію конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною.

Система судів адміністративного судочинства є унікальною гарантією реалізації захисту суб'єктивних публічних прав та інтересів фізичних осіб та юридичних осіб приватного та публічного права у їхніх взаємовідносинах та взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування, а також з іншими публічно-владними інституціями.

Саме тому забезпечення ефективності функціонування системи адміністративних судів в Україні є одним із першорядних завдань адміністративної реформи публічного адміністрування, що визначають критерії успішності реалізації євроінтеграційних процесів, активізованих у 2014 році у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

На сьогоднішньому етапі реформування судової системи взагалі, та адміністративної юстиції зокрема, доцільно підкреслити, що сучасна модель побудови судоустрою характеризується низкою позитивних ознак у контексті її ефективного функціонування щодо досягнення мети адміністративного судочинства – оптимального захисту прав, свобод та інтересів особи у юридично нерівних відносинах із суб'єктами владних повноважень.

Зокрема, під час триваючої судової реформи в Україні були запроваджені докорінні зміни у розумінні системи судоустрою, визначенні складників правосуб'єктності суддів та порядку розгляду і вирішення публічно-правових спорів у порядку адміністративного судочинства. Зміни відбулися у правовому регулюванні принципів судоустрою держави, встановленні складників системи адміністративних судів та їхніх повноважень, порядку звернення до суду і процедур судового розгляду адміністративних справ, механізмі добору суддів, підставах і порядку застосування до них заходів дисциплінарної відповідальності, системі забезпечення діяльності судів і засад суддівського самоврядування.

В умовах активного реформування судової системи України питання правового статусу адміністративного суду набуло особливого значення, адже дозволяє не лише окреслити його роль у суспільних відносинах зі здійснення правосуддя, але й виявити слабкі та сильні сторони у нормативному врегулюванні його правового статусу та діяльності, що, у свою чергу, дозволяє покращити ефективність механізму захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері вирішення публічно-правових спорів.

Крім того, наявний судовий механізм захисту, що здійснюється в межах адміністративного судочинства, дозволяє усувати та

попереджати зловживання з боку публічної влади, зокрема державної, забезпечити право кожного на відновлення порушених прав з боку владних структур та державних органів. Підкреслю, що ефективність механізму захисту прав людини, в тому числі судового захисту, є гарантією досягнення певної соціальної справедливості, проявом якої є подолання негативних соціальних наслідків порушень прав і свобод людини та громадянина, кінцевою метою якого є власне забезпечення реальності таких прав.

На сучасному етапі розвитку нашої держави незалежність судової влади лише обростає реальними механізмами забезпечення. Безумовно, проблема охорони прав і свобод громадян від незаконних дій і рішень з боку суб'єктів владних повноважень завжди буде актуальною. Відносини, в яких одна сторона володіє владними повноваженнями, а інша – фізична або юридична особа, в основі мають певні протиріччя, причиною яких є «перевага» на користь більш «сильної» сторони, яка має владні повноваження. Задля забезпечення рівності сторін у цьому разі потрібен особливий механізм захисту інтересів «слабшої» сторони правовідносин.

Одним із таких механізмів є адміністративне судочинство. Тому адміністративну юстицію варто розглядати як надзвичайно важливий процесуально-правовий інструмент у сфері повноцінного захисту конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян.

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

*Бабюк Алла,
кандидат юридичних наук,
Київський національний лінгвістичний університет*

ДОТРИМАННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В РАМКАХ ЗДІЙСНЕННЯ МИТНОЇ СПРАВИ

Для України, як демократичної країни, захист прав людини знаходиться на пріоритетному місці. У Конституції України закріплено, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1]. Законодавство України, що регламентує ту чи іншу сферу, базується на вказаному принципі. Так, стаття 8 Митного кодексу України, яка регламентує принципи здійснення митної справи, містить положення про те, що митна справа здійснюється на основі додержання прав та охоронюваних законом інтересів осіб [2]. Слід зазначити, що дотримання та захист прав людини і громадянина є пріоритетною нормою, яку містять усі міжнародні акти з будь-якого напрямку. Національне законодавство будь-якої країни так само містить норми про пріоритетність захисту прав людини. Однак, аналіз судової практики свідчить про факти порушень прав людини і громадянина у різних сферах. Досить часто лунають звинувачення щодо порушення прав громадян з боку митних органів, зокрема щодо затягування часу митного оформлення товарів, порушення порядку здійснення митного контролю тощо.

Відмітимо, що протягом останніх років законодавство України з питань митної справи було суттєво змінено у зв'язку з приєднанням України до низки міжнародних угод. У зв'язку з цим відбулась адаптація та гармонізація митного законодавства України до міжнародних стандартів. Наразі Митний кодекс України містить чітку

норму щодо тривалості здійснення митного контролю та митного оформлення. Так, у статті 255 Митного кодексу України зазначено, що митне оформлення завершується в найкоротший можливий строк, але не більше ніж чотири робочих години з моменту пред'явлення митному органу товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що підлягають митному оформленню [2].

Що стосується порядку і умов переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, то вони є однією із складових, які становлять митну справу. Безумовно, що здійснення митного контролю та митного оформлення завжди зачіпає права певних осіб. На законодавчому рівні визначено дев'ять форм митного контролю. Їх перелік та процедури проведення закріплено у Митному кодексі України. Однак, іноді виникає потреба більш детальної регламентації того чи іншого питання. У такому випадку компетентні органи вправі розробити підзаконний нормативно-правовий акт. Щоб уникнути можливих порушень прав і законних інтересів громадян, для таких нормативно-правових актів передбачена відповідна процедура їх державної реєстрації. Відповідно до Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, державній реєстрації підлягають нормативно-правові акти, які, зокрема, містять одну або більше норм, що зачіпають права, свободи, законні інтереси і стосуються обов'язків громадян та юридичних осіб [3]. Такі акти повинні пройти відповідну експертизу на предмет відповідності Конституції та законам України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколам до неї та іншим актам законодавства. Відповідальними за державну реєстрацію нормативно-правових актів визначено Міністерство юстиції України та його місцеві органи. У випадку, якщо нормативно-правовий акт видано з порушенням вимог законодавства або без урахування практики Європейського суду з прав людини, зокрема, коли акт порушує чи обмежує встановлені законом права, свободи й законні інтереси громадян та юридичних осіб або покладає на них не передбачені законодавством обов'язки, у державній реєстрації такого акту відмовляється.

Як бачимо, Україною запроваджено ефективний та дієвий механізм контролю за захистом прав, свобод й законних інтересів громадян.

Слід зазначити, що законодавство України з питань митної справи знаходиться на шляху вдосконалення та розвитку. У зв'язку з приєднанням України до низки міжнародних угод відбулися суттєві зміни й у митному законодавстві. Ці зміни, зокрема, націлені на покращення процесу здійснення митного контролю та митного оформлення, які безпосередньо стосуються прав, свобод й законних інтересів громадян. Процес модернізації та розвитку митного законодавства має тривати й надалі, зокрема, в частині мінімізації контакту посадових осіб митних органів та осіб, що здійснюють митне декларування товарів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 16.02.2021).

2. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI (у редакції від 01 січня 2021 року). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 16.02.2021).

3. Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 року № 731. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-%D0%BF#Text> (дата звернення 16.02.2021).

*Жаровська Ірина,
доктор юридичних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»,
Грень Наталія,
кандидат юридичних наук*

АСПЕКТИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ОСІБ СТАРШОЇ ВІКОВОЇ ГРУПИ

Основною категорією юриспруденції та правової реальності є права людини. Тому дискримінаційні чинники в контексті порушення прав є проблемою як для особистості, так й суспільства. Дискримінація первинно порушує принцип рівності забезпечення та реалізації прав людини. Відповідно до чинного законодавства під дискримінацією слід вважати ситуацію, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [1].

Отже, в національному законодавстві поданий широкий перелік дискримінаційних ознак, який не є вичерпним. Ознаки расової, етнічної, соціальної дискримінації здавалося б відійшли до проблем, що вже в загальному подолані юридичною наукою (принаймні до подій в США 2020 року з приводу загибелі Дж. Флойда). В Європі проблеми гендерної дискримінації нині вже не стоять так само актуально, як ще десятиріччя тому. Проте з'явилося багато інших новітніх дискримінаційних ознак – це дискримінація за генетичним кодом, наприклад. Нині акценти все ж поставимо на переліку класичних ознак – дискримінація за віком є найпопулярнішою у переліку дискримінаційних ознак сьогодення. Вказане зумовлене тим, що будь-

яка особа може стати суб'єктом дискримінаційних дій чи опинитися в дискримінаційній ситуації незалежно від віку.

Проте, ми розуміємо, що найчастіше суб'єктом дискримінації стають особи старшої вікової групи. Ми вживаємо такий нестандартний термін навмисно, тому що вказати, що дискримінація починається для цієї групи з якогось віку, ми не можемо. Відповідно до вікової класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я: 25-44 років – молодий вік; 44-60 років – середній вік; 60-75 років – похилий вік; 75-90 років – старечий вік; особи які досягли 90 років – довгожителі. Проте, багато науковців зводять старшу вікову групу до пенсійного віку, що щоразу збільшується і є не однаковим в різних національних системах законодавства. В Україні навіть пропонувався законопроект «Про запобігання дискримінації щодо осіб літнього і похилого віку в Україні», де визначалося, що особи літнього віку – чоловіки і жінки віком старші 50 років, а особи похилого віку – чоловіки віком 60 і жінки віком 55 років і старші [2]. Щоправда тут слід розуміти, що законопроект пропонувався ще в 2010 році, а в час шалених глобалізаційних змін та синергетичних колапсів цей час дуже великий.

Тому, беручи все ж таки до уваги класифікацію ВООЗ, ми будемо вважати в межах цього нашого дослідження особами старшої вікової групи – осіб понад 60 років.

Що є соціальними підставами поширення дискримінації старших людей? Як не банально, однак це розвиток медицини та біології, що надав можливість значного збільшення тривалості життя. Сьогодні старші люди складають більше п'ятої частини населення в 17 країнах, і прогнози Відділу народонаселення Департаменту економічних та соціальних питань вказують, що до кінця століття така тенденція пошириться для 155 країн, охоплюючи більшість (61 відсоток) населення світу» [3]. Окрім того, слід не забувати про зменшення народжуваності – за показниками Євростату показник живонароджених на одну жінку в ЄС у 2017-2019 роках у середньому становив 1,55. При цьому Загальний коефіцієнт народжуваності близько 2,1 живонароджених на жінку вважається рівнем заміщення в розвинених країнах [4]. Отже, доволі скоро на кожну працездатну особу буде

припадати 3 непрацевдатні. Це значний виклик суспільству, з яким воно ще ніколи не стикалося.

Поряд з цим правова політика не може призводити до дискримінації. Літня людина все життя вклала в розвиток держави, суспільства, майбутніх поколінь. Внесок людей похилого віку в суспільство неоціненний. Його розмір неможливо виміряти економічними показниками – наприклад, виховання дітей, передача культурних традицій підростаючим поколінням. Люди похилого віку також важливі як особи, які мають значний соціальний досвід, часто відіграють вагомую роль у вирішенні конфліктів у сім'ях, громадах і навіть у надзвичайних ситуаціях.

Одним з правових проявів старіння населення є посилення дискримінації. За оглядами науковців Університету Альберта, від 48 до 91 відсотка всіх опитаних людей похилого віку відчували дискримінацію за ознакою віку, а від 50 до 98 відсотків усіх молодих людей визнавали, що мають дискримінаційні думки чи поведінку щодо людей похилого віку [5].

Нині люди похилого віку відчують дискримінацію за віковою ознакою в усіх сферах суспільного життя. Безумовно, що найпоширенішим є рівень дискримінації у трудових правовідносинах. Про це є достатньо аналізу фахівцями в цій галузі, тому ми навмисно не чіпаємо вказану сферу. Проаналізуємо деякі інші

Дискримінація в соціально-економічній сфері. Багато людей похилого віку з часом потребують догляду, відповідальність за який, як правило, лягає на їхні сім'ї. Але зниження народжуваності та швидка урбанізація змінили традиційні сімейні відносини, іноді збільшуючи тягар традиційної мережі підтримки сім'ї. У міру зростання кількості людей похилого віку сім'ям буде потрібна підтримка в догляді. І все більш важливим є забезпечення соціального захисту людей похилого віку.

Фонд народонаселення ООН визначає, що у країнах, де державні трансфери високі (Європа, Латинська Америка) старіння населення збільшить фіскальний тиск на фінансову систему держави, особливо якщо моделі оподаткування та пільг залишаться незмінними. У країнах,

де державні трансферти в сфері забезпечення пенсійних виплат відносно низькі (Південна та Південно-Східна Азії), люди та сім'ї стикаються з більшим тиском для фінансування їх життєдіяльності в старості. Відсутність належного забезпечення старості прогнозовано буде зростати. Це зумовлено економічними показниками, оскільки частка державних трансфертів у загальному доході праці прогнозовано зросте майже удвічі з 18 відсотків у 2019 до 34 відсотків у 2050 році.

Дискримінація у сфері медичного обслуговування. Хоча багато людей похилого віку мають хороше здоров'я, проте старіння супроводжується біологічними змінами, які збільшують ризик захворювань та інвалідності. Державна політика та програми повинні додатково враховувати потреби збіднених людей похилого віку, які не можуть дозволити собі медичне обслуговування.

Люди похилого та дуже похилого віку мають серйозний ризик не отримувати належного лікування та не отримувати належної медичної допомоги. Для прикладу: пацієнти старше 70 років не вважаються кандидатами на гемодіаліз; для скринінгових процедур особи похилого віку рідше, ніж молоді люди, проходять обстеження на рак, а через відсутність цього запобіжного заходу рідше діагностують на ранніх стадіях свого стану [6]; відсутність збору даних про ВІЛ-інфекцію, що призводить до виключення старших хворих на ВІЛ та СНІД із профілактичних програм.

Дискримінація у сфері громадської активності та комунікації. Громадська активність, соціальне життя, міжособиста комунікація – вагомі прояви людської ідентичності, які досить вагомі на кожному проміжку життя людини. Старший віковий проміжок не є винятком, тому прояви дискримінації тут є неприпустимими.

Показовим тут є рішення ЕСПЛ у справі «Карвальо Пінто Де Соуса Морейс v. Португалії» (2017) [7], який визнав дії держави дискримінаційними. Суть справи зводилася до того, що у 2014 року Вищий адміністративний суд залишив в силі рішення суду першої інстанції по суті, але зменшив суму компенсації моральної шкоди за неналежне медичне втручання, яка не могла мати статеві контакти після невдалої операції. В результивній частині мотивував таке рішення тим,

що заявниця була у такому віці (50 років) «коли секс не настільки важливий, як у молоді роки».

Гендерна вікова дискримінація. Проблема дискримінації за віком поєднані з іншими ознаками дискримінації. І доволі часто саме жінки старшої вікової групи є дискримінованими, оскільки їхня старість супроводжується нижчим соціальним забезпеченням та нижчим рівнем освіти.

Висновки.

1. Особи старшої вікової групи найчастіше поряд з іншими віковими групами підлягають дискримінації.

2. Дискримінація за віком, не дивлячись на згадку про неї в міжнародних та національних актах, не є темою для суттєвої, ґрунтовної наукової дискусії. Питання дискримінації осіб похилого віку має практичне значення, оскільки розуміння існування цієї проблеми у сучасному суспільстві ще не отримало належного поширення. Захист прав та свобод громадян від проявів нетерпимості, дискримінації та й нетолерантне ставлення до особи спричиняє біль, фізичні та моральні страждання, руйнує внутрішню ідентичність особи та негативно впливає на соціальну реальність, встановлюючи антиморальні та неправові прецеденти як зразок поведінки в суспільстві.

3. Особи старшої вікової групи не є тягарем для суспільства, навпаки, використання їх досвіду, потенціалу, волонтерської діяльності, комунікації слід заохочувати на рівні державної політики.

4. На сьогодні можна констатувати дискримінацію в соціально-економічній, медичній та громадській сфері осіб старшої вікової групи.

Список використаних джерел:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 №5207-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст. 412.

2. Про запобігання дискримінації щодо осіб літнього і похилого віку в Україні: Проект Закону України від 07.10.2010 №7224. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF5KO00A?an=3> (дата звернення 14.03.2021).

3. World Population Ageing 2019 Highlights. Department of Economic and Social Affairs Population Division. ST/ESA/SER.A/430. United Nations New York, 2019. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf> (дата звернення 14.03.2021).
4. Eurostat. Fertility statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Fertility_statistics (дата звернення 14.03.2021).
5. University of Alberta. Discrimination against older people needs attention: We still haven't reckoned with how common and harmful age-related prejudice is in society. *ScienceDaily*. 21 May 2019. URL: www.sciencedaily.com/releases/2019/05/190521124530.htm. (дата звернення 14.03.2021).
6. De Boer M.J. Discrimination of the elderly: how guilty are you? *Neth Heart J*. 2010 May. Vol. 18(5). P. 227.
7. University at Buffalo. Age discrimination laws don't protect older women as they do older men. *ScienceDaily*. 18 June 2020. URL: www.sciencedaily.com/releases/2020/06/200618120157.htm. (дата звернення 14.03.2021).

*Завгородня Владислава,
кандидат юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет*

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Інтернет надає величезні можливості для реалізації права на свободу слова та свободу вираження поглядів. Однак, цифрові технології створюють й величезні ризики, як для свободи засобів масової інформації (далі – ЗМІ), так й для реалізації прав окремих індивідів на отримання об’єктивної інформації. Світові тенденції розвитку інформаційних відносин свідчать про те, що впродовж наступних 10-15 років друковані ЗМІ остаточно втратять свої позиції, залишившись своєрідною «екзотикою» для поціновувачів. Так само поступово виходить із сфери інформаційного мейнстріму класичне телебачення та радіомовлення.

Між тим, чинне законодавство України у сфері регулювання інформаційних відносин та функціонування ЗМІ приймалося в середині 90-х років минулого століття і апріорі не розраховане на регламентацію діяльності електронних медіа. Незважаючи на зміни, які вносилися впродовж останніх років до законів «Про інформацію» [1], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [2], «Про телекомунікації» [3], «Про телебачення та радіомовлення» [4] та інших нормативних документів, цей правовий вакуум й досі не заповнений. І мова наразі йде не лише про статус Інтернет-порталів та сайтів новин, а й про соціальні мережі, акаунти окремих користувачів, блоги тощо.

Ще в 2016 році Зарічний суд м. Суми визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 109 КК України, особу, яка поширювала на своїй сторінці в соціальній мережі дописи, що містили заклики до насильницького повалення конституційного ладу. При цьому кваліфікація діяння за ч. 3 вказаної статті ґрунтувалася саме на тому, що вчинялося воно з використанням засобів масової

інформації. Як визначив суд, «сторінка в соціальній мережі «Вконтакте» ... використовувалася як засіб масової інформації в розумінні вимог абзаців 47, 55 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» і ст. 22 Закону України «Про інформацію» [5]. Хоча позиція суду окремими експертами розглядається як доволі спірна [6], вирок набрав законної сили. При цьому абсолютно очевидно, що законодавець має врегулювати статус соціальних мереж та чітко визначити, у яких випадках вони можуть (або не можуть) розглядатися як електронні ЗМІ, і які юридичні вимоги для них мають висуватися. У іншому разі правова невизначеність створює серйозну загрозу для прав громадян – як тих, хто поширює інформацію, так й тих, хто її споживає. На нашу думку, соціальні мережі все ж мають розглядатися як особливий різновид ЗМІ, але з відповідними застереженнями та врахуванням їхньої специфіки.

Інший фактор, який викликає низку питань і може створювати реальну загрозу маніпулювання суспільною думкою – поширення в соціальних мережах та інших електронних ЗМІ неперевіреної, або й умисно неправдивої інформації, використання роботів чи «фейкових акаунтів» з метою розповсюдження певних ідей, закликів, оцінок подій. У разі, коли такі інформаційні кампанії стають справді масованими, для споживачів інформації стає доволі складним завданням встановлення того, чи зроблений допис справжньою людиною від свого імені, чи фальшивою особою, якої не існує в реальному житті, чи взагалі машиною, оснащеною штучним інтелектом.

Названі та інші проблеми потребують негайного правового розв'язання. Безумовно, заслуговує на схвалення спроба ухвалити закон «Про медіа», проєкт якого наприкінці 2019 року був поданий до Верховної Ради України [7]. Однак, мусимо визнати, що, передбачаючи низку положень щодо регулювання електронних ЗМІ та гармонізуючи його з правовим доробком Європейського Союзу, цей проєкт не вирішує питань, які стосуються саме соціальних мереж.

Список використаних джерел:

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ / База «Законодавство України». URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 14.03.2021).

2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-ХІІ / База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (дата звернення 14.03.2021).

3. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-ІV / База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> (дата звернення 14.03.2021).

4. Про телебачення та радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ / База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3759-12&p=1217856518710949#Text> (дата звернення 14.03.2021).

5. Справа № 591/442/16-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55398181> (дата звернення 14.03.2021).

6. Свобода слова: сторінку сумчанина у соціальній мережі суд визнав засобом масової інформації. The Sumy Post. 2017. 7 квітня. URL: https://sumypost.com/sumynews/sobytiya/svoboda_slova_stornku_sumchani_na_u_socalnj_merezh_sud_viznav_zasobom_masovo_nformac/ (дата звернення 14.03.2021).

7. Проект Закону про медіа № 2693 від 27 грудня 2019 / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812 (дата звернення 14.03.2021).

*Заїка Анастасія,
аспірантка Інституту агроекології і природокористування НААН
Науковий керівник О.І. Ковалів*

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Актуальність теми. Право регулює всі сфери життя людей, визначає правомірні способи та засоби задоволення людських потреб. На сьогодні як ніколи актуальним є задоволення соціальних, економічних та екологічних потреб людства, як в цілому світі, так й в Україні зокрема. В першу чергу постає питання необхідності реального, а не декларативного забезпечення прав людини на здорове навколишнє середовище, на соціальний і економічний розвиток.

Тобто йдеться про економічні та екологічні права людини. Наведені права є тісно пов'язаними між собою, оскільки саме цей комплекс і визначає рівень якості життя народу.

Рівень якості життя в Україні викликає значне занепокоєння. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук у своїх дослідженнях вказує на тенденцію росту відсотку бідності за останні роки в Україні. Згідно з глобальним дослідженням науковців з США та Великої Британії, в Україні зафіксували найнижчий показник здорового життя серед усіх європейських країн.

Мета статті полягає у акцентуванні уваги на проблемі створення ринку земель та досі незавершеній і недосконалій земельній реформі, як ключових вад і прогалин регламентації правових та економічних відносин в Україні в контексті забезпечення прав на соціальний і економічний розвиток та здорове навколишнє середовище.

Аналіз публікацій. Значний внесок у площині зазначеного питання зробили такі вчені-економісти: О. І. Ковалів, В. А. Голян, О. Є Євграфов, О. В. Сакаль, О. В. Степенко, А. М. Третяк,

Р. В. Триполиць, В. Н. Хлистун, Д. І. Бабміндра, В. В. Горлачук, А. С. Даниленко, Д. С. Добряк, В. М. Заяць.

Виклад основного матеріалу. Економічні права – це право людини володіти, користуватися та розпоряджатися економічними благами, можливості набувати та захищати їх. Екологічними правами людини вважається право людини на безпечне навколишнє природне середовище, яке є юридичною можливістю проживати в навколишньому природному середовищі, яке не заподіює шкоди її здоров'ю і життю, а у випадку порушення цього права — вимагати його захисту у встановленому законодавством порядку. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» конкретизує екологічні права, зокрема, виділяє право на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище та право на здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів. Враховуючи вже зазначену пов'язаність економічних та екологічних прав, можна визначити право власності Українського народу на землю та інші природні ресурси як складову права народу здійснювати владу, право на забезпечення суверенітету і добробуту громадян України, на достатній життєвий рівень, на безпечне навколишнє середовище. Декларативно Конституція України гарантує кожному право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї та на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також зазначає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 48, 51, 41 КУ) Держава в свою чергу повинна здійснювати все необхідне забезпечення умов реалізації людиною цих прав.

Стаття 13 Конституції України визначає землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони об'єктами права власності Українського народу [1]. Таке положення відповідає по суті нормі, задекларованій у ст. 1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, відповідно до якого всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких

зобов'язань, що впливають з міжнародного економічного співробітництва, заснованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.[3]

Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією, але наразі повністю відсутній механізм делегування такого права власності. Таким чином складається ситуація відповідно до якої Український народ, як власник землі, не може вільно та в належний спосіб користуватись та розпоряджатись нею, не отримує задоволення свої основних потреб, що веде до зубожіння та нераціонального використання земельних ресурсів, а держава не діє в інтересах власника землі – Українського народу. Отже, на сьогодні ми бачимо факт порушення державою економічних прав людини.

Підтвердженням цього радикального твердження є реалії життя України в умовах невизначеності, постійного зростання бідності та безробіття, знищення сіл, нецільового використання земель, погіршення навколишнього природного середовища, спустошення природних ресурсів, деградації ґрунтів. Так, кількість гумусу в чорноземах зменшилась вдвічі. Хоча рентна плата та плата за використання природних ресурсів до державного бюджету складає близько 5% доходів державного бюджету загалом, ці кошти не витрачаються на збереження якості і кількості природних ресурсів, а разом з тим збагачення Народу України. Великий бізнес сформував експортно-орієнтоване агропромислове підприємництво, створив монополії, що призводить до занепаду малого та середнього господарювання, зростання безробіття і зубожіння селян. Спостерігаються безсистемні зміни у структурі категорій земель, різко збільшуються площі забудованих земель, посилюються урбанізаційні процеси та зникнення сільських поселень

Ці проблеми вирішуються шляхом впровадження раціональної та ґрунтової реформи, яка має бути спрямована на зміцнення добробуту та безпеки населення. Завдяки раціональному використанню основного національного багатства, капіталу Українського народу – землі та її

ресурсів. Величина якого, за попередніми розрахунками Національної академії наук України, сягає 320–380 трлн дол. США, з них приблизно 83–88% припадають на природно-ресурсні багатства. Тож у грошовому еквіваленті доступних багатств на кожного громадянина припадає приблизно по 2 млн. дол.[5]

Висновки. Дієва та успішна земельна реформа в Україні має реально (не декларативно) гарантувати та забезпечувати економічні та екологічні права людей, в повній та достатній мірі задовольняти їх потреби належного рівня життя, економічного зростання та безпечного природного середовища, що нерозривно пов'язані. Подолання прогалин регламентації правових та економічних відносин в Україні в контексті забезпечення прав на соціальний і економічний розвиток та здорове навколишнє середовище можливе шляхом визнання та реалізації положень, що всі громадяни України – Український народ – мають бути визнані як співвласники національного капіталу – землі та її природних ресурсів, які мають один спільний основний загальнонаціональний інтерес створення умов раціонального природокористування і сприятливих умов життя, що здійснюється за допомогою, у тому числі, заходів щодо гарантування продовольчої безпеки і екологічної рівноваги, підвищення родючості ґрунтів. Адже рівень життя народу пов'язаний із рівнем соціально-економічного розвитку відповідної території, охороною та раціональним використанням природних ресурсів, зі станом екологічної безпеки навколишнього природного середовища.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 07.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 14.03.2021).
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 03.01.1976, Ратифікація 19.10.1973. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення 14.03.2021).

4. Земельне право: М.В. Шульга, Н.О. Багай, В.В. Носік, І.І. Каракаш, О.І. Заєць; за ред. М.В. Шульги. Х.:Право,2013. 520с

5. Ковалів О.І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма: монографія. К.: ДІА. 2016. 416 с.

*Ісламова Анна,
аспірантка Львівського університету бізнесу та права,
член ВГО «Асоціація Українських правників»*

БЛАГОДІЙНИЦТВО – СПОСІБ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постмодерний дискурс ставить нові акценти щодо реалізації соціальної функції сучасної держави. У цьому контексті набуває праксіологічного значення питання спеціального правового регулювання особливих видів діяльності неурядових організацій, спрямованого на сприяння державі у виконанні її соціальної функції.

Постмодерн яскраво демонструє, що сьогодні публічна влада не має спроможності самостійно забезпечувати повноцінну реалізацію соціальної функції і це зумовлює потребу у партнерстві з громадянським суспільством та бізнесом.

Вбачається, що саме благодійні організації є ключовим партнером для сучасної держави в реалізації її соціальної функції. Зокрема, їх можна розглядати у вигляді певного містка між бізнесом та реалізацією соціальної політики уряду, спрямованої на захист ключових економічних та соціальних прав людини.

Пандемія COVID-19 загострила проблему реалізації державної соціальної політики у сфері охорони здоров'я. Світова практика демонструє значне збільшення ваги благодійних організацій в реалізації урядових програм у сфері охорони здоров'я. Що цікаво, таке збільшення має місце і в розвинутих країнах, і в країнах третього світу. Це демонструє відхід від класичного для теорії держави і права розуміння соціальної функції держави до постмодерного, де публічна влада здійснює не тільки забезпечення реалізації цієї функції, а й сприяння залученню у цей процес неурядових організацій. Сьогодні відбувається процес змін національного законодавства щодо благодійної діяльності в цілому ряді країн. Однак, наявне сьогодні правове регулювання значно відстає від практики взаємодії урядових структур та благодійних організацій.

Це зумовлює потребу в істотному оновленні національного законодавства щодо благодійництва та запровадженні нових пільг для благодійних організацій.

Вбачаються перспективними наступні напрями для поглиблення взаємодії уряду та парламенту з благодійними організаціями:

- модернізація національного законодавства для надання благодійним організаціям додаткових опцій в завезенні медичних засобів, обладнання тощо;
- створення умов для делегування деяким благодійним організаціям окремих функцій урядових структур в гуманітарній сфері;
- внесення змін у податкове законодавство щодо нових пільг для жертводавців благодійних організацій;
- залучення представників благодійних організацій до розробки урядових програм та законопроектої роботи парламенту;
- створення законодавчих умов для партнерства між бізнесом та благодійними організаціями;
- створення умов для поглиблення співпраці національних благодійних організацій з провідними міжнародними організаціями;
- розробка спільних проектів між урядовими структурами та провідними благодійними організаціями;
- виділення окремих коштів з державного бюджету на підтримку діяльності провідних благодійних організацій;
- прийняття нового медичного законодавства з акцентом на ролі благодійних організацій у процесі охорони здоров'я;
- затвердження положення про залучення благодійних організацій до формування профільних напрямків державної політики;
- створення ради благодійних організацій при уряді;
- формування національної стратегії підтримки благодійництва.

Реалізація вказаних кроків стане основою для постмодерного переосмислення ролі благодійних організацій в реалізації соціальної функції держави.

*Ковалів Олександр,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут агроекології і природокористування НААН*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ – В ІНТЕРЕСАХ ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Конституційно – земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси (скорочено «земля та її природні ресурси»), які знаходяться в межах території України і природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є природними об'єктами права власності Українського народу – основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. (ЗД – до Ядра Землі і до Космосу – своєрідна НАЦІОНАЛЬНА КОМОРА основного національного багатства і капіталу нації). За попередніми розрахунками НАН України реальна вартість природного капіталу (доступних багатств) як основи і джерела функціонування комфортної життєдіяльності громадян, сягає 90 трлн. дол. США, або на кожного громадянина України припадає близько по 2 млн. доларів.

Конституція України також декларує: «Кожний громадянин має право лише користуватися (не володіти і не розпоряджатися) природними об'єктами права власності народу відповідно до закону», якого, на превеликий жаль – до цього часу немає... Така унікальна формула конституційних земельних норм дає можливість законно й відповідально, на платній основі за встановленими регламентами, лише користуватися (використовувати) в межах відповідного простору власної земельної ділянки як об'єкта цивільних прав і уособленої господарської одиниці – наявними природними об'єктами, – з метою здійснення: рільництва, садівництва, житлового, промислового та громадського будівництва, лісівництва, транспорту, зв'язку, енергетики, гірничо-видобувної промисловості, оборони, водно-господарської, природно-заповідної, природоохоронної, оздоровчої, рекреаційної,

історико-культурної та іншої діяльності, генеруючи непозичений капітал нації.

При цьому, держава конституційно забезпечує (мала б забезпечувати) захист прав усіх таких суб'єктів права власності на конкретні земельні ділянки як господарські об'єкти цивільних прав (приватна, комунальна і державна) і господарювання в їхніх межах, а також соціальну спрямованість економіки – на користь дбайливих господарів та всіх громадян України (Українського народу). Для цього органи державної влади (законодавча, виконавча і судова) та органи місцевого самоврядування зобов'язані здійснювати від імені Українського народу права власника (лише) в межах, визначених Конституцією України, – оскільки «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству».

Натомість, органи законодавчої і виконавчої влади, при «лояльності» – судової влади, включно із Конституційним судом, та незрозумілій «активності» – гаранта Конституції України знівелювали чинні земельні норми Основного закону України і не сприяли взяттю на загальнонаціональний баланс природних об'єктів – основного національного багатства. Всі вони, узурпувавши право на владу народу, фактично чиновники (міністерств, відомств, адміністрацій, офісів, фінансових, фіскальних і правоохоронних органів та ін.), впродовж чверть століття не забезпечили розроблення і прийняття адекватних, однозначних і дієвих концепцій, програм, законів та інших нормативних актів, які б дозволили імплементувати чинні норми Основного Закону України – в реальне життя.

Ця та інша гібридна антиконституційна діяльність (бездіяльність), через псевдонаукові тлумачення чинних земельних норм Конституції України і сфальшовані «закони», сприяє олігархічним та антиукраїнським кланам самовільно експлуатувати капітал нації і право на владу. Як наслідок, катастрофічно погіршується якісний стан природних об'єктів та рівень життя переважної більшості громадян України, а головне – безкарно жирує корупція та прискорюється руйнація української державності.

Саме такий конституційний вакуум плавно і підступно позбавляє всіх нас повноцінних прав, не лише власності на своє основне національне багатство, але й на свою державу – Україну. Наглядним підтвердженням цього є руйнація (замість мудрого реформування земельних відносин) сільської поселенської мережі й тотальна експлуатація природних об'єктів агросфери, остаточно знищуючи паростки вільних господарів на власній землі – генофонду української нації. Останньою крапкою в цього ганебного вчинку – є однобоке запровадження «монобільшістю» з 1 липня 2021 року ринку (обігу) земель сільськогосподарського призначення як, буцімто, об'єктів цивільних прав, які фактично є категорією природних об'єктів права власності Українського народу і не можуть бути предметом купівлі-продажу – в пріорі (в принципі)...

Насправді, все це має ознаки прямого злочину на найвищих щаблях влади, оскільки право законодавчої ініціативи належить Президентові України, народним депутатам, а також Кабінетові Міністрів (ст. 93 КУ).

З метою створення і забезпечення всіх громадян України (Українського народу) гідних умов комфортної життєдіяльності та конституційно-декларованих прав і свобод, виправляючи існуючий стан та підмінену роль державного управління і місцевого самоврядування, вводячи так звану «земельну реформу» в чинне конституційне поле держави, що також гарантуватиме безповоротне становлення України – унітарною, суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою – найвищих цінностей і стандартів, мною пропонується реалізувати – в інтересах всього Українського народу програмні засади реформування земельних відносин і природокористування в Україні як конституційно вмотивовані й невідкладні.

Для цього необхідно Президентові України (Гаранту Конституції України) чи ініціатору (ініціаторам) реалізації нової парадигми звершення земельної реформи в Україні терміново визначитися з фаховою групою, яка б на професійній основі (за участю автора ідеї) підготувала (пакетом) – проекти рішень Ради національної безпеки і

оборони України, законодавчих та нормативно-правових актів як першочергових, а також відповідально й системно супроводжувала б процес – до остаточного прийняття їх, зокрема:

- Загальнонаціональні засади конституційних норм щодо землі та її природних ресурсів як природних об'єктів права власності Українського народу – основного національного багатства України, що перебуває під особливою охороною держави. (рішення РНБО).

- Програмні основи звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма, а також комплексні організаційно-економічні заходи і механізми їх здійснення. (рішення РНБО).

- Закону України «Про Національну програму Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма» (ВРУ).

- Закону України «Про Національну установу землі та її природних ресурсів України (Національну земельну комору України)», – утворювану за аналогією до Національного банку України (ВРУ).

- Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу» (ВРУ).

- Закон України «Про економіко-правову відповідальність користувачів землі та її природних ресурсів як об'єктів права власності Українського народу – основного національного багатства України» (ВРУ)...

Повноцінна реалізація цих та інших загальнонаціональних й відповідних місцевих заходів як головних механізмів захисту прав людини на комфортну життєдіяльність дозволить в короткостроковій перспективі забезпечити:

- введення в конституційне поле України так звану земельно-аграрну реформу і створення передумов до комплексних ринкових земельних відносин, в тому числі стосовно земельних ділянок (паїв) і природних об'єктів сільськогосподарського призначення;

- взяття всіх природних об'єктів права власності Українського народу як загальнонаціонального головного природного капіталу нації – на позавідомчий баланс нової Національної земельної комори України;

- забезпечення повноцінного захисту прав усіх громадян України щодо власності на землю та її природні ресурси як на природні

об'єкти права власності Українського народу – основне національне багатство, а також прав власності на земельні ділянки як на об'єкти цивільних прав (приватна, комунальна і державна);

- усунення причин корупції й олігархічного свавілля в процесі використання основного національного багатства України;

- прозоре нагромадження коштів (узгоджено із бюджетним процесом) внаслідок раціонального використання природних об'єктів. Передбачається, що через два роки від початку звершення основного етапу комплексної земельно-ресурсної реформи буде задіяна в економіку України лише десята частина від доступних природно-ресурсних багатств, що в грошовому еквіваленті становитиме – 9 трлн. дол. США. Річні сукупні надходження (рентна плата, земельний податок – в середньому на рівні 1 % від вартості природних об'єктів) – до нової Національної земельної комори України, сумарно становитимуть – 90 млрд. дол. США. Ця сумарна величина збільшуватиметься щорічно;

- цілеспрямоване інвестування частини цих не позичених коштів (понад 50 млрд. дол. США – щорічно), починаючи із наступного року поступлень, на розвиток підприємництва (підтримку ініціатив, особливо малого і середнього бізнесу);

- поступлення іншої частини доходів (понад 26 млрд. дол. США) на особисті рахунки кожного громадянина, або – по 50 дол. США щомісяця. Прогнозується, що за умов інтенсивної участі працездатних громадян у системному звершенні комплексної реформи впродовж трьох років поспіль ця сума може зрости до 70–80 млрд. дол. США, або по 150 доларів щомісяця кожному громадянину, і так – пожиттєво...;

- участь цього не позиченого капіталу нації в ринкових земельних відносинах України, разом із стрімким зростанням інноваційної економіки України та регіональним розвитком, також стимулюватиме стабільність національної валюти, зниження облікової ставки НБУ, доступність кредитування...;

- вирішення екологічних проблем – в процесі природокористування;

- повний захист національних земельних інтересів від глобального впливу та гібридної війни, особливо на ринкові відносини стосовно родючих ґрунтів;
- формування збалансованого і комфортного простору життєдіяльності кожного громадянина, особливо в сільській місцевості, а також інших конституційно декларованих прав й інтереси всього Українського народу.

*Ковальчук Олександр,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ПРИНЦИПИ ПРАВА У ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

У сучасному цивілізованому світі питання захисту прав і свобод людини набули міжнародного значення. Застосування загальних принципів права сприяє ефективному захисту прав та свобод людини та якості правового регулювання загалом.

Сучасна зовнішньополітична стратегія України направлена на інтеграцію до ЄС, що дасть можливість найбільш повно реалізувати основоположні загальнолюдські стандарти, серед яких принципи права посідають важливе місце, які виражають загальноцивілізаційні цінності і виступають основою позитивного права та сприяють вирішенню багатьох питань, не врегульованих законодавством.

Термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», яке означає основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості. У принципах права відображаються реалії кожної історичної епохи. Їх формування зумовлюється об'єктивними причинами розвитку суспільства і держави.

Саме принципи права виступають фундаментом правової системи і їх широке втілення у правотворчій і правозастосовчій діяльності свідчить про правову, демократичну державу та високорозвинуте громадянське суспільство. Важливим є вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду застосування принципів права та вироблення механізму реалізації їх у національній практиці з метою найбільш ефективного врегулювання суспільних відносин.

Узагальнення судової практики зарубіжних країн і України свідчить, що на сучасному етапі загальні принципи права застосовуються суддями в обґрунтуванні певної позиції, незважаючи навіть на те, чи закріплені вони у нормативно-правових актах чи інших

джерелах права. Проте у різних правових системах принципам права надається різний статус як джерела права. Так, в Україні принципи права визнаються як допоміжне джерело права у порівнянні з нормативно-правовим актом.

Однак, у майбутньому, враховуючи інтеграційні і глобалізаційні процеси, будуть змінюватись підходи й до принципів права, які займуть належне місце у правовій системі України.

Одним із таких загальнолюдських принципів є принцип поваги і захисту прав людини. Даний принцип закріплений на рівні норм як міжнародного, так й національного права. Зокрема, у статті 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Також у статтях 21, 22 Конституції України передбачено, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними, конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. [1] Принцип поваги і захисту прав людини закріплений також і на рівні законодавчих актів.

Аналіз судової практики показує, що саме загальні принципи права відіграють важливу роль у вирішенні конкретної справи.

Так, в Рішенні у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень статті 69 Кримінального кодексу України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 Конституційний Суд України ґрунтувався на принципі верховенства права, де акцентована увага, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. [2] В іншому рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо

відповідності Конституції України положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України, в якому Конституційний Суд України ґрунтувався на принципах поваги і непорушності прав та свобод людини, правової держави, рівності і справедливості, принципу незворотності закону в часі. [3]

Але на практиці існують проблеми їх реалізації, що обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, серед яких можна виділити: загальну політичну і економічну ситуацію у країні, закріплення принципів у законодавстві, рівень професійної підготовки суб'єктів правозастосування, їх правосвідомість і правову культуру та ін.

Отже, можемо зробити висновок, що загальні принципи права широко використовуються у правозастосовчій діяльності, особливо судовій, що сприяє захисту основоположних прав і свобод людини.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 01.04.2008 №4-рп/2008. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08>. (дата звернення 10.03.2021).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22.09.2005 №5-рп/2005. URL <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>. (дата звернення 12.03.2021).

*Коломієць Віталій,
аспірант кафедри конституційного права
Ужгородського національного університету*

ДО ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 17 Конституції забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Одночасно відповідно до ст. 107 Конституції координаційну функцію між органами влади в сфері безпеки і оборони виконує Рада національної безпеки та оборони України, яка також здійснює контроль за органами виконавчої влади у цій сфері.

До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України.

Отже, вбачається, що Міністерство внутрішніх справ України є конституційним органом виконавчої влади. Оскільки Конституціодавець прямо згадує про нього в окремих положеннях Конституції України.

На підтвердження цього такого свідчить п. 22 ст. 85 Конституції, згідно якої саме Верховна Рада затверджує загальну структуру, чисельності, визначає функцій Міністерства внутрішніх справ України.

Однак, фактично Міністерство функціонує не на підставі закону, а на підставі підзаконного акту – постанови КМУ про затвердження положення про МВС від 2015 року [1].

Цією постановою МВС визначається головним органом в системі органів виконавчої влади в сфері правоохоронної діяльності, внутрішньої безпеки, захисті державного кордону, міграційної політики та протидії надзвичайним ситуаціям.

Проте вже законом про Національну безпеку (2018 року) МВС визначено центральним органом, що забезпечує державну політику у відповідних сферах.

Так, МВС координує діяльність Національної поліції, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби, Державної служби надзвичайних ситуацій.

В той же час, діяльність підконтрольних МВС органів визначається окремими законами. Зокрема, існують закони про Національну поліцію, Національну гвардію тощо.

Однак, всупереч ст. 17 та 85 Конституції не існує закону про МВС, яким би визначалися функції, структура, чисельність, організація та порядок діяльності МВС.

Закон України «Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ», хоча формально є чинним, проте з прийняттям закону про Національну поліцію, фактично втратив свою актуальність. [2, с. 115]

Так, зокрема, зазначеним вище законом встановлюється структура МВС в складі обласних управлінь і головних управлінь, які в порушення ст. 85 Конституції були ліквідовані згідно постанови КМУ. [3]

Також цим законом відповідно до ст. 85 Конституції визначено, що гранична чисельність осіб рядового і начальницького складу не може перевищувати величину, визначену із розрахунку 300 осіб на 100000 населення.

Згідно віртуального перепису "ім. Дубілета" чисельність населення України складає 37 млн. Отже, максимальна чисельність рядового і начальницького складу МВС не може перевищувати 111 тис., однак така чисельність, а відповідно і державні витрати, визначають КМУ в порушення цього закону.

В такій ситуації фактично стоїть питання про легітимність повноважень посадових осіб Міністерства внутрішніх справ через пряме порушення вимоги конституціонодавця про врегулювання діяльності цієї інституції окремим законом.

МВС намагається врегулювати цю ситуацію, прийняттям нового закону про загальну чисельність і склад МВС.

Однак, Закон повинен врегульовувати значно ширше кого питань: крім загальної чисельності і складу. ЗАКОНОМ повинні визначатися Функції, Організація і Порядок діяльності МВС.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28.10.2015 р. №878. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/248608057> (дата звернення 7.03.2021).

2. Закон України «Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України» від 10.01.2002 р. №2925-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. №16. Ст. 115.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення територіальних органів Національної поліції та ліквідацію територіальних органів Міністерства внутрішніх справ» від 16.09.2015 №730. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/730-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 7.03.2021).

*Магновський Ігор,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та філософії права
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування,
Одеський державний університет внутрішніх справ*

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Конституційне закріплення в Україні виконання її головного обов'язку як правової держави – утвердження і забезпечення прав та свобод людини, зумовлюють необхідність посиленої уваги юридичної науки до даної проблематики, особливо від злочинних порушень та протиправних посягань на права людини, чим зумовлюють її актуальність і значимість. І серед базових засобів такого захисту ключова роль належить саме судовому захисту прав людини.

Цей обов'язок є первинним елементом конституційної системи прав і свобод людини та громадянина, що у широкому розумінні являє собою упорядковану сукупність взаємодіючих ланок правового механізму, діяльність якого спрямована на захист прав і свобод людини від посягань і порушень, а також на досягнення в країні стану їх реальної захищеності [1, с. 113–114].

Однак, що ж до реального забезпечення відповідних прав і свобод людини в Україні, зазначає Ю. С. Шемшученко, то тут є серйозні проблеми. Найбільш важлива з них – це проблема гарантій цих прав і свобод. Вона перебуває у площині відносин тріади «громадянин, суспільство, держава». У цій тріаді інтереси громадянина є домінантою, яка опосередковує взаємодію правової держави і громадянського суспільства. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність [2, с. 13].

Що особливо важливо, увага до гарантій прав і свобод людини обумовлена міжнародними чинниками, оскільки Україна взяла на себе, відповідно до Паризької Хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 року, зобов'язання щодо дотримання міжнародних стандартів у галузі

прав і свобод людини, передбачаючи цим самим формування їх національних гарантій [3, с. 231].

Окрім того, підкреслює Г. Спіцина, у 2017 році в повному обсязі набрала чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, відповідно до статті 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод» у рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності тощо, та буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод [4, с. 57].

Зауважимо, у кожному суспільстві діє розгорнута система гарантій суб'єктивних прав громадян. Але у кінцевому підсумку система забезпечення суб'єктивних прав реалізується лише через юридичні гарантії, норми правостановлюючого і правовідновлюючого характеру, які безпосередньо забезпечують реальний правовий статус особистості [5, с. 184].

Як указує М. Ю. Осипов, одним із факторів, який впливає на правове регулювання суспільних відносин, є наявність або відсутність мір захисту і мір відповідальності за недотримання юридичних обов'язків або порушення суб'єктивних прав та їх ефективності [6, с. 186–188].

Усе це, відзначає Т. І. Пашук, неминуче виводить на перший план проблему ефективності юридичного забезпечення прав людини, зокрема ефективності їх захисту. Адже сама концепція правової держави закладає об'єктивні передумови для конструювання й аналізу специфічного права людини на ефективний державний захист її прав та свобод [7, с. 3]. Де державно-юридичним захистом права людини, за формулюванням автора, є правозастосувальна юрисдикційна діяльність національних компетентних органів, спрямована або на примусове здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права

людини, або на відновлення такого права, або на попередження чи припинення його порушення. На підставі цього визначене право людини на державно-юридичний захист її прав та свобод – як право на здійснення у процесі національної правозастосувальної юрисдикційної діяльності заходів щодо примусового виконання обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або щодо відновлення такого права, або ж щодо попередження чи припинення його порушення [7, с. 177].

Стаття 55 Конституції, як вказано в одному з наукових коментарів до неї, закріплює основоположний компонент складного механізму захисту прав і свобод людини в Україні. У безпосередньому зв'язку з нею знаходяться статті 3, 8, 64, 124 Конституції України. Захист судом прав і свобод людини передбачає ряд імперативних вимог: надання доступу до правосуддя, заборона відмови в правосудді, захист не ілюзорних можливостей, а конкретного й дійсного права доступу в суд і достатній рівень такого доступу, обов'язок держави забезпечити ефективність права доступу до правосуддя, спрощення процедури доступу до суду, утвердження системи юридичної допомоги для реалізації права людини на судовий захист [8, с. 408–411].

Право кожного на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод закріплене універсальним юридичним засобом відстоювання людиною свого правового статусу в будь-якій конкретній життєвій ситуації, у тому числі пов'язаній із незаконними діями чи бездіяльністю органів державної влади, адміністрації держустанов і підприємств, органів місцевого самоврядування, посадових осіб та службовців названих структур. Судовий захист прав і свобод людини, як відомо, здійснюється у визначених чинним законодавством України процесуальних формах, а саме, в порядку цивільного, адміністративного, кримінального та конституційного судочинства [9, с. 274–275].

Завдяки принципу рівності громадян перед законом у правосудді знаходить втілення основоположна ідея справедливості. В одному із рішень Конституційний Суд України вказав, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення у правах [10, с. 126].

А тому недостатнім є лише право констатувати, котре спрямоване на захист прав людини. Основоположним має стати обов'язковість судового рішення, яке передбачає та включає фактичне забезпечення його безумовного виконання.

Таким чином, здійснений на сьогодні аналіз законодавства та правозастосовної практики України з огляду на їх відповідність європейським правовим стандартам, свідчить у цілому про необхідність посилення інституту судового захисту прав і свобод людини у частині виконання прийнятих рішень. Виходячи з цього, з упевненістю можемо констатувати, що ці питання повинні враховуватися насамперед при здійсненні правових реформ в Україні як загалом, так і судових зокрема.

Список використаних джерел:

1. Карасёв Р. Е. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина: конституционно-правовая характеристика. *Государство и право*. 2014. № 11. С. 113–116.

2. Шемшученко Ю. Конституція України і права людини. *Право України*. 2001. № 8. С. 13–15.

3. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання. Харків: Право, 2009. 468 с.

4. Спіцина Г. О. Конституційний захист прав людини як складова європейського вибору України. *Публічне право*. 2018. № 2. С. 55–61.

5. Абдулаев М. И. Права человека и закон: Историко-теоретические аспекты. Санкт-Петербург: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. 322 с.

6. Осипов М. Ю. Понятие и соотношение правового регулирования и правотворчества: монография. Москва: Изд-во СГУ, 2010. 221 с.

7. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод. *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України* / редкол.: П. М. Рабінович (гол. ред.) та ін. Львів: Край, 2007. С. 188–218.

8. Конституція України: Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. академія правових наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

9. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; редкол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. Харків: Вид-во «Право»; Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 808 с.

10. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2002–2003 / відп. ред. П. Б. Євграфов. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 584 с.

Марцеляк Микола,
студент Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н., проф. Процюк І.В.

СТУДЕНТСЬКІ ОМБУДСМАНИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Друга половина ХХ ст. і початок ХХІ ст. характеризуються значними демократичними змінами у сфері регулювання правового статусу людини і громадянина. Саме в цей період міжнародною спільнотою було прийнято цілий ряд актів, які сформували міжнародні стандарти прав людини та механізми їх захисту. В цьому плані хотілося б відзначити такий новий правозахисний інститут як інститут омбудсмана, який запроваджений і функціонує як на національному рівні в цілому ряді розвинутих демократичних країн, так і на міжнародному рівні. Цінність цього інституту полягає у тому, що його діяльність доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, демократизує суспільні відносини, встановлюючи ділові і конструктивні взаємовідносини громадян з органами влади чим пом'якшуються конфлікти між ними.

Світова практика знає багато моделей омбудсмана. Серед них хотілось би виділити студентських (вузівських) омбудсманів.

Вперше ідея запровадження вузівського (студентського) омбудсмана була реалізована в Дейтоні, штат Огайо США в 60-ті роки ХХ ст. в період загострення соціальних відносин, пов'язаних з війною у В'єтнамі. У 1972 р. в США нараховувалося уже понад 100 омбудсманівських служб університетів. Сьогодні вони функціонують у більш ніж 200 університетах США.

Другою країною за кількістю студентських омбудсманів є Канада, де цей інститут функціонує практично в усіх університетах. Більшість моделей вузівського омбудсмана відповідає схемі омбудсмана університету Альберти (провінція Канади).

Мають місце студентські омбудсмани і на європейському континенті, в тому числі в Україні (зокрема, студентський омбудсман функціонує в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого). Однак хотілось би відзначити, що запроваджені в Україні студентські омбудсмани функціонують розрізнено, не маючи єдиної моделі їх організації та функціонування.

Думається, що студентські омбудсмани повинні діяти виходячи з таких ключових моментів:

1) це має бути незалежна інституція, яка дозволяла б студентам (курсантам) захищати їх порушені права, свободи та інтереси у сфері освітнього процесу;

2) студентські омбудсмани мають обиратися студентами (курсантами) на загальних зборах із числа студентів (курсантів), які користуються повагою та авторитетом серед студентів, і затверджуватися наказом ректора навчального закладу;

3) омбудсман має обиратися на один рік з правом пролонгації його повноважень ще на один рік. Після закінчення цього терміну на посаду омбудсмана має обиратися нова особа;

4) дострокове припинення повноважень омбудсмана можливе у наступних випадках: а) добровільної відставки самого омбудсмана; б) за ініціативою студентів у разі невиконання омбудсманом своїх функцій чи грубого порушення ним норм чинного законодавства і положень університетського статуту; в) відрахування чи переривання навчання омбудсмана; г) смерті студентського омбудсмана;

5) напрямками діяльності студентського омбудсмана є:

- нагляд за забезпеченням гендерної та національної рівності прав і свобод студентів (курсантів),

- відновлення порушених у освітній сфері прав студентів (курсантів),

- проведення просвітницької діяльності серед студентства щодо правової природи прав людини, їх соціальної ролі,

- сприяння реалізації програм і проектів соціального спрямування для забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів студентів (курсантів),

- представлення інтересів студентів (курсантів) в органах управління ЗВО та органах студентського самоврядування,

- внесення пропозицій керівництву ЗВО щодо вдосконалення роботи підрозділів ЗВО в галузі дотримання прав, свобод та законних інтересів студентів (курсантів) тощо;

6) студентський омбудсман має приймати до розгляду скарги (звернення) на дії викладачів, студентів та адміністрації навчального закладу, які порушують права студента (студентів). Він може відмовитися від розгляду скарги, якщо її предмет виходить за рамки його повноважень чи не містить, на його думку, серйозних підстав для проведення розслідування або якщо пройшло більше року від дня порушення прав скажника;

7) досліджуючи скаргу (звернення), омбудсман провадить незалежне, неупереджене і конфіденційне розслідування. При цьому він має право доступу до всіх документів (виняток становлять тільки записи медичного характеру), може опитувати будь-кого із представників адміністрації навчального закладу, членів колективу студентів, викладачів і співробітників;

8) ніхто не має права перешкоджати діяльності студентського омбудсмана;

9) після завершення розгляду скарги омбудсман приймає рішення. Якщо воно не виконується, він доповідає про це в усній чи письмовій формі ректору навчального закладу чи, у випадку необхідності, вченої раді;

10) студентський омбудсман може мати своїх представників у структурних підрозділах ЗВО (факультетах, інститутах);

11) щорічно, наприкінці навчального року, студентський омбудсман готує письмовий звіт, який доводиться до відома студентів, ректора і вченої ради навчального закладу;

12) студентський омбудсман має тісно співпрацювати з освітнім омбудсменом (бажано, щоб при ньому була створена рада студентських омбудсманів) і з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Думається, що така модель студентських омбудсманів сприятиме реалізації єдиної державної політики, спрямованої на забезпечення права особи на здобуття якісної та доступної освіти, матиме наслідком здійснення заходів щодо додержання законодавства України про освіту і вжиття заходів для забезпечення прав, свобод та інтересів студентів (курсантів) у сфері здобуття освіти.

*Марцеляк Олег,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МІСЦЕ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ОМБУДСМАНІВ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Сучасні державотворчі процеси в нашій країні характеризуються подальшою демократизацією суспільних відносин, національного механізму публічної влади, приведенням вітчизняного законодавства до вироблених світовою спільнотою міжнародних стандартів в галузі прав людини, напрацюванням ефективних правових гарантій реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина. В цьому аспекті хотілось би звернути увагу на становлення і розвиток в Україні такої важливої правозахисної інституції як інститут омбудсмана.

Взагалі правова природа і цінність інституту омбудсмана полягає у тому, що його діяльність доповнює державний механізм нагляду, існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина і спрямована на обізнаність громадян про порушені органами влади, посадовими особами їх права і свободи. З іншого боку, в результаті правозахисної діяльності омбудсмана підтримується віра людини в справедливість, нейтралізується насторожене ставлення особи до влади, пом'якшуються конфлікти між державою, її органами і громадянами.

Необхідність в інституті омбудсмана виникає перш за все тоді, коли існуючі інститути публічної влади не здійснюють ефективного контролю у сфері державного управління і виникає потреба в додатковому механізмі захисту прав і свобод громадян. «Створення цієї нової служби відображає ... визнання явної недостатності всієї попередньої діяльності всіх державних органів з реалізації та охорони прав людини і громадянина», – зазначає В. Кікоть [1, с. 56]. Таким чином, запровадження інституту омбудсмана є реакцією суспільства на недосконалість існуючої в країні правозахисної системи. Суспільство

зацікавлене в створенні нового спеціального, більш ефективного, інституту, який би став доповненням до існуючих форм контролю і нагляду у сфері забезпечення прав людини, а також за дотриманням соціальної справедливості в країні. А. Хіль-Роблес пише: «Омбудсман перш за все означає захист особи перед адміністрацією в будь-якому його прояві і незалежно від кола компетенції органу, тобто інституціоналізацію ще одного інструменту захисту людини в суспільстві від безконтрольного владарювання» [2, с. 281].

Інститут омбудсмана, здійснюючи свої контрольно-наглядові та правозахисні повноваження, виконує роль балансу між суперечливими суспільними інтересами і не тільки пом'якшує суперечності між державними і громадянськими сферами, а й легітимізує державну владу, яка під впливом цього інституту стає більш чуйною до потреб і запитів членів суспільства. Як стверджує Б. Байкадамов, фігура омбудсмана з притаманною йому посередницькою функцією краще пристосована до вирішення сучасних конфліктних ситуацій, ніж традиційні інститути влади. Омбудсман з його безпосередньою близькістю до людей і повноваженнями «м'якого права» ефективно виконує одночасно роль соціального буфера і фільтру між громадянами і державою [3, с. 18]. Омбудсман гарантує «демократизацію» бюрократії, яка під впливом його діяльності виявляє більшу увагу, симпатію та турботу до своїх співвітчизників. У певному сенсі омбудсман і органи державної влади взаємно посилюють і стимулюють одне одного. Новаторський і прогресивно мислячий омбудсман, з одного боку, своїм функціонуванням демократизує і робить з «людським обличчям» державний апарат, захищає його від незаслуженої критики, з іншого боку – держава, в особі її органів, створює омбудсманові належні умови для виконання ним своїх повноважень. Як влучно зауважив М.-Ж. Чіадіс «...омбудсман потрібний там, де необхідно нагадати сторонам, що деякі правила не були ними враховані. Тут омбудсман докладає зусилля, щоб знайти консенсус між громадянином і адміністрацією» [4, с. 105]. М. Майер, продовжуючи цю точку зору, зазначає, що інститут омбудсмана дуже гнучкий (...), що виявляється в прийнятті ним рішень, відсутністю вимоги обов'язкового проведення важкого процесу

інтерпретації та застосування законів, оскільки він керується, скоріше, поняттям справедливості [5, с. 31].

Цей правозахисний інститут демократизує суспільні відносини, встановлюючи ділові і конструктивні взаємини громадян з органами влади, борючись з негативними явищами в сфері управління. Австрійський омбудсман доктор права В. Пікль щодо цього інституту заявив, що його організація і діяльність відкрили нову сторінку у відносинах між державою і громадянами, між тими, хто керує і ким керують [6, с. 138], а Захисник народу Перу Хорхе Сантистебастьян де Норьєга сказав, що він розглядає роль омбудсмана як роль моста між суспільством і владою [7, с. 5-6].

У багатьох країнах інститут омбудсмана став невід'ємною частиною механізму державної влади. Він влився в нього без порушення компетенції, існуючих процедур організації роботи інших органів, інститутів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод людини, без зміни функціонування їх діяльності. Цей інститут став доповненням існуючих форм контролю та нагляду за дотриманням прав і свобод людини та громадянина. Він виступає додатковим, а не альтернативним засобом захисту прав людини стосовно інших правозахисних механізмів, заповнює прогалини та компенсує недоліки судових засобів захисту прав людини, парламентського, президентського та іншого відомчого контролю за адміністративними органами.

Зарубіжна практика знає багато моделей омбудсмана – парламентські (представницькі), виконавчі та квазіомбудсмани, одноособові та колегіальні омбудсманівські служби, наднаціональні (наддержавні), регіональні та місцеві омбудсмани, спеціалізовані омбудсмани. Серед останніх можна виділити військових, дитячих омбудсманів, омбудсманів із захисту прав людей похилого віку, омбудсманів у сфері охорони здоров'я, у справах споживачів, у справах преси, з питань інформації, з захисту особистих даних, з офіційних мов, з питань боротьби з етнічною дискримінацією, із забезпечення рівності статей, вузівських (студентських) та учнівських омбудсманів тощо.

Слід зазначити, що і Україна в цьому плані характеризується позитивним досвідом. Визнання Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю і того, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави (ст. 3) стало вектором і орієнтиром демократичних перетворень в Україні, її становлення як правової, соціальної держави. Закріплені на рівні Основного Закону права людини не тільки визначали сферу свободи і самовизначення особи, її автономію, забезпечили розкриття економічного, політичного, соціального, творчого і громадянського потенціалу кожної особи, але й упорядкували і координували суспільні зв'язки і відносини на основі загальноновизнаних норм і стандартів у галузі прав людини, встановили перепони всевладдю і свавіллю державних структур, визначили параметри взаємовідносин людини, суспільства, держави, їх взаємовідповідальність. Для гарантування проголошених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина в нашій країні окрім запровадженого у 1997 році Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини останніми роками створені також такі спеціалізовані омбудсмани як:

- Уповноважений Президента України з прав дитини, який забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері;

- Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу – офіційно вповноважена Президентом України особа, яка здійснює державні повноваження щодо забезпечення додержання конституційних прав кримськотатарського народу як корінного народу України, збереження і розвитку його етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності у складі України;

- колективний спеціалізований омбудсман - Консультативна рада у справах ветеранів війни, сімей загиблих (померлих) захисників України, яка займається питаннями забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників України та учасників бойових дій на території інших держав, а також

осіб, незаконно утримуваних на тимчасово окупованій території України;

- Урядовий уповноважений з питань етнонаціональної політики – посадова особа, на яку покладено повноваження щодо забезпечення взаємодії Кабінету Міністрів України з органами виконавчої влади та інститутами громадянського суспільства з метою забезпечення захисту прав національних меншин і корінних народів, збереження міжнаціональної єдності та злагоди в українському суспільстві;

- Урядовий уповноважений з прав осіб з інвалідністю, який є уповноваженою Кабінетом Міністрів України посадовою особою, на яку покладено організацію здійснення Кабінетом Міністрів України своїх повноважень з питань захисту прав і законних інтересів осіб з інвалідністю та виконання Україною міжнародних зобов'язань у відповідній сфері;

- Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, який сприяє посиленню координації роботи органів виконавчої влади для практичного впровадження принципу гендерної рівності у всі сфери життя суспільства;

- освітній омбудсмен – посадова особа, на яку Кабінетом Міністрів України покладається виконання завдань із захисту прав у сфері освіти;

- бізнес-омбудсмен – посадова особа, що займається захистом інтересів як українських, так й іноземних підприємств, що ведуть бізнес в Україні, перед органами публічної влади;

- Уповноважений із захисту державної мови – посадова особа в Україні, статус якої визначає Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;

- студентські омбудсмани та інші.

Незважаючи на певні складнощі в роботі, зазначені спеціалізовані омбудсмани демонструють достатню ефективність у сфері захисту прав людини в Україні і довели необхідність свого функціонування. Позитив їх наявності полягає у тому, що спеціалізовані омбудсмани своєю діяльністю охоплюють специфічні сфери контролю роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, завдяки чому здійснюється захист прав тих категорій населення, яке потребує

особливої уваги, чи то ж ними охороняються права та інтереси громадян у певній особливій сфері. Недаремно з боку окремих політиків і державних діячів все частіше лунають ініціативи щодо розширення мережі спеціалізованих омбудсманів в Україні через запровадження ще, наприклад, медичного омбудсмана, омбудсмана з захисту прав ветеранів АТО тощо.

Думається, що Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини не слід бути осторонь цих процесів, а, навпаки, налагодити тісну співпрацю як із спеціалізованими омбудсманами, які успішно функціонують в нашій країні, так і з органами державної влади, органами місцевого самоврядування України, які мають намір запровадити спеціалізованих омбудсманів з тим, щоб не відбувалося дублювання їх повноважень, щоб представники Уповноваженого сприяли роботі функціонуючих спеціалізованих омбудсманів, спільно з ними вирішували ті проблеми, які виникають у тій чи іншій сфері прав людини чи щодо окремих категорій населення. Думається, що така співпраця може бути унормована через створення при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини Ради омбудсманів, яка буде скликатися періодично (як варіант, раз на два місяці) для розгляду найбільш складних звернень громадян, резонансних випадків порушення прав людини, складних проблем правозахисного характеру, визначатиме напрями співпраці Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, його представників із спеціалізованими омбудсманами.

Запровадження такої Ради сприятиме тому, що це забезпечить об'єктивне, всебічне і детальне вивчення проблем у сфері прав людини, окрім того, колегіальне обговорення, взаємний обмін думками постануть важливим фактором правильного вирішення складних питань, а, отже, в подальшому сприятимуть ухваленню омбудсманами дійсно демократичних, законних, справедливих, обґрунтованих рішень. Загалом така співпраця сприятиме підвищенню статусу як самого Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, функціонуючих спеціалізованих омбудсманів в Україні, так й матиме наслідком покращення захисту прав людини в нашій країні, позитивний

результат об'єктивної закономірності суспільно-політичного і державно-правового розвитку механізму публічної влади в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кикоть В. О необходимости введения должности Народного правозащитника //Конституционный вестник. – 1991. – № 8. – С. 55-59.
2. Хиль-Роблес Альваро. Парламентский контроль за администрацией (институт омбудсмана) /Альваро Хиль-Роблес. – М.: Ad Marginem, 1997. – 335 с.
Хиль-Роблес Альваро. Парламентский контроль за администрацией (институт омбудсмана). – М.: Ad Marginem, 1997. – С. 281.
3. Байкадамов Б. Необходимость и пути развития и укрепления национальных учреждений по правам человека в Казахстане / Б. Байкадамов //Развитие национальных учреждений по правам человека в Казахстане: мат. международного семинара (г. Астана, 2-4 октября 1999 г.). – Астана: Изд-во фонда «Интерлигал», 1999. – С. 13-18.
4. Chidias Marie-Jose. The Ombudsman of the Region of Wallonia //Proceedings of the 5-th Round Table with European Ombudsman. – Limassol (Cyprus), 8-10 May 1996. – P. 105-111.
5. Майер М. Некоторые замечания касательно отношений между институтом омбудсмана, судами и прокурорами / М. Майер //Развитие национальных учреждений по правам человека в Казахстане: мат. международного семинара (г. Астана, 2-4 октября 1999 г.). – Астана: Изд-во фонда «Интерлигал», 1999. – С. 31-45.
6. Ледях И.А. Механизмы защиты прав и свобод граждан //Права человека: проблемы и перспективы /И.А. Ледях, О.В. Воробьев, Н.С. Колесова. – М.: ИГиП АН СССР, 1990. – С. 128-154.
7. Сунгуров А. Институт омбудсмана и политическая модернизация в России /А. Сунгуров //На пути к региональному Уполномоченному по правам человека. – СПб.: Норма, 2000. – С. 5-9.

Новицька Наталія,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка кафедри фінансового права Університету ДФС України

Репеха Наталія,
аспірантка Університету ДФС України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ У ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Питання про права людини є основними для конституцій демократичних, правових, соціальних держав.

У Конституції України закріплено основні положення щодо прав і свобод людини і громадянина, їх забезпечення та захисту. Водночас функціонування сучасного суспільства неминує породжує ситуації, які потребують від держави обмежити громадянські права та свободи, оскільки певні обмеження конституційних прав одних осіб одночасно є гарантією реалізації прав інших.

Так, відповідно до ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Але здійснення цих прав може бути обмежене виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

В українському законодавстві одразу кілька законів регулюють питання надання інформації про фізичних та юридичних осіб. Це й Закон «Про інформацію», що регулює відносини щодо одержання і поширення інформації [3], й Закон «Про захист персональних даних», що визначає захист і обробку персональних даних [2], й Закон «Про

доступ до публічної інформації», який надає право на отримання інформації, що знаходиться у володінні розпорядників [4].

Розпочати варто звичайно із поняття інформації про особу. До такої інформації належать будь-які відомості, що стосуються фізичної особи, як-от біографічні дані, її вподобання (наприклад, улюблена книга чи колір), погляди тощо. Це дуже широкий обсяг інформації. Та чи є будь-яка інформація про фізичну особу її персональними даними?

Закон України «Про інформацію» ототожнює ці два поняття. У статті 11 цього Закону міститься таке визначення: «інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована...» [3]. Схоже визначення персональних даних закріплено у статті 1 Закону «Про захист персональних даних»: «персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» [2]. Разом з тим у даному Законі немає прямої вказівки, що до персональних даних відноситься вся інформація про особу. В основу поняття «персональні дані» покладено інформацію, відповідно до якої особа є ідентифікованою або такою, що може бути ідентифікована. Не виникає, як правило, питань щодо таких відомостей як ім'я, адреса проживання, індивідуальний податковий номер. Ці дані окремо або в сукупності дають змогу володільцеві чітко ідентифікувати конкретну особу.

Ще однією категорією інформації, яка дає можливість обмежити право на інформацію є віднесення її до конфіденційної.

І персональні дані, і конфіденційна інформація стосуються фізичних осіб. Та ці поняття не є тотожними.

Відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації» конфіденційною є інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов [4]. Схоже визначення нам дає Закон «Про інформацію» у статті 21, а саме: «конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої

обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом» [3].

Перше, на що необхідно звернути увагу, це те, що персональні дані – це завжди інформація про фізичну особу, при чому лише живу особу. Відповідно до статей 24 і 25 Цивільного кодексу України людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою. Її цивільна правоздатність виникає в момент народження і припиняється в момент смерті. Отже, інформація про померлу особу не є її персональними даними.

Однак, до конфіденційної може відноситись також інформація про юридичну особу, наприклад, «комерційна таємниця». Відповідно до статті 505 Цивільного кодексу України це можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру (за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці) і щодо яких ця юридична особа вжила заходи щодо збереження секретності. До конфіденційної юридичною особою може бути віднесена також інша інформація.

Водночас чинним законодавством встановлено певні обмеження щодо віднесення персональних даних фізичної особи до конфіденційної інформації. Зокрема: частина п'ята статті 6 Закону «Про доступ до публічної інформації» не відносить до конфіденційної інформації прізвища, імена, по батькові фізичних осіб, які отримали бюджетні кошти, отримали у володіння, користування чи розпорядження державне та/або комунальне майно [4], та ж сама ситуація і з персональними даними, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень (частина друга статті 5 Закону «Про захист персональних даних») [2]. Разом з тим, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб, які отримали бюджетні кошти або займають певну посаду, є їх персональними даними, адже ці відомості дають змогу ідентифікувати конкретну особу, але одночасно

ця інформація є відкритою. Будь-які дії із відкритими персональними даними, наприклад, збирання, поширення тощо, не підпадають під регулювання Закону «Про захист персональних даних» [2]. Ці дані є відкритими у доступі відповідно до законодавства і не можуть бути віднесені до конфіденційної навіть за бажанням відповідної особи. Будь-хто може обробляти їх без обмежень.

Варто також додати, що відповідно до судової практики до конфіденційної не може бути віднесено й іншу інформацію про посадових чи службових осіб (наприклад, дані про освіту, досвід роботи, знання іноземної мови, відсутність судимості тощо), якщо до посади, пов'язаної з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, встановлені відповідні кваліфікаційні чи інші обов'язкові для займання цієї посади вимоги.

Інформація про заробітну плату та інші виплати працівнику державного органу або органу місцевого самоврядування є інформацією про фізичну особу. Так перебування особи на посаді, пов'язаній зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, передбачає не тільки гарантії захисту прав цієї особи, а й додаткові правові обтяження. Публічний характер як самих органів-суб'єктів владних повноважень, так й їх посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету у суспільстві.

Розпорядження бюджетними коштами включає здійснення витрат з державного чи місцевого бюджету. Заробітна плата та інші виплати (премії, матеріальна допомога тощо) посадовим та службовим особам є витратами з бюджету. Частиною 5 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» визначено, що не може бути обмежено доступ до інформації про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно [4].

Це підтверджується положенням статті 5 Закону України «Про захист персональних даних», у якій йдеться про те, що не є

конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень, а також «не належить до інформації з обмеженим доступом інформація про отримання у будь-якій формі фізичною особою бюджетних коштів, державного чи комунального майна, крім випадків, передбачених статтею 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [4].

Відповідно до пункту 2 частини другої статті 60 Закону України «Про запобігання корупції» інформація про розміри, види оплати праці, матеріальної допомоги та будь-яких інших виплат з бюджету або за рахунок технічної або іншої допомоги в рамках реалізації в Україні програм (проектів) у сфері запобігання, протидії корупції особам, а також одержані цими особами за правочинами, які підлягають обов'язковій державній реєстрації, а також подарунки, які регулюються цим Законом, не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом [5].

Отже, інформація про заробітну плату, премії, матеріальну допомогу, будь-які інші виплати з державного чи місцевого бюджету працівнику державного органу або органу місцевого самоврядування не є конфіденційною, не може бути обмежена в доступі і підлягає наданню на запит.

Доступ до інформації є складовою суб'єктивного права особи на інформацію й інститутом інформаційного права. Тому обмеження цього права може перетворитись на його порушення, якщо законодавством детально не передбачається механізм контролю і гарантії відновлення обмежених прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / *Верховна Рада України*. Харків : Право, 2016. 82 с.
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

3. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 48. Ст. 650.
4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 29329-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314
5. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2056.

Оніщенко Наталія,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
академік НАПрН України,
завідувачка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ПРАВА ЛЮДИНИ: КОНТЕКСТ РЕФОРМАТОРСЬКИХ ЗМІН

Хотілося б на початку викладу констатувати принаймні тезу., що не потребує, на наш погляд, особливого доведення: при всій максимізації обговорень прав людини в різних форматах – від серйозних монографічних видань, міжнародних конференцій, круглих столів до окремих статейних матеріалів, на жаль, відбувається суттєва мінімізація засобів, способів, реальних інструментів механізму забезпечення і захисту прав, свобод і законних інтересів людини. З упевненістю можна сказати, що законотворці чи не кожного дня «ламають списи» в боротьбі за законодавчу досконалість, представники доктрини чи не кожного дня демонструють досягнення теоретичної науки в цій сфері, юристи-практики також не стоять осторонь від процесів покращення «життя» захисту прав пересічної людини. Проте, як видається, цих спільних зусиль на сьогодні не достатньо, щоб досягнути відповідних європейських стандартів в різних сферах життєдіяльності людини. Одне з пояснень цього стану речей ми вбачаємо в тому (якщо говорити про доктринальні напрацювання), що захист прав людини розглядається в теоретичній площині дещо відірвано, відособлено, на наш погляд, від комплексного необхідного сьогодні розгляду, пов'язаного з реформаторськими змінами всієї правової системи та її центрального елемента – права; законодавчого масиву тощо. Тобто, напевно чи можна досягти відповідного рівня захищеності прав людини, не реформуючи правових інститутів, судової системи, юридичної освіти та правової науки.

Друга теза, на якій хотілося б акцентувати увагу, не менш, а, можливо, й більш важлива з огляду на сучасні правові реалії: це

ігнорування права, його ціннісних засад, спроможностей в сфері унормування і упорядкування прав людини.

Сьогодні набирає характеру аксіоматичних тверджень думка про те, що ігнорування (повне або часткове) вимог, приписів, постулатів, часто доктринальних вимог права, призводить не тільки до відсутності очікуваних реформаторських результатів, а й інколи до прямо протилежних позитивним змінам наслідків. Зрозуміло, що сучасна життєдіяльнісна реальність, спровоковані пандемією багато негативних процесів не могли не торкнутися правової площини.

Відтак хочемо зауважити, що здобутий досвід свідчить, що функціонування права, правової системи в «штатному режимі» і в екстремальних умовах мають, що зрозуміло, суттєві відмінності: в тому числі, а, можливо, і в першу чергу щодо захисту прав, свобод та законних інтересів людини.

Є зрозумілим, і це знайшло своє підтвердження на практиці, що визначальну «стурбованість» викликають саме соціальні права людини як показник «ціннісної зорієнтованості права». Декілька зауважень не стільки хрестоматійно-підручничкового ґатунку щодо розвитку цих прав, скільки щодо сегментів, які свідчать про необхідну сьогодні актуалізацію їх забезпечення та охорони в контексті дії та дієвості сучасного права.

Спробуємо обґрунтувати генетичний зв'язок необхідних рушійних змін в праві, як феномену соціальної дійсності і системі забезпечення прав людини.

Національна правова система – це своєрідний показник сталого (або наближеного до нього) економічного, правового політичного, соціального розвитку кожної держави, а головне досягнутого рівня захисту прав, свобод та законних інтересів людини. Отже, цілком зрозуміло, що правова система, як втілення відповідного досягнутого рівня розвитку права, повинна бути здатною до: а) виконання певних завдань; б) відтворення необхідних функцій як при звичайному перебігу життя, так й за екстремальних умов.

Декілька слів про це детальніше. Сьогодні повинна зростати соціальна спрямованість правової системи як засобу формування і

реалізації інтересів суб'єктів права шляхом закріплення певних цілей, норм, правил поведінки. Особливого значення при цьому набуває забезпечення оптимального поєднання соціального і правового принципів розвитку суспільства. Ця задача достатньо складна: правовий і соціальні принципи покликані забезпечити благо індивіда, сьогодні це першочергово – соціальні права. Як уже зазначалося, під соціальною політикою, що здійснюється державою, не можна розуміти тільки захист соціально незахищених верств населення. Це й спрямування на забезпечення ефективності, соціальної результативності економічних перетворень, забезпечення соціальної складової правореалізаційної, інвестиційної, фінансової, податкової тощо політики держави.

Правова система соціальної, правової держави покликана забезпечити встановлену соціальною політикою стабільність громадянської згоди шляхом проголошення, реалізації і охорони соціально-правових умов для стимулювання активної частини населення на продуктивну працю як основу особистого добробуту; підтримання оптимального співвідношення між прибутками працездатної частини суспільства та непрацездатними громадянами; надання субсидій, відповідних пільг, скорочення та обмеження масштабів зубожіння; стримування безробіття, і як перспектива – забезпечення достатнього життєвого рівня.

І це щодо «штатного» перебігу подій. Втім сьогодні це ще й такі загальносоціальні завдання як гарантування національної безпеки, ліквідація наслідків пандемії, екологічних катастроф, реалізація соціальних програм, які відображатимуть позиції «все необхідне враховане», підтримання реабілітаційних заходів [1, с. 34-40].

Надзвичайно важливо в цих умовах, який «зріз» соціальних прав належить сьогодні забезпечувати правовій системі, гарантувати державі та відстоювати судовій системі: ті, що будуть вибудовуватися десятиліттями по залишковому принципу, чи, дійсно ті, що допоможуть в сучасних українських реаліях жити не тільки «хлібом єдиним», а й мати достатні умови для самореалізації особи, захисту її честі та гідності.

Так, у європейських державах в умовах сьогодення право на достатній життєвий рівень є одним з найголовніших соціальних прав особи. Незважаючи на те, що кожна людина повинна особисто дбати про свій добробут, їй, однак, мають бути створені умови для того, щоб вона мала можливість забезпечити собі мінімальний життєвий рівень. Особливо, коли йдеться про людину похилого віку, інваліда.

Слід зазначити, що поняття, дефініція «достатній життєвий рівень» не визначено у науковому обігу. Тому воно є оцінювальним; тобто кожна людина сама для себе визначає рівень, який відповідає її уявленням про достатній рівень життя. Проте сформульоване юристами Стародавнього Риму положення, відповідно до якого «право може і повинно бути визначеним» (Дигести Юстиніана), є актуальним для будь-якої правової системи. Принцип визначеності, точності, однозначності правової норми вважається гарантією міцного правопорядку, оскільки за умови, що кожному члену суспільства зрозумілі його права і обов'язки, він одержує певну свободу дій і рішень у межах правового простору.

Отже, певна невизначеність існує в положеннях міжнародних документів, у яких йдеться про «достатній життєвий рівень». Справа ж держави визначити і встановити мінімальні стандарти, нижче яких життєвий рівень громадян знижуватися не може. Звичайно, забезпечення достатнього життєвого рівня становить складну проблему навіть для заможних держав. Реалізація права на достатній рівень життя, безумовно, торкається внутрішніх ресурсів та можливостей держави.

У зазначеному контексті слід звернути увагу на той факт, що питання охорони здоров'я в Європі є проблемою архіважливою, як і в усьому світі, особливо в умовах сьогодення. Нормативно це зафіксовано в ст. 35 Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 року. Саме реалізація права на охорону здоров'я найбільше відображає неадекватність правової системи України щодо принципів соціальної, правової держави.

Таким чином, розгляд удосконалення покращення, збільшення ефективності в сфері захисту прав людини не можна не пов'язувати з

усією палітрою реформаторських змін і, в першу чергу, в національній правовій системі, що потребує сьогодні суттєвого кардинального оновлення [2, с. 97-102].

Список використаних джерел:

1. Копиленко О. Л., Оніщенко Н. М. Забезпечення прав людини в контексті радіаційного захисту: передумови практичної реалізації. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2020. № 1. С. 34-40.

2. Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Розвиток правової системи України: соціальний контекст. *Visegrad Journal On Human Rights*. 2019. № 2. С. 97-102.

*Оріховський Микола,
аспірант кафедри конституційного права
Ужгородського національного університету*

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Будь-яка демократія засновується на певних принципах, що становлять собою аксіологічну основу для її функціонування. Такі принципи узагальнено можна вважати спрямованими на обмеження публічної влади у можливостях втручання в життя індивіда.

Сьогодні в науці конституційного права можна дуже узагальнено виділити дві концепції конституційного ладу формальну та змістовну [1, с. 51].

Формальна концепція конституційного ладу за своєю природою є породженням юридичного нормативізму і має огляд на сам факт наявності в державі акту вищої юридичної сили Конституція чи Основний закон. Слід повністю погодитися з В. В. Кравченком, що «...наявність в державі акту, що офіційно називається конституцією держави та який визначає її устрій, ще не свідчить про конституційний характер цієї держави і, відповідно, про наявність конституційного ладу» [2, с. 74]. Вбачається, що в реальності доцільно розглядати конституційний лад тільки через призму змістовної моделі і наявності обмеження публічної влади в інтересах захисту фундаментальних прав індивіда.

У цьому контексті постає пряме питання щодо спеціальних засад або механізмів захисту демократичного конституційного ладу і самої Конституційної держави.

Системний аналіз положень Конституції України дозволяє побачити, що Конституціонодавець навмисно наділяє окремі інституції публічної влади спеціальними повноваженнями, спрямованими на захист демократичного конституційного ладу.

Так, М. Марченко розглядає право вето глави української держави у якості засобу захисту конституційного ладу [3, с. 456]. Аналізуючи

визначений ст. 102 та 106 Конституції України [4, Ст. 141] правовий статус Президента України, варто відзначити наступне:

1. Інститут глави держави має цілком конкретне аксіологічне спрямування пов'язане з захистом територіальної цілісності України, прав і свобод люди, додержання Конституції;

2. Президент України наділений деякими специфічними повноваженнями, що дозволяють йому запобігти певним посяганням на окремі елементи демократичного конституційного ладу парламентом або урядом;

3. При реалізації того ж права вето глава Української держави повинен належним чином вмотивувати його використання.

Спеціальний інтерес у цьому контексті становлять й повноваження Конституційного Суду України, що відповідно до ст. 150 Конституції України має право визнавати неконституційними акти органів публічної влади (включно з законами, прийнятими парламентом). Наділення Конституціонодавцем органу конституційного контролю повноваженнями такого характеру можна впевнено розглядати у якості механізму захисту демократичного конституційного ладу від певних спроб політичного зазіхання.

Слід відзначити, що аналогічно Конституціонодавець покладає певні обов'язки щодо захисту демократичного конституційного ладу й на громадян. Так, ст. 17, 65 та 68 Конституції України прямо встановлюють обов'язок громадян захищати базові елементи демократичного конституційного ладу. Можна припустити, що Конституціонодавець передбачив відповідні обов'язки громадян через припущення про можливість повалення демократичного конституційного ладу.

Розглядаючи загальну основу аксіологічних засад захисту конституційного ладу, варто звернути безпосередню увагу на наступні положення Конституції України – ст. 1, 3, 8, 22 та 55.

Так, ст. 1 та ст. 8 Конституції України закріплюють два фундаментальних принципи: правової держави та верховенства права, які носять засадничий характер для усіх наявних механізмів і форм захисту демократичного конституційного ладу.

Ст. 3 Конституції України закріплює фундаментальні основи людиноцентристської правової ідеології в нашій країні і закладає охоронну спрямованість діяльності інституцій публічної влади.

Ст. 22 Конституції України передбачає фундаментальну вимогу недопустимості звуження прав і свобод людини при прийнятті нових законів. Цим Конституціонодавець ставить парламент у певні рамки і дає належний інструментарій Конституційному Суду України при розгляді конституційних подань та скарг.

Ст. 55 Конституції України визначає, зокрема: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.» Фактично, цим Конституціонодавець закладає класичну європейську модель принципу розподілу влади та формує основи ефективного національного механізму захисту прав та свобод людини, спроможного захистити індивіда від свавільного втручання публічної влади.

Слід констатувати, що закладені в Конституції України аксіологічні засади захисту конституційного ладу потребують системного наукового дослідження через призму їх зв'язку з національним механізмом захисту прав людини та повноважень інституцій публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Литвинов О. Республіканський устрій як принцип конституційного ладу України: до постановки питання. *Юридичний журнал*. 2011. №4(106). С. 51-54.
2. Кравченко В.В. Конституційне право України. Навчальний посібник. Видання 6. Виправлене та доповн. К.: Актіка. 2007. 592 с.
3. Марченко М. Право вето глави держави: засіб захисту конституційного ладу. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Норми права: соціологічні та філософські проблеми конституційної реформи» 15 листопада 2015. М. Київ. Соціологія права*. 2015. №3-4 (14-15). С. 456-458.

4. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР.
Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.

*Перегуда Євген,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права,
Ткаченко Ілля,
студент ОПП «Політичний менеджмент»,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, СУДІВ, МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВА НА МІСТО

Вдосконалення механізму захисту права на місто – актуальна проблема. Це пов'язане з тим, що в процесі містобудування часто фінансові ресурси забудовників та їх зв'язки у владі беруть верх, зокрема у судах, над інтересами пересічних мешканців, над зафіксованими у законодавстві правами громадян й навіть положеннями генеральних планів міст.

«Право на місто» є більш філософським та політичним конструктом. Законодавство України не містить цього поняття. Але «право на місто ...включає такі звичні для законодавства права людини як право на працю, на комфортне житло, на дозвілля, на споживання суспільних благ, на спілкування тощо.» [1, с. 71]. Тобто під цим конструктом мають на увазі ті права людини, які визнає правова наука й законодавство. Понад те, за останні десятиліття кілька країн зафіксували право на місто у своєму законодавстві. Право на місто стосується не лише права на житло, на дозвілля, а й на безпечне довкілля, яке проголошується ст. 50 Конституції України [2].

Міркуючи про механізм захисту права на місто й тих прав, які розуміють під цим поняттям, ми виходимо з поглядів правової науки на механізми захисту права людини. Крім поділу цих механізмів на національний та міжнародний, звичною є їх класифікація на судові та несудові. До останніх належать інститут уповноваженого з прав людини тощо. Водночас низка правознавців, крім державних інститутів, виокремлюють недержавні структури, зокрема правозахисні організації

тощо. Ст. 55 Конституції України проголошує, що «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [2]. Відтак наше дослідження присвячено ролі громадських об'єднань в механізмі захисту права на місто, їх взаємодії з державними елементами національного механізму такого захисту, а також структурами відповідного міжнародного механізму. Кейсом дослідження є події навколо проблеми забудови мікрорайону Києва Протасів Яр, в які були задіяні усі перераховані суб'єкти.

За даними фахівців, Протасів яр є унікальною біосистемою, завдяки чому ще у 1960-тих роках отримав статус парку [3, с. 105]. Він є домівкою для тварин, занесених до Червоної Книги. Відтак Протасів яр створює екологічне середовище, сприятливе для мешканців його околиць, є місцем відпочинку останніх. Але на зламі ХХ-ХХІ ст., після зміцнення політичної влади в Україні та Києві, після того, як визначились основні фінансові групи, які здійснювали вагомий вплив на політику, посилювався тиск на владу з метою забудови відповідної території. У 2002 р. землі Протасова яра були позбавлені статусу зеленої зони, а у 2007 р. міськрада ухвалила рішення про передачу земельних ділянок в оренду компаніям-забудовникам. Й хоча прокуратура робила спроби домогтись визнання недійсним договору оренди [4], наслідків це не мало, а «перекидування» права оренди тривало, поки у 2018 р. ділянки не опинилися в суборенді ТОВ «Дайтона груп», бенефіціаром якої є дніпровський бізнесмен Г. Корбан [5], який належав до впливового після Євромайдану політичного угруповання. Протягом року ТОВ отримало дозвільні документи й на початку травня 2019 р., тобто на наступний день після оголошення результатів президентських виборів, розпочало підготовчі роботи й, зокрема, нищення зелених насаджень.

Ці дії викликали протести мешканців околиць Протасового яру. Проте звернення до місцевої влади у бюрократичному порядку ігнорувалися. Тому у травні 2019 г. виникло громадське об'єднання «Захистимо Протасів яр». Воно проводило громадські слухання, які здійснювали ефективний вплив [6].

Проте на підтримку забудовників часто виступали правоохоронні органи. Наслідком стало переслідування керівника ГО Р. Ратушного. Нічого не дала й бесіда останнього з Президентом України на зустрічі постраждалих під час Революції Гідності студентів [3, с. 106-107]. Переслідування припинились лише після того, як Р. Ратушний та одна із координаторок ГО Ю. Бартле здійснили візит до Брюсселя, де мали зустріч з European Endowment For Democracy (Європейський фонд демократії). Функціонер останнього П. Вагнер оприлюднив факти переслідування ГО та закликав владу врегулювати ситуацію [7], а сама ГО отримала грант від євроструктур. У справі Протасового яру почався поворот. Не лише припинились переслідування лідерів ГО. Держінспекція архбудконтроля видала приписи щодо припинення будівництва через порушення. Й хоча Окружний адмінсуд Києва визнав приписи незаконними [8], Шостий апеляційний суд скасував це рішення та залишив приписи у силі. А у червні-липні 2020 р. Київміськрада ухвалила низку рішень, зокрема про повернення статусу зеленої зони земельним ділянкам Протасового яру [9], а також визнала ряд юридичних фактів та доручила міськдержадміністрації погодити клопотання ГО про створення регіонального ландшафтного парку [10].

Але нині ситуація є нерівноважною. Немає достатніх фактів говорити не лише про зміну принципів політики забудови, а й навіть про те, що рішення місцевого самоврядування та адмінсудів на користь «громади» влітку-восени 2020 р. були прийняті під тиском міжнародних організацій. Можлива гіпотеза, що вони були ухвалені внаслідок зміни розстановки сил серед політичних еліт України та орієнтації бенефіціара забудовника на функціонерів ринку, вплив яких на той момент знизився. Тому нова рокировка в середовищі еліт може відіграти ситуацію в контексті відновлення забудови. Непрямим свідченням цього є те, що в останніх судових процесах, які були ініційовані ТОВ «Дайтона груп» та наслідком яких стали несприятливі для «громади» судові рішення, представником ТОВ були юристи, орієнтовані на інших, ніж раніше, впливових забудовників. Але ГО «Захистимо Протасів яр» має намір оскаржувати рішення судів та боротися за збереження та створення у Протасовому яру ландшафтного парку.

Підсумовуючи, слід зазначити таке. Важливу роль у національному механізмі захисту права на місто відіграють політичні чинники, зокрема:

- активність громадських організацій;
- позиція міжнародних організацій. За відсутності власної зацікавленості вони не будуть прагнути впливати на остаточний характер вирішення певної проблеми, але здатні протидіяти використанню владними структурами України надмірних методів тиску на громадськість;
- розклад сил у середовищі еліт України. Суперечності між ними є певним запобіжником від того, щоб права громадян не ігнорувалися абсолютно. Навпаки, вони використовуватимуться в інтересах боротьби з опонентами, що дає шанс на дотримання прав людини.

Список використаних джерел:

1. Перегуда Є.В. Право на місто: проблеми та шляхи реалізації. *Права людини в умовах розбудови соціальної правової держави в Україні. Зб. наук. пр.* Матеріали «круглого столу» (Київ, 10 грудня 2020 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : КНУБА, «Бескиди», 2020. С. 65-74.

2. Конституція України. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4233> (дата звернення: 15.02.2021).

3. Ткаченко І.В. Роль громадських об'єднань у розвитку міста (case громади Протасового яру). *Просторове планування: містопланування, архітектура, політичні та соціокультурні засади. Зб. наук. пр. Вип. I. В 2-х ч.* Київ–Тернопіль : КНУБА, «Бескиди», 2020. Частина 2. С. 105-108.

4. Прокуратура попередила забудову Протасова Яру. *Закон і бізнес.* URL: https://zib.com.ua/ua/11310-prokuratura_poperedila_zabudovu_protasovogo_yaru.html (дата звернення: 03.09.2018).

5. Окружной админсуд Киева отменил разрешение на строительство в Протасовом яру жилищно-офисно-торгового комплекса с гостиницей и паркингом. *Окно в Украину*. 2020. №189. С. 2.

6. Пост на сторінці «Захистимо Протасів яр». URL: <https://www.facebook.com/save.protas/photos/a.2159996647426080/2442158072543268/> (дата звернення: 15.10.2019).

7. Пост на сторінці «Захистимо Протасів яр». URL: <https://www.facebook.com/save.protas/photos/a.2159996647426080/2649234081835665/> (дата звернення: 11.01.2020).

8. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 16 вересня 2019 р. №640/9076/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84294091> (дата звернення: 27.11.2019).

9. Київрада внесла зміни до Генплану: Протасів яр знову зелена зона. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/kyuivrada-vnesla-zminy-do-genplanu-protasiv-yar-znovu-zelena-zona> (дата звернення: 28.07.2020).

10. Киевский горсовет признал не соответствующими интересам территориальной общины землеотводы с 2007 по 2012 гг. на территории Протасова Яра. *Окно в Украину*. 2020. №142. С. 2.

*Похиленко Ірина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри політичних наук і права,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО НА ОСВІТУ

Відповідно до статті 53 Конституції України кожний має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Отже, право на освіту, в тому числі вищу, посідає важливе місце в системі прав і свобод людини і є необхідним фактором розвитку не тільки особистості, її інтелектуального потенціалу, а й політичної, економічної, соціальної систем суспільства. Освіта в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі стає вирішальним чинником суспільного прогресу і національної безпеки, важливою складовою повного розвитку людської особистості, збільшення поваги до прав і свобод людини. У міжнародних актах право на освіту закріплене в положеннях статті 26 Загальної декларації прав людини (1948 р.), у статті 13 та 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), у статті 2 Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1958 р.), у ст. 28 Конвенції про права дитини (1989 р.), а також закріплено майже у всіх конституціях держав континентальної Європи, окрім Австрії та Норвегії. Наприклад, в Конституції Португальської Республіки положенням щодо світи присвячені статті 73 «Освіта, культура і наука», 74 «Навчання», 75 «Навчання в державних, приватних і кооперативних

зкладах», 76 «Університет та доступ до вищої освіти», 77 «Демократична участь в сфері освіти».

Отже, право на освіту є міжнародно визнаним правом людини, воно є неодмінною складовою правового статусу будь-якої людини та є рівним для всіх, незалежно від статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, політичних, релігійних та інших переконань, мовних або інших ознак.

Що таке вища освіта? Відповідь на це питання можна знайти в положеннях статті 1 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року, відповідно до якої вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

В науковій літературі існують різні підходи щодо розуміння цього поняття. Так, С. Ф. Клепко [1, с. 32], під вищою освітою (higher education) розуміє формальну академічну чи професійну освіту, що ґрунтується на середній освіті і здобувається в широкому колі організацій, у яких створюються і використовуються нові знання в культурній, соціальній і економічній сферах суспільства відповідно до найвищих (5–8-х) освітніх рівнів за Міжнародною стандартною класифікацією освіти.

Н. Л. Савицька, Н. Г. Ушакова, Т. В. Андросова, І. І. Помінова [2, с. 53,55] визначають вищу освіту як інституційно-господарську платформу розвитку інтелектуального капіталу. Під якою слід розуміти еволюційно обумовлену й організаційно-технологічно вибудовану систему формально та неформально унормованих відносин включення бізнесу і науки в процес освітньої діяльності на основі поєднання ресурсів з метою розширеного відтворення інтелектуального капіталу. В той час, як складова системи освіти, вища освіта – це ступінь освіти, який здобувається в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання у вищому

навчальному закладі за освітньо-професійними програмами, які ґрунтуються на базовій та повній загальній середній освіті і завершуються присвоєнням певного освітньо-кваліфікаційного рівня за підсумками державної атестації.

Національний освітній глосарій [3, с. 18] визначає вищу освіту як формальну освіту, що надається на найвищих (5-му і 6-му) освітніх рівнях за Міжнародною стандартною класифікацією освіти в університетах, інших закладах вищої освіти / вищих навчальних закладах та відповідає 5–8-м рівням Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя.

Отже, поняття вища освіта складне та багатогранне і може відобразити як передачу й засвоєння соціально культурного досвіду та формування здатності до його збагачення, так й накопичення результатів освітнього процесу. При цьому слід пам'ятати, що вища освіта може бути здобута лише у навчальних закладах, які мають статус «заклад вищої освіти» (далі – ЗВО) і під яким в Законі України «Про вищу освіту» розуміється окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Для повного і всебічного розуміння вищезгаданої проблематики вважаємо за необхідне дослідити статистичні данні у цьому напрямку. Так, за даними Державної служби статистики України, наведеними у таблиці 1 спостерігається зменшення ЗВО. Так само із року в рік зменшується кількість студентів, яка там навчається. Ця ситуація не може бути розглянута лише як негативна. Дійсно, сьогодні постає питання про якість освіти, яка не може бути підвищена кількістю навчальних закладів. Мова йде про розвиток вищих навчальних закладів дійсно високого рівня, які б не тільки надавали високий рівень знань, а й були брендами. Таким своєрідним брендом є Київський національний

університет будівництва і архітектури, який пройшов великий шлях становлення та розвитку і має 90-річну історію.

Таблиця 1

	Кількість ЗВО, од		Кількість осіб у ЗВО, тис.	
	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7
2014/15¹	387	277	251,3	1438,0
2015/16¹	371	288	230,1	1375,2
2016/17¹	370	287	217,3	1369,4
2017/18¹	372	289	208,6	1330,0
2018/19¹	370	282	199,9	1322,3
2019/20¹	338	281	173,6	1266,1

Досліджуючи доктринальну складову у цьому напрямку, слід зазначити, що в науковій літературі існують різні підходи. Так, на думку Н. Л. Савицької, Н. Г. Ушакової, Т. В. Андросової, І. І. Помінової [2, с. 56], вищий навчальний заклад – це освітня установа, яка заснована і діє відповідно до законодавства України про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітньокваліфікаційними рівнями, забезпечує освітню, навчально-виховну та професійну підготовку громадян відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимогу галузі вищої освіти. Вищий навчальний заклад може здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців, а також може здійснювати довузівську підготовку молоді і проводить наукову діяльність. Найважливішою ланкою системи вищої освіти виступають університети, які є не тільки центрами підготовки висококваліфікованих фахівців, а й здійснюють наукові розробки та дослідження.

Національний освітній глосарій [3, С.18, 28] ототожнює поняття «вищий навчальний заклад» та «заклад вищої освіти» (Higher education institution) і розглядає їх як заклад освіти, основним завданням якого є

забезпечення умов, необхідних для здобуття особою вищої освіти. У світовій практиці основним типом закладів вищої освіти є університет.

Таким чином, можна виділити наступні риси, притаманні ЗВО:

1) заснований і діє відповідно до законодавства про освіту;

2) реалізує у відповідності з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність;

3) забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

4) має основні завдання, як-от участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу, поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян, налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури тощо;

5) діяльність закладу вищої освіти провадиться на принципах: автономії та самоврядування; розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить заклад вищої освіти, органів управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів; поєднання колегіальних та єдиноначальних засад; незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);

6) мають особливу структуру, яка визначається статутом закладу вищої освіти та положеннями про відповідні структурні підрозділи. Структурні підрозділи утворюються рішенням вченої ради закладу вищої освіти, основними з яких є факультети, кафедри, бібліотека.

Отже, заклад вищої освіти – це окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, має свою особливу структуру та свої основні завдання, діяльність якої проводиться на певних принципах, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну

діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Список використаних джерел:

1. Клепко С.Ф. Основні поняття Закону «Про вищу освіту». *Вища освіта України*. 2014. № 3. 30-37
2. Освіта як чинник становлення економіки знань : моногр. / Н. Л. Савицька, Н. Г. Ушакова, Т. В. Андросова, І. І. Помінова. Харків: Монограф, 2017. 170 с.
3. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін.; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 100 с.

Семко Вадим,
*кандидат політичних наук, доцент,
Доцент кафедри політичних наук і права,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

СУСПІЛЬНІ БЛАГА ТА ЇХ РОЛЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Суспільні блага є базовим рівнем реалізації прав людини. Ускладнення доступу до них, явні, або приховані перешкоди у їх реалізації є первинним індикатором стану дотримання прав людини у суспільстві.

Стосовно поняття «суспільне благо» у науковій літературі використовуються такі терміни як «спільне благо» (common good) або «публічне благо» (public good), які є тотожними, і означають блага, які ринкова економіка не в змозі закупати або підтримувати, але вони все одно є бажаними для більшості населення [1, с. 10-11]. До концепції загального блага апелюють, зазвичай, у межах дискурсу з приводу соціальної відповідальності бізнесу, екологічних проблем, питань інвестування у медицину та освіту, проблем злочинності та бідності, як правило у контексті твердження про те, що найбільш фундаментальні соціальні проблеми пов'язані із надто широким переслідуванням особистих інтересів [1, с. 12].

Визначення поняття «суспільне (публічне) благо» у науковій літературі є достатньо подібними і ґрунтуються на наступних принципових аспектах: 1) відсутність конкуренції і суперництва між споживачами; 2) неможливість відсторонити індивідів від споживання блага [1, с. 12].

За визначенням Р. Холкомба, суспільне благо – це таке благо, яке після того, як воно вироблене: 1) може використовуватись додатковими споживачами без додаткових витрат; 2) споживачі не можуть бути виключеними з процесу споживання суспільного блага після того, як воно вироблено [1, с. 12].

В. Нордхаус вказує на те, що суспільні блага є продуктами, вартість поширення користі від яких на додаткового індивіда є

нульовою і відсторонити індивідів від їх споживання є занадто дорогим, або неможливим. Інакше кажучи суспільне благо завжди має дві основні принципові риси: відсутність суперництва і безвинятковий характер споживання блага [1, с. 12]. Відсутність суперництва у даному випадку означає, що споживання суспільного блага однією особою не зменшує кількості цього доступного публічного блага для споживання іншою особою, що зумовлено загальною доступністю до суспільного блага. Під безвинятковим характером слід розуміти те, що жодна особа не може бути відстороненою від споживання відповідного суспільного блага. Що зумовлено загальною доступністю до суспільного блага [3, с. 11].

Ще однією принциповою особливістю суспільних благ є те, що воно служать усім членам суспільства і його установам, до яких, зокрема, входять ті блага, якими не користується певна група населення, яка може бути чітко ідентифікована, а, також, ті блага, які призначені для представників ще не народжених майбутніх поколінь [1, с. 12-13].

Принциповою рисою суспільного блага є те, що приватні ринки, як правило, не в змозі гарантувати ефективне виробництво суспільних благ, яке вимагає колективних дій. Створення і підтримання довгострокового існування суспільного блага вимагає спільних зусиль з боку багатьох членів суспільства, при цьому вважатись суспільним благом може лише те, до чого мають доступ усі члени суспільства.

У межах політичного лібералізму, який базується на принципах всезагального добробуту, суспільне благо визначається як сума приватних благ, які обрані громадянами у зв'язку з утилітарними функціями таких благ [1, с. 13]. При цьому в поняття суспільного блага входить реалізація особистого блага громадян, забезпечення умов для рівності громадян, рівний розподіл свобод і ресурсів між усіма громадянами і забезпечення функціонування держави всезагального добробуту.

Аналіз різноманітних теоретичних підходів до визначення поняття «суспільне благо» дозволяє виокремити наступні напрями:

- теорія ринку визнає суспільним благом ті блага, яким притаманні властивості позаконкурентності та безвинятковості у споживанні;

- теорія ринкових провалів вважає, що суспільне благо задовольняє потреби, які ринок ігнорує або викривлює баланс попиту і споживання, що є одним з випадків недосконалості ринку;

- теорія екстерналій (зовнішніх ефектів) вважає умовою існування та підтримання суспільних благ наявність позитивних зовнішніх ефектів від їх надання;

- теорія суспільного сектору розглядає суспільне благо як продукт свого функціонування;

- теорія суспільної користі розглядає наявність суспільної користі, засобом забезпечення якої є суспільне благо;

- теорія держави трактує суспільне благо як продукт монополізму державної влади [2, с. 11].

Представники класичної економічної теорії вважають, що суспільні блага – це будь-які блага, споживання яких здійснюється рівною мірою усіма членами суспільства. Це, у свою чергу, означає наявність неподільності, вигоди від споживання спільних благ між членами суспільства та їх загальнодоступність [2, с. 8].

Суспільне благо не може бути визначено з точки зору добробуту країни, рівня споживання, оскільки матеріальні блага є лише частиною суспільного блага.

Дослідники виокремлюють три види суспільних благ: 1) блага, від споживання яких ізолювати населення неможливо, або дуже дорого; 2) блага, які свідомо були розроблені і впроваджені як суспільні (зокрема система базової загальної освіти); блага які є суспільними (публічними) апріорі [1, с. 13].

Оскільки соціум не є простою сукупністю індивідів, то й суспільне благо не може бути зведеним до блага окремих його членів, оскільки благо окремого індивіда і благо суспільства не співпадають, проте тісно пов'язані одне з одним. Тому добробут суспільства значною мірою залежить від балансу між приватними та суспільними благами.

Властивості благ, які принципово є суспільними не завжди відповідають наведеним вище стандартним визначенням, оскільки суспільство може, подекуди, самостійно змінювати такі характеристики суспільних благ як безвинятковий характер їх споживання. Крім того,

блага можуть переходити із категорії приватних до категорії публічних і навпаки внаслідок вибору певних політичних або економічних стратегій та рішень. Як правило, блага існують у вигляді суспільних конструктів, що визначені переважно політикою та іншими колективними діями людей. На думку деяких дослідників, визначити заздалегідь, які блага є суспільними, а які приватними, неможливо. Це пов'язано з тим, що благо є соціальною конструкцією, яка створена людьми та державою шляхом реалізації політичних дій, законів та норм, а також інших дій, як колективних, так і приватних [1, с. 14].

Поняття суспільних благ може розкриватись в залежності від критеріїв суспільної ефективності, таких як рівність, солідарність, якість послуг і тривалість або використання найкращої з доступних технологій. Принцип універсальності суспільних благ полягає у неможливості виключення споживача або групи споживачів суспільного блага, оскільки відсутні гарантії оплати за споживання цих благ. Звідси виробництво суспільних благ бере на себе держава [2, с. 7].

Узагальнюючи принципові риси суспільного блага як явища, дослідники констатують наступне:

1. суспільні блага – це блага, що надаються через товари та послуги, що вироблені у різних секторах економіки з метою задоволення колективних потреб;

2. джерелом виробництва суспільних благ є фінансові ресурси держави які формуються за рахунок податкових відрахувань фізичних та юридичних осіб;

3. виробництво і продаж окремих видів суспільних благ може здійснюватись в приватному секторі економіки і реалізовуватись через ринкові механізми [4].

Зміни, що відбуваються у світовій економіці, становлення інформаційного суспільства та інноваційної економіки вимагають уточнення поняття «суспільне благо». Сьогодні суспільні блага слід визначати у більш широкому сенсі, а саме як блага, що представлені товарами та послугами, виробленими у різних секторах економіки для задоволення суспільних (колективних) потреб. Дане формулювання базується на тому, що в Україні та більшості пострадянських країн

виробництво суспільних благ пов'язується переважно з державним сектором економіки. Це справедливо, коли йдеться про «чисті» суспільні блага, яким властиві безвиключність та відсутність суперництва у споживанні – національна оборона, безпека, законодавство [4].

Теорія суспільного блага є ефективним аналітичним механізмом визначення найефективніших напрямків розподілу ресурсів серед населення та важливим принципом організації суспільного і політичного життя і ключовим елементом якості життя суспільства. Нестача забезпечення суспільних благ може негативно впливати на перспективи економічного розвитку держави. Саме тому принципи та механізми ефективного надання суспільних благ повинні визначатись як ключовий компонент будь якої стратегії що, спрямована на подолання соціальних та економічних вад суспільства.

Список використаних джерел:

1. Аристов Е.В. Понятие и концепция общественного блага. *Право и современные государства*. 2015. №5. С. 10-16.
2. Белоусова С.В. Общественные блага и актуальные аспекты их создания: монография. Новосибирск. «СИБПРИНТ». 2009. 179 с.
3. Кочагина Т. В. Новая экономика и мериторные блага. *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2010. Вып. 8. С. 8-15.
4. Садовникова Е.Н. Парадоксы общественных благ. *Современные исследования социальных проблем (электронный журнал)*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/paradoksy-obschestvennyh-blag/viewer> (дата звернення: 30.01.2021).

*Сердюк Наталія,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри політичних наук і права
Київського національного університету будівництва і архітектури*

ПРАВА ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Сьогодні гендерний підхід у теоретичному плані можна представити як ідеологію свободи особистості від родового гендерного тиску. У теоретико-методологічному плані гендерні дослідження в сучасній науковій практиці можна віднести до окремої галузі наукового знання, що динамічно розвивається. Її відмінні риси виражаються в орієнтаціях на впровадження гендерної методології в просвітництво та навчання, в розвитку гендерної експертизи законодавства, обґрунтуванні і розробці стратегій розвитку соціальної активності жінок, подоланні дискримінації за статевою ознакою. Потрібно зазначити, що, крім теоретико-методологічних пошуків, гендерні дослідження пов'язані з пошуком дієвих відповідей на актуальні виклики соціальної практики. Тому, гендерні дослідження зі своїми специфічними методологічними підставами можуть зробити реальний внесок у теорію державного розвитку і допомогти політикам сформулювати адекватні відповіді на виклики сучасного суспільства.

На сьогодні у країнах світу майже не порушується питання щодо компетенції та кваліфікації жіночого військового персоналу, який за умов рівноцінних підготовки та ставлення є таким саме ефективним та професійним, як й чоловічий. Прикладами можуть бути такі держави як Норвегія, в якій ще у 2014 році було прийнято закон, відповідно до якого було запроваджено обов'язковий призов для жінок, Сполучені Штати Америки, де жінки задіяні у всіх сферах збройних сил та представлені на різних суміжних посадах, а також Ізраїль та інші [1].

У зв'язку з проведенням в Україні політики досягнення гендерної рівності та зважаючи на статистику [2], згідно з якою в нашому війську є близько 27 тисяч жінок, тобто 10,6% особового складу, постає питання актуальності розгляду прав жінок-військовослужбовців в Україні.

Проте новим етапом підтримання рівності прав і можливостей жінок та чоловіків став 2018 рік, адже саме у вересні цього року Верховна Рада ухвалила Закон України №2523-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Сил України та інших військових формуваннях» [3]. Нововведення даного документу полягають в тому, що він розширив перелік прав та можливостей жінок-військовослужбовців, які пов'язані не лише з періодом вагітності та виховання дитини, а й з побудовою кар'єри під час проходження служби. Наприклад, було унормовано вік укладання жінками контракту проходження військової служби. Жінок тепер залучатимуть до виконання завдань у складі добового наряду; стали доступними всі посади рядового, сержантського, старшинського складів, що існують у Збройних силах України; було опрацьовано питання перебування військовозобов'язаних жінок у запасі, адже до цього ч. 5 ст. 27 Закону України № 2232-X «Про військовий обов'язок і військову службу» фактично упускала досягнення жінки під час проходження військової служби [4].

Крім того, з 2016 року розширюється перелік військових професій для жінок [5]. Вони мають змогу почати службу на багатьох бойових посадах та виконувати ширше коло військових завдань. Тому, проаналізувавши зазначені нормативно-правові акти, можна говорити про те, що українські жінки виконують військовий обов'язок нарівні з чоловіками, беручи, таким чином, участь у розбудові та відновленні професійної армії.

З іншого боку, цими доповненнями було створено певні дискримінаційні норми щодо чоловіків, які досі не врегульовані українським законодавством. Прикладами можуть бути такі ситуації: по-перше, у тому випадку, коли жінка та чоловік є військовослужбовцями, служать в одній частині, мають однакове грошове забезпечення, займають схожі посади і мають дітей віком до 14 років, жінка може відмовитись від відрядження у разі постановки задач із виїздом з тим аргументом, що вона має неповнолітню дитину. Проте за аналогічної ситуації чоловік-військовослужбовець не має законних

підстав для відмови. По-друге, з тієї ж причини чоловік, що служить, не може отримати відпустку для догляду за дитиною по досягненню нею трьох років.

Також відповідно до ст. 10.1 Закону України № 2011-ХІІ «Про соціально-пільговий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [6], що встановлює порядок надання відпусток військовослужбовцям та є одним з найбільш важливих законів стосовно регулювання прав та пільг військових, лише військовослужбовцям-жінкам надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Тобто чоловік-військовослужбовець у дану відпустку по догляду за дитиною може піти лише у мирний час.

Отже, розглянувши нововведення стосовно прав жінок-військовослужбовців в Україні, можна зробити висновок, що нині триває робота над створенням комфортних та сприятливих умов праці для жінок в армії, що сприяє наближенню до гендерної рівності в Україні. Адже вже давно було доведено на практиці, що жінки-військові – це також професіонали своєї справи. Водночас варто звернути увагу на доопрацювання вищезгаданих норм, оскільки вони дискримінують чоловіків стосовно реалізації батьківських прав та виконання батьківських обов'язків.

Список використаних джерел:

1. В яких країнах і хто має обов'язково відслужити в армії? *Трибуна* : веб-сайт. URL: <https://tribuna.sumy.ua/news/v-yakuh-krayinah-hto-maye-obov-yazkovo-vidsluzhyty-v-armiyi-infografika/> (дата звернення: 08.12.2020)
2. Мороз Т. Кількість жінок у нашому війську за десять років збільшилась у 15 разів. *АрміяInform (Інформаційне агентство Міністерства оборони України)* : веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/09/kilkist-zhinok-u-nashomu-vijsku-za-desyat-rokiv-zbilshylas-u-15-raziv/> (дата звернення: 06.01.2021)
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Сил України та інших

військових формуваннях: Закон України від 06.09.2018 р. № 2523-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19> (дата звернення: 06.01.2021).

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 04.01.2021).

5. Про затвердження переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців: Наказ Міністерства оборони України від 07.09.2020 р. № 317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0927-20#n17> (дата звернення: 04.01.2021).

6. Про соціально-пільговий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 05.01.2021)

*Сидій Ольга,
членкиня ВГО «Асоціація Українських правників»,
фахівець з інформаційної політики.*

ПОСТМОДЕРНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОНЦЕПТУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Постмодерний дискурс, політико-правові тенденції розвитку світу та економічні процеси роблять актуальним питання сучасного розуміння концепту соціальної держави.

Постають питання:

- чим є сучасна соціальна держава в умовах глобальної ринкової економіки;
- як має реалізовуватися соціальна функція держави при наявності викликів у сферах міграції, промислового запровадження роботизації, проблем на ринку праці, пандемії COVID-19.

Сьогодні соціальна функція держави є закріпленою Конституціонодавцем в абсолютній більшості конституцій демократичних держав. У різних державах Конституціонодавець вдається до різноманітного за своєю формою закріплення – в 15 конституціях декларується соціальний характер держави, в інших закріплюються окремі соціальні за своєю природою права і свободи індивіда.

Слід відзначити, що на сучасному етапі соціальні (або соціально-економічні) права і свободи є органічною частиною системи прав і свобод людини. Однак, в сучасних демократичних конституційних державах досі постає питання щодо належності відповідних прав до категорії фундаментальних. Усталеним поглядом в доктрині та правозастосовчій практиці країн сталої демократії є віднесення соціальних та економічних прав до категорії октройованих (дарованих державою). Це значною мірою впливає на правове регулювання та гарантії забезпечення цих прав на сучасному етапі. У більшості європейських країн соціальні та економічні права не захищаються в рамках конституційного контролю.

Дійсно, системний аналіз положень конституцій ФРН, Польщі, Австрії та Іспанії демонструє, що застосовані там повна та формальна моделі інституту конституційної скарги не передбачають захисту через нього соціальних та економічних прав. Попри те, що захист відповідних категорій прав людини традиційно відбувається через механізм адміністративної юстиції – значення соціальних прав в діяльності органів публічної влади невпинно зростає.

В Україні маємо протилежну практику Конституційного суду, згідно з якою соціальні права і свободи індивіда підлягають захисту в порядку конституційного контролю.

Таку практику Конституційного суду України можна пояснити: а) правовою спадщиною радянської доктрини, 2) постмодерною тенденцією збільшення ролі соціальних прав людини та гарантій їх забезпечення.

Як відзначає Н. А. Сердюк, до пошуку оптимального устрою державного життя потрібно підключення науковців різних напрямів і спеціальностей – в іншому випадку державу чекає вимирання і зникнення з геополітичної арени до надр історії [1, с. 89].

Тривалий час було намагання створити соціальну державу “наосліп”. Необхідно орієнтуватися не тільки на економічні показники, а й духовні, культурні та історичні надбання народу, про який намагається дбати держава. Велике значення мають саме нематеріальні чинники, такі як почуття гідності за себе і країну, свободи вибору сфер діяльності, амбіції, що породжує конкурентоспроможні бренди.

В першу чергу слід зауважити саме на первісному розумінні, чим соціально орієнтована держава має забезпечити населення. Мова йде не про матеріальне надбання, страхування життя та дотації. Розвиток державницької позиції, забезпечення культурної діяльності та опертя на найважливіші державні і людські цінності мають бути фундаментом побудови соціально-демократичної держави.

Значення і вплив соціальної функції сучасної держави зараз можна відзначити у кількох сферах: політика, економіка, культура. Від політики залежне співвідношення витрат, від економіки – сума, а від культури – позитивна пропаганда, заохочення та правосвідомість населення.

Проблематикою сучасної соціальної держави є її матеріалістичний характер, що переважає над духовним, намагаючись забезпечити пріоритетно першочергові потреби громадян, тобто першу сходинку піраміди Маслоу. Житло, кошти на проживання, страхування, пенсії – найбільш використовувані питання в популістичній пропаганді, аналітиці чи тим більш передвиборчій агітації. Таким чином, вкотре підтвердження знаходить теорія попиту і пропозиції в політичній сфері. Попитом можна вважати зацікавленість особи в тому чи іншому питанні. Пропозиція – інформаційний продукт, рішення, нормативний акт, який пропонується.

Теорія попиту і пропозиції, основа якої в економіці і яка полягає в тому, що у результаті взаємодії попиту і пропозиції встановлюється ринкова ціна, дає змогу зрозуміти інформаційні політичні кампанії, їх зміст та форму. Тобто фіксованою ринковою ціною у відносинах є громадсько-політичний продукт, який пропонує влада. Але якщо інформаційне поле, культура і виховання постійно погіршують вимоги “попиту”, то відповідно і продукт, який в результаті отримує людина, народ і держава, є матеріалістичним.

Державний підхід до розуміння і розв'язання соціальних проблем буде щоразу втрачати якісні показники. Причиною цього стає бажання і, як розуміємо, потреба надавати значення формі, а не змісту.

На початку ХХІ століття в соціальній політиці держави особливо актуальністю може відзначитися цитата Зенона Коссака: “Жийте культурою суті, а не культурою форми, чи радше й культурою форми, що має бути виявом суті.” Такий принцип варто застосовувати у визначенні форми соціальної допомоги у культурних, освітніх та наукових сферах, а також розвивати в умовах глобалізації ринкової економіки.

Як зазначає Сердюк Н. А. сучасна ефективно працююча політична ідеологія займається визначенням порогів сприйнятливості певного соціуму до інновацій, виявленням потенціалу стійкості соціальних систем, що перебувають в режимі реформування. Якщо рівень інтенсивності інноваційної діяльності нижче встановленого мінімального порогу, то це веде до застою, стагнації,

«пробуксовування» соціальної динаміки. У процесі перевищення максимально допустимих значень «інноваційного навантаження» соціум не встигає адаптуватися до них, виробити механізм їхнього введення в контекст усталених норм свого функціонування, що призведе до зростання соціальної напруженості, деформації звичних форм діяльності і комунікацій, зниження рівня соціальної керованості і стійкості розвитку соціуму, до ініціювання процесів його дезінтеграції і фрагментації [1, с. 95].

Ринкова економіка, як економічна система, заснована на принципах вільного підприємництва, не може забезпечувати країну суспільними благами. Але дає можливість розвитку підприємствам та компаніям, податки з яких ідуть в казну української держави. Глобалізація невідворотно веде до спільного економічного ринку країн Європи, Америки та східної частини Азії. Вигравати і мати сталу позицію серед акул Європи можуть лише сильні компанії, що ведуть політику експансії, тобто займаються експортом товарів. Іноваційні технології, удосконалення піар-компаній та розуміння цільової аудиторії, реклами вкотре актуалізує брендування, як новий підхід для виходу на міжнародну арену.

Тобто соціально орієнтована держава для економічної стабільності і прогресу має розвивати і стимулювати вихід на експорт. Фундаментальним для утвердження і планування є реалізація соціальної функції держави з врахуванням викликів, з якими може стикнутися держава. До таких можемо відносити пандемію, зовнішню агресію, промислову роботизацію, проблеми на ринку праці. Якщо передбачити роботизацію та проблеми можливо за допомогою певних механізмів, то такі загрози як пандемія та війна є більш неочікувані. Щоб зазнавати якнайменше збитків держава повинна залишатися національно орієнтованою та захищати своїх громадян за допомогою дотацій, підготовки навчальних військових баз та медичного персоналу до таких випадків.

Враховуючи виклики сьогодення, політико-правові тенденції розвитку світу, тема сучасної соціальної держави, загальне уточнення

положень теорії стосовно умов і потреб її реалізації в Україні потребує ретельного дослідження та аналізу.

Висновки:

Виходячи з доктрини теорії держави і права, конституційного права варто розглядати концепт соціальної держави через призму зв'язування публічної влади обов'язками щодо певної підтримки незахищених верств населення та забезпечення окремими благами усіх громадян. Постмодерний концепт соціальної держави запроваджує новий підхід до обов'язань держави перед дуже різними категоріями громадян та ставить питання щодо оновлення змісту соціальної політики публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Сердюк Н.А. Теоретико-правові основи розбудови України, як соціальної держави, : дис. ... доктор. юрид. наук : 12.00.01. - Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2019. Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2019. 501 с.

*Тетерук Андрій,
Народний депутат України VIII скликання*

КОАЛІЦІЙНА УГОДА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ VIII СКЛИКАННЯ ТА ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ

Верховна Рада України VIII скликання, обрана після Революції Гідності та початку російської військової інтервенції в нашу державу, від самого свого початку мала детермінантами своєї діяльності: захист національних інтересів України, протидію російській гібридній агресії, європеїзація правової системи України та підвищення ефективності національного механізму захисту прав людини. Саме тому коаліція депутатських фракцій «Європейська Україна» у Верховній Раді України VIII скликання заклала відповідні маркери в коаліційній угоді.

Спеціальної уваги з історико-правової точки зору заслуговують положення коаліційної угоди у сфері судової реформи, реформи органів правопорядку та конституційної реформи.

Так, у сфері судової реформи коаліційна угода містила такі пріоритети:

- модернізацію положень Конституції України щодо засад здійснення правосуддя;
- запровадження моніторингу доходів та видатків суддів загальних судів;
- забезпечення формування загальних судів усіх рівнів через конкурсні механізми;
- формування персонального складу Верховного Суду та Конституційного Суду України з визнаних фахівців у сфері права;
- запровадження обов'язкових критеріїв доброчесності для зайняття посади судді;
- повне декларування доходів і витрат суддів, членів Вищої ради юстиції, органів добору та притягнення до відповідальності суддів, членів їхніх сімей та пов'язаних осіб у якнайширшому сенсі;

- встановлення одним із ключових критеріїв для зайняття посади судді відповідності витрат кандидата на посаду судді та членів його сім'ї їхнім доходам;
- добір кандидатів на посаду судді виключно з числа осіб з високими професійними та моральними якостями;
- удосконалення процедур проведення відбіркового та кваліфікаційного іспитів, спеціальної перевірки кандидатів на посади суддів з метою виключення будь-яких корупційних впливів;
- регулярне оцінювання діяльності суддів відповідно до визначених законом процедур та об'єктивних критеріїв;
- запровадження зайняття вакантної посади судді в будь-якому суді, у тому числі в порядку переведення, тільки на конкурсній основі;
- запровадження механізму впливу на кар'єру судді рішень Європейського суду з прав людини, якими встановлено порушення Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з рішеннями цього судді;
- забезпечення участі громадськості у процедурі добору кандидатів на посаду судді;
- удосконалення діяльності Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України шляхом забезпечення формування зазначених органів з числа авторитетних фахівців у галузі права, які мають бездоганну репутацію, на підставі прозорого відбору;
- зменшення кількості рівнів суддівського самоврядування, усунення дублювання повноважень органів суддівського самоврядування ;
- чітке законодавче визначення підстав, процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, розширення переліку дисциплінарних стягнень та ін.

У сфері реформування органів правопорядку коаліційна угода мала наступні детермінанти;

- утворення інституту детективів, які поєднують функції слідчих та оперативних працівників;

- розмежування оперативно-розшукової діяльності поза рамками кримінальних проваджень (контррозвідка Служби безпеки, розвідувальні органи, Управління державної охорони, Адміністрація Держприкордонслужби, ДПТС) та у рамках кримінальних проваджень Є гласних і негласних слідчих (розшукових) дій;

- формування нової системи МВС, заснованої на цивільному характері інституції;

- утворення Національної поліції замість Міліції;

- удосконалення функціональної структури поліції, спрямоване на розмежування компетенції, усунення дублювання повноважень, визначення функцій та оптимальної чисельності Національної поліції;

- ліквідація ДАІ та передача функцій забезпечення безпеки дорожнього руху єдиній патрульній службі;

- створення нової системи атестації поліцейських з урахуванням міжнародного досвіду. Проведення повної переатестації поліцейських за новими критеріями, оновлення особового складу поліції. Забезпечення прозорості системи конкурсного добору на керівні посади (до рівня особового складу) в системі органів правопорядку. Законодавче встановлення чітких підстав та порядку звільнення посадових осіб з керівних посад органів правопорядку;

- запровадження механізму прозорого конкурсного відбору осіб при призначенні на посади поліцейських всіх рівнів (крім найнижчих посад, що комплектуються особами, які успішно пройшли базову підготовку для служби в поліції);

- впровадження ідентифікаційних жетонів для всіх працівників поліції, затвердження правил носіння ідентифікаційних жетонів на форменому одязі з метою можливості швидкої ідентифікації конкретної посадової особи поліції;

- створення автоматизованої системи реєстрації затриманих осіб та спеціальних терміналів доступу громадськості до цієї системи з метою можливості швидкого визначення місцезнаходження затриманої особи родичами або іншими зацікавленими особами через такі термінали та ін;

У сфері конституційної реформи коаліційна угода мала наступні вектори:

- забезпечення публічного та відповідального процесу внесення змін до Конституції України;
- реформування Конституційного Суду України на основі формування його персонального складу з визнаних фахівців у сфері права.

Висновок. Силами коаліції депутатських фракцій «Європейська Україна» у Верховній Раді України VIII скликання було ухвалено ключові зміни до Конституції України, прийнято рамкові закони, які забезпечили належну європеїзацію нашої правової системи та сприяли зростанню ефективності національного механізму захисту прав людини.

Ткаченко Володимир,
*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і права,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків,*

Климчук Марина,
*доктор економічних наук, доцент,
кафедра організації та управління будівництвом,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

РОЗВИТОК «SMART-CITY» НА ЗАСАДАХ КОГНІТИВІСТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Тенденцією останнього десятиліття є розвиток та впровадження концепції «smart city». Це зумовлено як загальносвітовими процесами глобалізації, урбанізації, зростанням кількості населення міст, так і їх інноваційною трансформацією на засадах цифровізації всіх сфер суспільного життя. Експерти у галузі містобудування прогнозують, що рівень урбанізації зростатиме й надалі. За їхніми оцінками у 2021 р. у світі налічуватиметься 600 «смарт міст», а до 2025 р. саме вони забезпечуватимуть понад 60% світового валового внутрішнього продукту [2-3].

Спеціальні програми соціального розвитку на основі NBIC-технологій прийняті в Америці та в Європі. Американська програма «Конвергентні технології для поліпшення людських здібностей» та програма Євросоюзу «Конвергентні технології для європейського суспільства знань» (Converging Technologies for European Knowledge Society) [1; 4]. Основна мета цих програм – поліпшення якості життя та захист прав людини, зокрема за рахунок використання когнітивних технологій.

Актуальність дослідження концепції «Smart City» в контексті захисту прав людини обумовлена зростанням обсягів інформації, інтенсивним розвитком цифрових технологій, їх впровадженням в різні сфери суспільного життя. За сучасних умов цифровізація соціальної сфери, розробка підходів щодо захисту прав людини стає не тільки

засобом забезпечення їх дотримання, а й об'єктом впливу процесів цифровізації, в результаті якого зазнають змін зміст, система, структура, механізм у сфері дотримання та захисту прав людини. Впровадження цифрових інновацій в створення IT-інфраструктури для обробки великих даних, навчання фахівців для роботи з «розумними» системами на засадах когнітивних технологій забезпечить стале зростання, прискорить соціально-економічний, технологічний розвиток; підвищить рівень життя; створить умови й можливості для самореалізації кожної людини.

Сучасний концепт «Kyiv Smart City», який впроваджено в практику з метою розвитку розумної міської інфраструктури, об'єднує жителів міста, бізнес-структури та владу міста. Реалізація «Kyiv Smart City» ґрунтується на принципах відкритих даних, розумного використання цифрових послуг та прозорого управління [5]. Інтеграція цифрових технологій надає можливість ефективного використання ресурсів, створює нові можливості для бізнесу, а також підвищує рівень життя громадян. З метою створення технологічно розвиненого, соціально відповідального та комфортного для життя мегаполісу було затверджено Концепцію Kyiv Smart City 2020, яка визначає основні шляхи для подальшого інфраструктурного, технологічного та соціального розвитку міста. Отже, концепція покликана створити новий вектор трансформації міського простору, поєднавши стратегічний підхід, технологічні досягнення та широке залучення жителів до процесу прийняття рішень. Програму розроблено за участі громадськості, експертів міської влади, представників українських технологічних компаній та міжнародного бізнесу, наукової та академічної спільноти. У документі враховано інтереси містян, підприємців, неприбуткових організацій, визначено нову роль та функції міської влади. «Smart City» – це взаємодія між інституціями міста та громадянами за рахунок впровадження інноваційних технологій.

Систематизація переваг впровадження концепції «Smart City» в контексті захисту прав людини

Перевага	Сутність
Соціальна	Соціальна інфраструктура «Smart City» постійно розвивається, орієнтуючись на реальні потреби суспільства. Це надає можливість підвищувати якість освіти, медицини, соціальних послуг, формувати сприятливу екологічну ситуацію.
Розвиток системи освіти	Концепція розумного міста передбачає абсолютно новий підхід до системи освіти, яка має динамічно розвиватися з урахуванням викликів часу. Освіта повинна бути доступною. Зростає роль дистанційної освіти, з використанням новітніх технологій: цифрові платформи, дистанційні курси, вебінари, хакатони, бізнес-тренінги.
Належний рівень медицини	Для медицини «розумного міста» характерний найвищий рівень обслуговування, відсутність черг в установах охорони здоров'я, оскільки запис на прийом здійснюється в онлайн режимі. Формується єдиний реєстр пацієнтів і лікарів, електронні версії всієї медичної документації, для можливості віддаленого доступу (наприклад до історії хвороб). Також передбачається використання новітніх безпечних медичних приладів для діагностики та відповідного лікування [4].
Безпека	Відеофіксація на вулицях міста та в громадських місцях сприятиме зниженню рівня злочинності, що значно покращить показники безпеки жителів.
«Смарт будівлі»	Впровадження енергоефективних технологій будівництва з метою раціонального використання енергоносіїв. Використання у побуті техніки з дистанційним керуванням для заощадження часу та економії фінансових ресурсів.

Виокремимо найбільш поширені проблеми, які доцільно враховувати органам державної влади при розробці та реалізації концепції «розумне місто»:

- організаційно-управлінські, до яких належать адміністративні бар'єри, відсутність координації та комунікації між учасниками розробки і реалізації концепції, недостатність відповідних трудових ресурсів;
- фінансово-економічні, пов'язані з браком фінансових ресурсів і викликані відсутністю бізнес-моделей, що визначають прибутковість інвестицій в проекти, пов'язані з реалізацією концепції

«розумне місто», що обумовлено відсутністю чітких кількісно-якісних показників ефективності реалізації даної концепції;

- інфраструктурні, що відображають відсутність інтеграції концепції «розумного міста» в існуючі містобудівні плани, транспортні системи та стратегії розвитку.

У контексті захисту прав людини при впровадженні «Smart City» виокремимо основні завдання:

- визначити права людини при використанні цифрових технологій;

- розробити пакети універсальних (стандартних) цифрових послуг в освіті, медицині, екології, безпеці, соціальній та інших сферах, які мають бути доступними в цифровому режимі для кожного громадянина й відповідати певним технологічним і функціональним параметрам;

- запропонувати систему стимулювання розвитку «Індустрії 4.0.» з урахуванням міжнародних стандартів у цій сфері, механізмів формування галузевих центрів трансферу технологій, інжинірингових кластерів, створення дорожніх карт цифрової трансформації окремих галузей економіки;

- сформувати комплексну освітню програму набуття цифрових компетенцій і навичок. В ЄС такими визначено 21 компетенція і розроблені відповідні програми адаптації громадян;

- визначити «Національні проекти цифрових трансформацій» в таких сферах, як громадська безпека та захист; освіта; охорона здоров'я; електронна демократія; цифрове телебачення; екологія; смарт-інфраструктура; електронні платежі та розрахунки, електронна комерція та інше;

- представити модель управління та впровадження процесів цифровізації, в тому числі на засадах державно-приватного партнерства.

За сучасних умов урбанізації акцентується увага на проблемах розумного та сталого міського планування, яке закладено в основу розробки й реалізації концепції «smart-city». За результатами проведеного теоретичного аналізу основних дефініцій «smart-city»

запропоновано авторське бачення цієї концепції, особливістю якого є трактування «Розумного міста» як такого, що надає можливість ефективного використання ресурсів усіма стейкхолдерами міського життя для забезпечення комфортних та якісних умов проживання з виокремленням блоку захисту прав людини при реалізації стратегії цифровізації. Проведене дослідження дозволило виокремити наступні проблеми при реалізації «smart-city», серед яких вирішальне значення мають організаційно-управлінські, фінансово-економічні та інфраструктурні. Обґрунтовано, що напрями вирішення сформульованих проблем в першу чергу стосуються процесів цифровізації міських систем ЖКГ, енергетики, будівництва, громадського транспорту, а також пов'язані з масштабним використанням інтегрованих цифрових платформ в управлінні та освіті і контролем за рівнем забруднення навколишнього середовища в рамках реалізації «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки». Виокремлено основні переваги та завдання розвитку «Smart City» в контексті захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Hollands R. Critical interventions into the corporate smart city. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*. 2015. № 8. Pp. 61-77.
2. Angelidou M. The role of Smart City characteristics in the plans of fifteen cities. *Journal of Urban Technology*. 2017. №24. Pp. 3-28.
3. Komninos N., Kakderi C., Panori A., Tsarchopoulos P. Smart City planning from an evolutionary perspective. *Journal of Urban Technology*. 2018. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/10630732.2018.1485368> (дата звернення: 25.01.2021).
4. Stratigea A., Papadopoulou C., Panagiotopoulou M. Tools and technologies for planning the development of smart cities. *Journal of Urban Technology*. 2015. № 22. Pp. 43-62.
5. Концепція Київ смарт сіті 2020. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/?lang=en> (дата звернення: 25.01.2021).

*Уваров Анатолій, здобувач
кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА КОЖНОГО ВОЛОДІТИ, КОРИСТУВАТИСЯ І РОЗПОРЯДЖАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТАМИ СВОЄЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ, ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися результатами своєї інтелектуально, творчої діяльності. Питання змісту цього конституційного права є одним з найбільш дискусійних серед вчених-конституціоналістів.

Загальновідомо: конституційні права людини є складним соціально-правовим явищем. Як явище вони (конституційні права) мають двоїтий характер, який полягає в діалектичній єдності його об'єктивної і суб'єктивної сторони [1]. Конституційні права «...виступають і як об'єктивне право (система конституційних норм), і як суб'єктивне право (сукупність правомочностей його суб'єктів). При цьому юридична природа конституційного права людини і громадянина ... може бути розкрита шляхом співставлення об'єктивного права як сукупності норм і суб'єктивного права як можливості людини обирати вид і міру поведінки в рамках закону. В процесі реалізації права відбувається перетворення об'єктивного за своєю суттю змісту правової норми в її суб'єктивне розуміння, а потім у поведінку суб'єкта», зазначають вітчизняні науковці [2; 3].

Зумовлене це тим, що саме складовою частиною суб'єктивного права є правомочність. Сукупність правомочностей і виражає міру дозволеної поведінки в цілому. Зокрема, суб'єкт може власними зусиллями досягати бажаного блага, звертатися до зобов'язаної в правовідносинах особи з вимогою про виконання зобов'язань, звертатися до юрисдикційних органів за спонуканням до виконання обов'язку. Юридичні можливості, які складають зміст суб'єктивного

права, безумовно, пов'язані зі змістом правил, з яких складається об'єктивне право [4].

Елементами змісту конституційного права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності є такі: можливість та здатність виражати результат інтелектуальної, творчої діяльності в об'єктивній формі; розкривати/не розкривати справжнє ім'я творця результату інтелектуальної, творчої діяльності; майнове право інтелектуальної власності; право власності на фізичний носій, що засвідчує набуття права інтелектуальної власності; здатність використовувати результат інтелектуальної, творчої діяльності у будь-який визначений законом спосіб; можливість використовувати результат інтелектуальної, творчої діяльності повністю та/або можливість самотійного використання частини результату інтелектуальної, творчої діяльності; отримати винагороду за кожний спосіб використання службового чи замовленого твору або об'єкта суміжних прав; використовувати кожним зі співавторів створену ним частину твору на власний розсуд; недоторканість твору; переробляти твір; використовувати твір шляхом його відтворення (повністю або частково); створювати похідний твір як самотійний об'єкт авторського права; використовувати твір різними способами; відтворювати твір; право слідування; можливість укласти договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності; можливість передавати право на використання результату інтелектуальної, творчої діяльності; передавати на договірних засадах організаціям колективного управління повноваження з управління майновими правами; надавати дозвіл на використання твору або об'єкта суміжних прав іншій особі; забороняти неправомірне використання відповідного об'єкта права інтелектуальної власності; можливість захисту ідеї та фактичної форми, в якій вона виражена, з якої випливають можливості оприлюднити твір, надати дозвіл на використання або відтворення твору третій стороні, отримувати прибуток від використання результатів інтелектуальної, творчої діяльності; вимагати вжиття запобіжних заходів для попередження порушень прав інтелектуальної власності та/або для збереження доказів такого порушення; вимагати від порушника

відшкодування моральної шкоди; використання попереднім користувачем незареєстрованого знака, не визнаного добре відомим, до дати подання заявки іншою особою або, якщо було заявлено пріоритет (якщо не йдеться про захист авторського права); захист знаків для товарів та послуг; реєструвати торговельну марку (знака для товарів і послуг); забороняти іншим особам використовувати без його згоди зареєстрований знак для товарів і послуг; передавати будь-якій особі право власності на знак повністю або відносно частини зазначених у свідоцтві товарів і послуг на підставі договору, а також припиняти дію свідоцтва на знак у зв'язку з невикористанням знака; вимагати усунення з товару, його упаковки незаконно використаного знака або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати; вимагати знищення виготовлених зображень знака або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати; виправдано очікувати реєстрації торгової марки.

Список використаних джерел:

1. Deshko L. Restitutio in integrum: підходи Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №5.
2. Бисага Ю.М., Дешко Л.М. Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 21. С. 14–16.
3. Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження: Дис. ...докт.юрид.наук: 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право. Київ, 2017.
4. Deshko L. Application of Legal Entities to the European Court of Human Rights: a Significant Disadvantage as the Condition of Admissibility. *Croatian International Relations Review*. 2018. №24 (83). P. 84-103.

Шамрай В'ячеслав,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ

Питання надання громадянам права володіння вогнепальною зброєю набуває все більш актуального значення та потребує детального розгляду і аналізу. Це актуалізувалось внаслідок воєнних подій на Сході України, результатом чого стало наявність у населення значної кількості нелегальної зброї та боєприпасів, що вже не є ні для кого секретом.

В цьому контексті варто згадати ч. 2 статті 27 Конституції України, яка стверджує, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Стаття 92 Конституції України стверджує, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод [1]. Такі положення підтверджують необхідність прийняття відповідного закону.

Варто відзначити, що такі спроби вже були в 1994, 2005, 2008 рр. Автором першого законопроекту «Про зброю» був Василь Васильович Костицький. Як перша, так і наступні спроби не були втілені.

І тут необхідно відзначити, що у ряді країн таке право особливо декларується державою. У Швейцарії, США та Мексиці таке право передбачено в конституціях [5; 6].

Якщо аналізувати вирішення цього питання у країнах, які входили до складу СРСР, а тепер є членами Європейського Союзу, то потрібно зазначити, що в Естонії, Латвії, Литві, Молдові дозволено обіг короткоствольної вогнепальної зброї.

Задля справедливості слід зауважити, що вільний обіг зброї в країнах, де він дозволений, теж має відповідні обмеження (в різних країнах різні) – по калібру, типу боєприпасів, виду зброї тощо. Але це

вже деталі та нюанси, які потрібно враховувати при детальному і більш глибокому дослідженні цього питання.

На сьогодні громадянину України можна придбати засоби самооборони, які визначені Положенням про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування, спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 07 вересня 1993 року № 703 [3], та Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення вогнепальної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, заряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї і вибухових матеріалів, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 662 [4].

Громадяни України з 18-річного віку та з обов'язкового дозволу органів поліції мають право володіти: газовим пістолетом, револьвером і патронами до них, зарядженими речовинами сльозоточивої та дратівної дії; холодною зброєю: багнетом, стилетом, ножом, кинджалом, арбалетом, нунчаками, кастетом тощо, а також іншим предметом, який призначений для ураження живої цілі за допомогою сили м'язів людини або ж механічної дії пристрою; пневматичною зброєю калібром понад 4,5 міліметрів і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів в секунду [4].

Починаючи з 21-річного віку громадяни України мають право володіти вогнепальною гладкоствольною мисливською зброєю, а з 25-річного віку – вогнепальною мисливською нарізною зброєю (мисливським карабіном, гвинтівкою, комбінованою зброєю з нарізними стволами).

Тут варто відзначити, що володіти пристроєм для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, мають право лише певні категорії громадян, а саме: народні депутати України; працівники судових, правоохоронних органів та їх близькі родичі, військовослужбовці (крім тих, які проходять строкову військову

службу), журналісти, особи, що беруть участь у кримінальному судочинстві, держслужбовці, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону [4].

Варто наголосити, що відповідно до статті 263 Кримінального кодексу України за носіння, виготовлення, зберігання, придбання, передачу вогнепальної (крім гладкоствольної мисливської) та холодної зброї без передбаченого законом дозволу винна особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності [2].

Таким чином, без дозволу можна володіти з 18 років пневматичною зброєю калібром менше 4,5 міліметрів і швидкістю польоту кулі нижче 100 метрів в секунду, а також газовими балончиками (крім тих, які використовуються співробітниками правоохоронних органів).

Відомо, що зараз Комітет ВРУ з питань правоохоронної діяльності запропонував свою версію «об'єднаного» проєкту Закону «Про обіг цивільної зброї та боєприпасів до неї», який і пропонується доопрацювати та подати до Верховної Ради. Йдеться про законопроект №1222 та №122-1.

За цим законопроектом визначено:

- правові підстави і регулює суспільні відносини з цих питань;
- категорії цивільної зброї;
- загальні права і обов'язки юридичних осіб, діяльність яких пов'язана з виробництвом, торгівлею, ремонтом та використанням цивільної зброї та боєприпасів;
- характеристики зброї, забороненої до цивільного обігу;
- засади ведення Єдиного державного реєстру цивільної зброї.

Фізичні особи – власники цивільної зброї за місцем постійного зберігання зброї – та працівники юридичних осіб – суб'єктів охоронної діяльності – можуть застосовувати наявну в них на законних підставах вогнепальну зброю виключно:

- з метою здійснення необхідної оборони;
- для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб;

- для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

Застосуванню зброї має передувати чітко виражене попередження про це особі, щодо якої планується застосування зброї, за винятком випадків, коли зволікання в застосуванні зброї створює безпосередню небезпеку для життя власника зброї чи оточуючих або може спричинити інші тяжкі наслідки.

Таким чином, прийняття цього законопроекту дозволить визначити правові засади і порядок обігу та використання цивільної зброї та боєприпасів до неї. Це неодмінно дозволить усім громадянам, яким законом не заборонено здійснювати власний захист, захист членів своєї родини та приватної власності від протиправного посягання за допомогою вогнепальної зброї. Однак враховуючи, що закон перебуває на стадії доопрацювання, тому варто ґрунтовно його дослідити, вивчити досвід сусідніх держав та, зважаючи на наші реалії, приймати відповідальне і виважене рішення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України в редакції 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.01.2021).

2. Кримінальний Кодекс України в редакції станом на 30.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.01.2021).

3. Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування, спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 07 вересня 1993 року № 703. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.01.2021).

4. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення вогнепальної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, заряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами

несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї і вибухових матеріалів: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 662. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 18.01.2021).

5. Конституція США. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnstUS.htm> (дата звернення: 18.01.2021).

6. Конституція Швейцарії. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constitution/swiss/swiss--r.htm (дата звернення: 18.01.2021).

Ярошук Інна,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцентка кафедри політичних наук і права,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

В основі розбудови соціально-правової держави лежить принцип пріоритетності прав та свобод людини, визнання їх найвищими цінностями, гарантування та належне їх забезпечення. Саме тому завданням науковців та практиків у сфері права є всебічне дослідження соціально-правового феномена, формулювання глибокої науково обґрунтованої характеристики та розуміння кожною людиною своїх прав, свобод та умов їх реалізації.

Система конституційних прав людини і громадянина в Україні охоплює теоретично максимально всеосяжний спектр прав і свобод у виборі способів і засобів життєдіяльності кожної людини, що проживає чи перебуває в Україні. Це позитивне надбання нашого суспільства. Однак практична реалізація та захист цих прав і свобод майже щоразу наштовхуються на значні перепони і перешкоди, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер.

Важливим засобом захисту прав та свобод людини є гарантії. Вони є системою норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини. Призначенням гарантій є забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини. Гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності. Ефективність гарантій залежить від рівня розвитку загально правових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності механізмів реалізації законоположень, ступеня правової свідомості, правової культури населення, узгодженості інтересів населення та суспільства в цілому і

наявності високоефективного органу контролю, та являють собою систему узгоджених факторів, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод людини [4].

Відповідно до ст. 3 Конституції України 1996 р. людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Стаття 49 Основного Закону проголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, і закріплює положення про те, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, наявна мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Однак реалії сьогодення свідчать про існування проблем у реалізації права на медичну допомогу в Україні. Насамперед це відсутність гарантованого державою обсягу медичної допомоги, стягнення плати за надання медичної допомоги та недостатній обсяг фінансування державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Однією з причин виникнення цих проблем є недосконалість юридичного забезпечення цього права. Право на медичну допомогу в Україні потребує більш ґрунтовного дослідження з метою підвищення ефективності його юридичного забезпечення та практичної реалізації. Вдосконалення нормативно-правового регулювання питань, пов'язаних із конституційним правом на медичну допомогу, сприятиме переходу на новий рівень забезпечення медичною допомогою населення країни, а відповідно, і підвищенню рівня життя в Україні. Питання, пов'язані з конституційним правом на медичну допомогу та його юридичним забезпеченням, у своїх працях розглядали А. Ф. Антоненко, С. В. Агієвець, Е. В. Борвінко, С. Б. Булеца, В. Д. Волков, В. О. Галай, В. Г. Гінзбург, З. С. Гладун, З. А. Дікінова, Л. М. Дешко, О. А. Єникєєв, В. П. Заблоцький, З. В. Каменєв, І. А. Колоцей, Ю. М. Комаров, Л. В. Крячкова, В. М. Лехан, А. Б. Литовка, Є. С. Лутошлива, Г. А. Миронова, О. О. Прасов, І. Я. Сенюта, З. С. Скалецька,

В. Ю. Стеценко, С. Г. Стеценко, І. В. Тимофєєв, М. К. Хобзей та ін. [3, с. 22–24].

Зміст конституційного права на медичну допомогу – це комплекс можливостей особи у визначений законодавством спосіб та межах безоплатно отримати у фізичних осіб-підприємців та в господарських організаціях охорони здоров'я медичну допомогу.

Юридичне забезпечення конституційного права на медичну допомогу є складником поняття нормативно-правової гарантії права на медичну допомогу за формою. Нормативно-правові гарантії права на медичну допомогу в Україні за змістом – це сукупність умов, засобів та способів, які забезпечують надання особі медичної допомоги.

Віткова В. С. вперше в науці конституційного права України дослідила проблему недотримання принципу рівності як фізичних осіб, так і постачальників медичних послуг у разі надання безоплатної медичної допомоги лише державними та комунальними закладами охорони здоров'я. Науковцем зазначено, що її вирішення має комплексний міжгалузевий характер і вимагає залучення фахівців із господарського та фінансового права. Дослідниця вважає, що розв'язання цієї проблеми сприятиме підвищенню ефективності механізму реалізації громадянами України права на безоплатну медичну допомогу та доведено необхідність гармонізації юридичного забезпечення права на медичну допомогу в Україні з європейськими стандартами.

Право на медичну допомогу є ціннісно значиме і формально визначене, гарантоване суспільством і державою, можливістю кожної фізичної особи щодо отримання від закладу охорони здоров'я комплексу лікувально-профілактичних заходів, які надаються професійно підготовленими медичними працівниками з метою збереження життя та відновлення здоров'я на підставах і в обсязі, визначених чинним законодавством, а також спрямовані на відновлення працездатності.

Об'єкт конституційного права на медичну допомогу – це всі види медичної допомоги, а також медичні послуги, які надаються в Україні у визначеному законодавством порядку.

До поняття суб'єкта права на медичну допомогу належить особа будь-якого віку, статі, соціального положення, яка перебуває на території України на підставах, визначених у законодавстві України, і потребує або може потребувати кваліфікованої медичної допомоги.

Сьогодні ми можемо бачити зовсім інші реалії. Українці похилого віку не можуть отримати кваліфіковану медичну допомогу. На це впливають як об'єктивні, так й суб'єктивні причини: відсутність в малих містах і селах у медичних закладах вузькопрофільних лікарів, застаріле або відсутнє медичне обладнання, відсутність діагностичних центрів та лабораторій, які надають широкий спектр послуг. Низьке соціальне забезпечення державою даної категорії населення, висока ціна на ліки, відсутність спеціалізованого соціального транспорту та віддаленість від закладів, які надають спеціалізовану медичну допомогу призводять до порушення конституційного права на безкоштовну і повну медичну допомогу.

З одного боку, закон визначає державні фінансові гарантії надання необхідних пацієнтам послуг з медичного обслуговування (медичних послуг) та лікарських засобів належної якості за рахунок коштів Державного бюджету України за програмою медичних гарантій [1]. Але при цьому у сільських аптеках неможливо придбати медикаменти за рахунок бюджету, а доїхати в місто до аптек, з якими укладено спеціальні договори Національною службою здоров'я, для певних категорій людей є неможливим.

Сьогодні українське суспільство переживає пандемію. Верховна Рада України Постановою від 20 жовтня 2020 року № 937-IX у пункті 2.4. зобов'язує створити умови для ефективного лікування хворих на коронавірусну хворобу (COVID-19) в амбулаторних умовах через запровадження механізму надання медичної допомоги особам, хворим на коронавірусну хворобу (COVID-19), сімейним лікарем у складі мобільної бригади, за місцем проживання пацієнтів. Реагування на виклик повинно здійснюватися такою бригадою та сімейним лікарем відповідно до оцінки стану здоров'я пацієнта в порядку черговості надходження викликів [2]. В реаліях сімейний лікар дає рекомендації по телефону, не бачачи хворого, а бригада медичної допомоги не приїздить

на виклик, рекомендуючи вести лікування через сімейного лікаря, що призводить до важких та летальних наслідків для хворого.

Іншим прикладом є лікування COVID-19 в спеціалізованих закладах. Так, в Київській області їх визначено 19, і лише окремі лікарні, на відміну від спеціалізованих лікарень міста Києва, забезпечені всіма необхідними медикаментами і киснем.

Приклади різниці медикаментозного, діагностичного, фахового рівня лікарів можна порівнювати безкінечно між великими містами, містечками і селами не на користь останніх. Хоча Конституція гарантує усім громадянам рівність у правах.

Проголошення України правовою соціальною державою (стаття 1 Конституції України) вимагає відповідного правового забезпечення. Зокрема, в соціальній правовій державі мають бути визнані та гарантовані не тільки громадянські і політичні, але й соціально-економічні права людини. До останніх належить, у тому числі, й право на достатнє та рівне для всіх категорій населення медичне забезпечення. Держава, органи місцевого самоврядування мають не створювати видимість, а, дійсно, належно піклуватися про своїх громадян. Лише тоді, коли держава насправді буде гарантом реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина, ми станемо на одну сходинку ближче до рівня розвитку європейських країн.

Список використаних джерел:

1. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

2. Про заходи протидії поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) та захисту всіх систем життєдіяльності країни від негативних наслідків пандемії та нових біологічних загроз: Постанова Верховної Ради України від 20 жовтня 2020 року № 937-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/937-20#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

3. Віткова В.С. До питання поняття права на медичну допомогу. *Право: історія, теорія, практика: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 18-19 листопада 2016 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 22–24.

4. Пильгун Н.В., Вінічук О.Ю. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2018. №1(17). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pnhvu.pdf> (дата звернення: 15.01.2021).

МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

*Басараб Михайло,
кандидат політичних наук*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Збройна агресія Росії проти України та зумовлена нею окупація Автономної Республіки Крим, міста Севастополь і окремих районів Донецької і Луганської областей створює критичну потребу у формуванні цілісної державної політики у цій сфері.

Питання формування комплексної державної політики з відсічі збройній агресії, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій безпосередньо стосується питання захисту прав людини.

Йдеться не лише про права громадян, які опинилися на окупованій території, а про права усіх громадян України. Реалізація державної політики в питанні відновлення територіальної цілісності та конституційного ладу на окупованих територіях повинна відповідати як національним інтересам, так і захисту прав абсолютно усіх громадян України.

Продовження збройної агресії Росії проти України, сьогоdnішній стан справ на окупованих територіях і пропонувані шляхи політико-дипломатичного врегулювання ситуації створюють цілу низку проблемних питань, які так чи інакше стосуються і стосуватимуться у майбутньому прав громадян нашої держави.

До переліку таких питань, зокрема, можна віднести такі:

- збереження державного устрою України;
- рівні можливості для громадян і територій;
- збереження євроатлантичного курсу України;

- тягар державних видатків на відновлення окупованих сьогодні територій;
- захист державної мови;
- гарантії особистої безпеки;
- невідворотне покарання за злочини проти держави і українського народу.

Сьогодні на тимчасово окупованих територіях окупаційний режим послідовно і систематично порушує права людини. Відомо про регулярні випадки незаконних арештів та утримування під вартою, катувань, позбавлення майна, переслідування за етнічними та релігійними ознаками, призов до війська РФ, примус до зміни громадянства тощо. Систематичне порушення прав людини зумовлює гостру потребу у моніторингу, фіксуванні та інформуванні міжнародної спільноти щодо таких дій на окупованих територіях, як щодо окремих випадків, так і в узагальненому вигляді. Масив цієї інформації вже зараз і у майбутньому має стати доказовою базою системних злочинів представників окупаційних військ та адміністрацій. Врешті-решт, Україна повинна виконати положення закону від 18 січня 2018 року «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Цим нормативним актом передбачена підготовка і поширення консолідованої претензії України до Росії як елемент державної політики щодо відсічі зовнішній збройній агресії та подолання її наслідків. Цей інструмент спрямований в тому числі й на відшкодування збитків, завданих окремим громадянам.

Ще одним важливим чинником є те, що реалізація комплексу заходів «Мінських домовленостей» може призвести до порушення прав українських громадян. «Мінські домовленості» гарантують мешканцям окупованих сьогодні територій Донеччини і Луганщини, всупереч Конституції України, привілеї та особливі умови реалізації своїх інтересів, які суперечать інтересам держави та правам інших громадян України.

З огляду на це, пошук прийняттого для українського суспільства і зрозумілого для міжнародного співтовариства рішення повинен

базуватися на визнанні очевидних фактів і на основі національних інтересів, Конституції, інших законів України, актів міжнародного права, з урахуванням суспільних настроїв абсолютної більшості України. Лише в цій площині можна шукати законне рішення.

На даному етапі Україна потребує розробки законодавства для регулювання тимчасового спеціального режиму на звільнених від окупаційних військ та адміністрацій територіях. Цей режим повинен передбачати поступове відновлення за особливою процедурою звичайного для всієї України функціонування цих територій. Впровадження елементів місцевого самоврядування і проведення виборів повинні бути не початковою, а завершальною ланкою реінтеграції цих територій. Провідну роль у впровадженні тимчасового спеціального правового режиму на звільнених територіях повинна відіграти центральна влада та безпосередньо підпорядковані їм на місці органи державної влади.

Висновок: такий порядок буде законним, дозволить відновити територіальну цілісність і подолати наслідки збройної агресії та окупації із дотриманням та ефективним захистом прав як громадян на деокупованих територіях, так і інших громадян держави.

*Дерев'янка Сергій,
доктор політичних наук, професор,
Бичай Руслан,
здобувач PhD,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Вторгнення Російської Федерації на територію України, окупація та наступна анексія українського півострова Крим, спровоковане державою-агресором збройне протистояння у південно-східних областях призвели до істотного переміщення місцевого цивільного населення в межах України та поза її кордонами. Як наслідок, з'явилась нова категорія населення – внутрішньо переміщені особи (ВПО), а з нею й чимало проблем, пов'язаних із забезпеченням прав людини. З того часу минає вже сім років, владні структури та суспільний загал вже «звикли» до факту існування ВПО. Попри те, що напрацьовані механізми захисту прав конституційних цих осіб, в окремих сферах, надалі залишається чимало проблем, які потребують вирішення насамперед від держави.

Метою статті є з'ясування стану забезпечення та реалізації прав внутрішніх переселенців, окреслення політико-правових проблем їх подальшого захисту.

Вихідним є положення, що українське законодавство досить широко ідентифікує ВПО: «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [6].

Попри те, що базовий нормативно-правовий акт стосується не тільки осіб, які змушені були покинути своє місце постійного проживання через анексію півострова Крим та воєнних дій на Сході України (в Законі також згадуються іноземці та особи без громадянства), розуміємо, що даний законодавчий акт був прийнятий у жовтні 2014 року, виходячи з наслідків вищезазначених процесів.

Станом на лютий 2021 року, за даними Міністерства соціальної політики, в Україні обліковано 1 млн. 459 тис. 462 ВПО [5]. Варто зазначити, що дана статистика не відображає реальної ситуації в країні, оскільки чимала кількість вимушених переселенців не реєструють свій статус, мотивуючи це тим, що держава не в змозі забезпечити належним чином реалізацію їх прав і свобод та немає достатньо для цього ресурсів.

Попри це, акцентуємо, що Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантує дотримання прав людини і свобод ВПО за такими напрямками:

- a. захист від примусового внутрішнього переміщення та примусового повернення на попереднє місце проживання;
- b. реєстрація статусу, створення єдиної інформаційної бази, реєстрацію місця проживання ВПО;
- c. забезпечення реалізації прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, соціальні послуги, освіту;
- d. забезпечення виборчих прав;
- e. забезпечення реалізації інших прав: права на єдність родини; права на отримання достовірної інформації щодо покинутого місця проживання та тимчасового поселення; права на отримання тимчасового безоплатного житла та створення належних умов для постійного чи тимчасового проживання; сприяння у переміщені рухомого майна вимушеного переселенця; надання необхідної медичної допомоги; проведення державної реєстрації цивільного стану за місцем перебування; отримання гуманітарної та благодійної допомоги та інші права, визначені Конституцією та законами України [6].

Серед політико-правових проблем забезпечення прав людини найбільш резонансною є реалізація виборчих прав вимушених

переселенців. Ситуація, що склалась, є показовою, за її вирішенням можна простежити стан удосконалення нормативно-правової бази щодо ВПО загалом.

Так, статтею 8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» вимушеним переселенцям гарантується забезпечення виборчих прав на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та референдумах. Нагадаємо, що станом на сьогодні з 2014 року в Україні прийшло щонайменше шість виборчих процесів: президентські вибори 2014, 2019 рр., парламентські вибори 2014, 2019 рр., місцеві вибори 2015, 2020 рр. ВПО мали змогу брати участь у виборах Президента України та виборах народних депутатів України в загальнодержавному виборчому окрузі. Проте вони не брали участі у виборах народних депутатів у мажоритарних виборчих округах та місцевих виборах 2015 р., оскільки вибори не проводилися на непідконтрольних українському урядові територіях. Вони не змогли проголосувати за місцем фактичного проживання, оскільки їх виборча адреса знаходиться на непідконтрольній території. У даній ситуації зміна виборчої адреси можлива тільки у разі зміни реєстрації місця проживання, що є для вимушених переселенців втратою адміністративного-правового статусу ВПО.

Право як обирати, так і бути обраним є однією з основоположних свобод людини та основ демократії. В суспільстві популярною є думка, що ВПО повинні мати право брати участь у виборах до органів місцевого самоврядування, де вони проживають після переїзду. Згідно соціологічного опитування 74% українців підтримують таку думку, 14% – виступають проти [3]. В окремих територіальних громадах України (особливо в громадах Донецької, Луганської, Харківської, Запорізької, Дніпропетровської областей) проживає значна кількість вимушених переселенців, яка може суттєво впливати на конфігурацію формування представницьких органів територіальних громад, де вони працюють, платять податки і мають бажання реалізувати дане право, яке гарантується їм Конституцією України [1].

Упродовж п'яти років науковцями і політиками велись дискусії щодо вироблення оптимального механізму реального забезпечення

виборчих прав ВПО. Рішення було знайдено напередодні виборів до представницьких органів місцевих територіальних громад 2020 р. Новий Виборчий кодекс України надав можливість зміни виборчої адреси ВПО без зміни місця реєстрації – це дозволяє значній частині виборців проголосувати за місцем фактичного проживання, що стало можливим шляхом внесення змін до статті 20 Закону України «Про Державний реєстр виборців». Виборчий кодекс закріпив можливість «прив'язати» виборчу адресу особи не лише до місця зареєстрованого проживання, а й до фактичного місця проживання [2].

Відповідно до прийнятих змін вимушеному переселенцю необхідно особисто або через довірену особу – уповноваженого представника виборця – звернутися до органу Державного реєстру виборців, де він фактично проживає із заявою про зміну виборчої адреси, паспортом громадянина України або тимчасовим посвідченням громадянина України та довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, що є обґрунтуванням зміни виборчої адреси і підтверджує, що виборець фактично проживає за вказаною у заяві адресою. Також можливий варіант зміни персональних даних за допомогою мережі Інтернет із заявою у електронній формі за наявності електронного цифрового підпису в особистому кабінеті Е-сервісу Державного реєстру виборців. Натомість, забороняється зміна виборчої адреси під час виборчого процесу, не дозволена і повторна зміна протягом шести місяців [7].

Таким чином, стала можливою реалізація виборчих прав ВПО закладених у базовому законі. Окрім вимушених переселенців, дані нормативно-правові акти дозволили зміну місця голосування й іншим численним категоріям населення, які мешкають не за місцем своєї реєстрації через ряд причин: внутрішня трудова міграція, навчання, виїзд за кордон тощо. Таким чином, вдалося запровадити дієвий механізм, який допоміг усунути наявні порушення прав громадян та привести чинне законодавство у відповідність до Конституції.

Цікавим є те, що, попри отримання можливості зміни виборчої адреси, цим скористалась незначна частина виборців, про що свідчать дані Державного реєстру виборців. Згідно з ними в період з 1 липня

2020 р. по 9 лютого 2021 р., зареєстровано 109 тис 852 звернень виборців щодо зміни виборчої адреси в розрізі територій України, з них 49 тис 470 звернень – з одного регіону в інший та 60 тис 382 звернення – в межах регіону. Найактивніше виборчу адресу змінювали в Чернігівській області. Ці дані характеризують низький рівень зацікавленості вимушених переселенців виборами у представницькі органи влади на місцевому рівні та реалізації своїх виборчих прав [4].

На нашу думку, процес вироблення механізму вирішення проблеми зайняв тривалий час. Причини тут не стільки правового характеру, як політичного. Все ж, законодавець виконав рекомендації науковців та експертів в даній галузі, прийнявши Виборчий кодекс України, що дало змогу виробити та запровадити простий механізм тимчасової зміни місця голосування за короткий період часу для ВПО. В підсумку внутрішні переселенці отримали можливість взяти участь в місцевих виборах у жовтні 2020 року та матимуть її надалі.

Список використаних джерел:

1. Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://rm.coe.int/-/16808c9da6> (дата звернення: 20.01.2021).

2. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р., № 396-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8, № 9. Ст.48. Поточна ред. – ред. від 24.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 20.01.2021).

3. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: результати четвертої хвилі соціологічного дослідження. Аналітичний звіт Київ. міжнар. ін-ту соціології. URL: http://kiis.com.ua/materials/pr/20191103_decentralisation/decentr_ukr.pdf (дата звернення: 20.01.2021).

4. Звернення виборців. Відомості щодо кількості опрацьованих звернень виборців за період з 01.07.2020 по 09.02.2021. *Державний реєстр виборців* : офіційний вебсайт. URL: https://www.dr.gov.ua/ords/portal!/cm_core.cm_index?option=ext_num_voters&pdt=8&pmn_id=127&fbclid=IwAR2BfiDSR4p_F8

звернення: 20.01.2021).

5. Обліковано 1 459 462 внутрішньо переміщені особи [1 лютого 2021 року]. *Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19614.html>(дата звернення: 20.01.2021).

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р., № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 1. Ст.1. Поточна ред. – ред. від 03.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 20.01.2021).

7. Про Порядок тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси : Постанова Центральної виборчої комісії від 02.12.2019 р., №1969. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1969359-19#Text> (дата звернення: 20.01.2021).

Мамонтов Ігор,
Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

Статті 42-43 Конституції України встановлюють, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, а також право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Водночас, в умовах окупаційних адміністрацій тимчасово непідконтрольних територій України підприємці і робітники змушені під примусом позбавлення волі, загрози життю і здоров'ю сплачувати незаконним збройним формуванням і організованим Російською Федерацією окупаційним адміністраціям під виглядом податків, зборів та інших платежів грошові кошти. Сплата грошових коштів терористичним організаціям є кримінально караним злочинним діянням, передбаченим статтею 258-5 Кримінального кодексу України – «Фінансування тероризму». Проте, здійснення платежів під загрозою позбавлення волі, позбавлення майна, загрози життю і здоров'ю є результатом примусу і в умовах неможливості забезпечення правоохоронними органами України безпеки українських громадян в окупації не повинно розглядатися злочином, оскільки відповідно до статті 13 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнятої ООН 09.12.1999 р., ратифікованої Україною 12.09.2002 р., податки, сплачені терористичним організаціям під примусом, не вважаються злочином.

Виключенням у даному випадку слід визначити осіб, які зайняті фінансуванням виробництва, випробування, реалізації, іншим чином поширенням зброї та боєприпасів, а також продукції військового призначення та подвійного використання, що використовується у

збройних операціях російськими регулярними військами і організованими Російською Федерацією терористичними угрупованнями на тимчасово непідконтрольних територіях України.

Саме тому, враховуючи потребу у декриміналізації примусового стягнення грошових коштів із населення тимчасово непідконтрольних територій України, що не пов'язані із діяльністю, вказаною у попередньому абзаці, необхідно закріпити у кримінальному законодавстві звільнення від кримінальної відповідальності за примусове оподаткування, що є злочином окупаційної адміністрації. У цьому контексті необхідно зважувати на абзац другий статті 7 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», який встановлює, що Російська Федерація як держава-окупант відповідно до міжнародних конвенцій несе відповідальність за порушення захисту прав цивільного населення.

Сфера суспільних відносин, урегулювання якої пропонується забезпечити ухваленням даного проєкту Закону, регулюється наступними законодавчими актами.

Національне законодавство:

1. Конституція України;
2. Кримінальний кодекс України;
3. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях».

Міжнародно-правові акти:

1. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнята ООН 09.12.1999 р.;
2. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року;
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту

жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977.

Дослідження норм статті 258-5 КК України, а також іншого національного і міжнародного законодавства вказують на той факт, що дані дії не слід визнавати злочином, оскільки відповідно до статті 13 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнятої ООН 9 грудня 1999 р. і ратифікованої Україною 12 вересня 2002 р., податки, сплачені терористичним організаціям під примусом, не вважаються злочином. Отже, норми даної конвенції мають бути імplementовані у норми статті 258-5 КК України, що впливає з ратифікації цього міжнародного акту.

Також і норми інших законодавчих актів, зокрема абзац другий статті 7 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», встановлюють, що Російська Федерація як держава-окупант відповідно до міжнародних конвенцій несе відповідальність за порушення захисту прав цивільного населення. Саме тому примус до такої неправомірної сплати грошових коштів під виглядом податків є правопорушенням, суб'єктом якого є представники окупаційної адміністрації, незаконних збройних формувань, збройних підрозділів та силових структур Російської Федерації, а не добросовісні підприємці і працівники, які не мали відношення до умисного фінансування виробництва, випробування, реалізації чи іншим чином сприяння незаконному обігу зброї та боєприпасів, а також продукції військового призначення та подвійного використання.

Саме тому потрібно декриміналізувати примусову сплату грошових коштів під виглядом податків, зборів і платежів, що здійснюється під примусом окупаційної адміністрації, або незаконних збройних формувань чи збройних підрозділів та силових структур Російської Федерації на тимчасово непідконтрольних територіях України. Водночас декриміналізація не розповсюджується на осіб, які умисно фінансували виробництво, випробування, реалізацію, чи іншим чином сприяли незаконному обігу зброї та боєприпасів, а також

продукції військового призначення та подвійного використання у збройних операціях російськими регулярними військами і організованими Російською Федерацією терористичними угрупованнями на тимчасово непідконтрольних територіях України.

Статтю 258-5 Кримінального кодексу України – «Фінансування тероризму» потрібно доповнити пунктом 5, яка включає у себе дві диспозиції:

1) декриміналізація примусової сплати грошових коштів шляхом імплементації статті 13 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнятої ООН 9 грудня 1999 р., ратифікованої Україною 12 вересня 2002 р.;

2) обмеження дії даної норми для осіб, які умисно фінансували виробництво, випробування, реалізацію, чи іншим чином сприяли незаконному обігу зброї та боєприпасів, а також продукції військового призначення та подвійного використання у збройних операціях російськими воєнними підрозділами і організованими Російською Федерацією терористичними угрупованнями на тимчасово непідконтрольних територіях України.

Текст пропонованої норми пропонується викласти у наступній редакції:

«5. Особа не підлягає кримінальній відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо з неї, або з організації, з якою вона перебуває в трудових, службових, засновницьких, інших професійних відносинах, окупаційною адміністрацією або незаконними збройними формуваннями чи збройними підрозділами та силовими структурами іншої держави, які перебувають на тимчасово непідконтрольних територіях України, примусово стягувалися грошові кошти під виглядом податків, зборів і платежів, що не вважається злочином відповідно до статті 13 Міжнародної конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму. Дане положення не розповсюджується на осіб, які умисно фінансували виробництво, випробування, реалізацію, чи іншим чином сприяли незаконному обігу зброї та боєприпасів, а також продукції військового призначення та подвійного використання».

Ухвалення таких змін у кримінальному законодавстві України ліквідує загрозу ураження в правах добросовісних платників податків як один із заходів реалізації політики реінтеграції окупованих територій, оскільки знімає соціальну напругу навколо перспектив кримінальної відповідальності за фінансування тероризму під час сплати примусових платежів особами, які не мали відношення до умисного фінансування тероризму. Такі законодавчі зміни можуть стати перспективним кроком назустріч українським громадянам у політиці сприяння відновлення законності відносно населення, яке перебуває на тимчасово непідконтрольних територіях України і потребує державного захисту.

*Мироненко В'ячеслав,
кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
Центр воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСОБЛИВОСТІ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ОЗБРОЄНЬ

У сучасних політологічних і правових дослідженнях [1, с. 409] глобальний режим ядерного нерозповсюдження критикується за відсутність можливості примусу до виконання базових норм дотримання прав людини на мирне співіснування і на безпеку життя загалом, а також надійних механізмів експортного контролю та санкцій, за нездатність своєчасно виявляти і припиняти порушення міжнародних домовленостей. Особливість системи, що склалася навколо Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – ДНЯЗ), полягає в тому, що сам Договір, який претендує на універсальність, створювався в конкретних історичних умовах для вирішення абсолютно конкретних завдань. Архітектура міжнародних відносин і структура глобальної безпеки переживають процес якщо не деформації, то значного коректування. В цих умовах, як не дивно, режим залишається актуальним. Але, будучи невід'ємною частиною сформованої системи міжнародних відносин, він не може не відчувати політичної динаміки. Режим ядерного нерозповсюдження знаходиться в стані кризи. Однак криза не означає неминучої катастрофи. криза – це напруга і зіткнення потенціалів, які за умови адекватної реакції з боку світової спільноти і національних урядів, здатна вплинути на систему як конструктивний імпульс розвитку. Іншими словами, коли отримання доступу до ядерних технологій і накопичення достатніх ресурсів для створення ядерної зброї стає питанням часу, функція політичного контролю процесів поширення-нерозповсюдження повинна орієнтуватися не стільки на просторово-часові характеристики, скільки на завдання управління волею до придбання ядерного зброї.

Все це вказує на те, що в умовах ядерного світу, на тлі порушення режимів нерозповсюдження, небезпека розв'язання ядерної війни якісно трансформувалася і набула більш багатогранний характер. Зростають ризики розв'язання несиметричних, випадкових ядерних воєн, регіональних і субрегіональних, тривалих з низькою інтенсивністю застосування ядерної зброї, неідентифікованих тощо. Тому погоджуємось із висловлюванням Л.А. Кононова [2, с. 51] про те, що існуючі уявлення про небезпеки розв'язання ядерної війни сьогодні, які застаріли і не відповідають дійсності.

Основні тенденції світової політики щодо ракетно-ядерних озброєнь у сфері забезпечення прав людини на міжнародну безпеку засвідчили блок закономірностей, серед яких чільне місце відведено напрямам реалізації ракетно-ядерних програм світовими лідерами, що здійснюється у напрямі реалізації політичних цілей щодо зовнішньополітичного впливу у міжнародних відносинах, контролю над недопущенням поширення ракетно-ядерної зброї та забезпечення політичного балансу між ядерними державами, а також у напрямі забезпечення власної національної безпеки у контексті політизації обороноздатності держави. Інший політичний вимір прагнення держав до підготовки ракетно-ядерних програм полягає у забезпеченні міжнародної політичної автономії. Окрім цього потрібно зазначити, що архітектоніка міжнародних безпекових відносин зумовлює потребу у ініціації наступності існуючих функцій наявних міжнародних політичних інститутів, що забезпечують ракетно-ядерний баланс у системі захисту прав людства на мирне співіснування. Також закономірною слід визнати гіпотезу про безальтернативність ракетно-ядерним програмам для провідних країн світу які їх реалізують, що аргументовано політичною парадигмою домінування у міжнародних відносинах і доктринальним обґрунтуванням ефективності з точки зору національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Мальгина А.А. Перспективы режима нераспространения ядерного оружия в условиях системного кризиса западноевропейской

цивилизации. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Сер. 6. Вып. 3. 2007. С.403-410.

2. Кононов, Л.А. Основы ядерной геополитики: становление научного направления: Монография. М., 2011. 296 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Російська Федерація чинить злочин агресії проти України та здійснює тимчасову окупацію частини території нашої Держави. На тимчасово окупованих територіях України Російська Федерація грубо порушує вимоги міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Особливими характеристиками таких порушень прав людини щонайменше є наступні:

1) місцем вчинення порушень є території, що окуповані Російською Федерацією, тобто території, де органи влади України не здійснюють своєї діяльності та доступу до зазначених територій не мають;

2) в своїй сукупності такі порушення прав людини складають елементи або є наслідком державної політики Російської Федерації щодо тимчасово окупованих територій України;

3) збір доказів таких порушень ускладнений. Використання звичайних інструментів доказування обмежено або навіть виключено;

4) деякі порушення прав неочевидні, обґрунтування факту порушень зазвичай ускладнено необхідністю глибокого аналізу не лише національного, а й міжнародного права;

5) обґрунтування факту порушень зазвичай можливе лише через призму контексту перебігу конфлікту – історії окупації, аналізу державних політик та нормативних документів агресора, розкриття системності порушень, пошуку та дослідження схожих інструментів і механізмів, які використовує Російська Федерація, глибокого аналізу і обґрунтування стратегічної та тактичної мети цих дій агресора.

Тобто ці порушення не є простими (звичайними) як з точки зору фабули, так й з точки зору способів їх доведення. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту ускладнений саме нетривіальністю задач формування суті порушення, його обґрунтування та доведення.

Водночас кількість осіб, чії права порушено в зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, колосальне і постійно зростає, а спектр видів і варіацій таких порушень розширюється.

В контексті лише окупації Кримського півострову ми можемо впевнено говорити про незаконне переміщення осіб за межі Криму в Російську Федерацію, незаконне пошкодження, знищення майна, інші види порушень права власності, порушення релігійних прав, лінгвоцид, знищення ідентичності, обмеження доступу до освіти рідною мовою тощо. В залежності від критеріїв оцінки ми можемо впевнено стверджувати про сотні тисяч осіб, в переважній більшості громадян України, чії громадянські, політичні, економічні, культурні та інші права порушено.

Перед нашою державою гостро постало питання не лише якості захисту прав людини, що порушені в зв'язку зі збройним конфліктом, а спроможності здійснення захисту. Хто і як має захистити ці права? Хто ті юристи? Яка якість такого захисту? На ці питання відповіді ми не маємо.

Водночас, чи існує рішення? Гадаю, що так.

Українська держава має почати належно виконувати свій обов'язок захищати права людини на своїй території.

Держава має розпочати системне дослідження і документування фактів порушень, які відбулися в зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України. Держава має розпочати проведення системного аналізу ситуації з дотриманням прав людини в різних сферах, виявлення характерних видів порушень, їх узагальнення, розробку стратегій захисту прав, які могли б бути використані широким колом осіб.

Чому держава?

З одного боку, це є обов'язок, прямо визначений Конституцією України та чинними міжнародними договорами та законами України.

З іншого боку, лише держава має організаційні можливості комплексного підходу до збору, аналізу та збереження інформації про конфлікт та порушення прав в зв'язку з ним. Лише держава має відповідний і достатній ресурс для залучення, утримання, організації діяльності груп експертів, спроможних виконувати вищезазначені нетривіальні завдання.

Але є й третя сторона цієї проблеми. Це питання ефективності формування та реалізації державних політик щодо тимчасово окупованих територій України та щодо захисту прав в зв'язку зі збройним конфліктом.

Чи можливо здійснювати функцію формування та реалізації зазначених політик без належних даних про причини, характер, масштаби, перебіг та наслідки конфлікту та порушень прав людини в тому числі? За відсутності таких даних формування та реалізація ефективних державних політик неможливі.

Наразі державою затверджено декілька бюджетних програм, які так чи інакше містять складову захисту прав жертв збройного конфлікту, за якими, наприклад, здійснюється виплата матеріальної допомоги політв'язням та звільненим з полону особам чи виплата грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано. Держава виплати здійснює, проте щодо політв'язнів і звільнених органи державної влади не мають єдиного реєстру таких осіб, відсутні чіткі критерії віднесення ув'язнених осіб до тієї чи іншої категорії, відсутня об'єктивна інформація про кількість таких осіб, відсутні фабула та докази порушення їх прав. Щодо зруйнованого житла – органи державної влади не мають належної інформації про таке житло, його кількість, причини руйнування, самих постраждалих осіб, а єдиного реєстру осіб, чиє житло зруйновано, досі не сформовано.

Далі. Десятки тисяч осіб, що були ув'язнені в Криму, а також тисячі дітей-сиріт, стали жертвою воєнного злочину в зв'язку з незаконним переміщенням за межі окупованої території, в Російську Федерацію. Подано повідомлення в Міжнародний Кримінальний Суд. Проте чи збираємо ми інформацію про долю цих осіб? Чи досліджуємо ми обставини порушення прав всіх таких протиправно вивезених осіб?

Чи маємо ми єдиний реєстр таких жертв? Нажаль, ні. Інформацією про всі факти та всіх жертв ми не володіємо та її не збираємо, ситуацію досліджуємо фрагментарно.

Я навів лише декілька загальновідомих прикладів, які свідчать, що державні політики України щодо окупованих територій та в сфері захисту прав людини не відповідають викликам, що сьогодні постали перед державою.

В цьому хаотичному русі окремих державних інституцій я взагалі не бачу Людину – Людину, яка мусить бути в центрі діяльності Держави.

Наразі я не піднімаю питання розслідування воєнних та інших злочинів, бо це окремі випадки, яким пощастило потрапити в поле зору умовної прокуратури АР Крим та м.Севастополя, і вони досліджуються. Я пропоную звернути увагу на базові засади самої логіки функціонування механізму держави в зв'язку зі збройним конфліктом в контексті захисту прав людини. Нажаль, як ми бачимо, логіка відсутня.

На мою думку, відповіддю на виклики щодо захисту прав людини, що постали в зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, може бути створення єдиного національного центру документування, до завдань якого доречно віднести щонайменше:

- організацію належної координації органів державної влади України та взаємодії з інститутами громадянського суспільства, постраждалими щодо документування фактів порушень, їх умов, причин, наслідків, тощо;

- формування єдиних стандартів документування, розробку стратегічних напрямків, способів і методів документування;

- збір, аналіз і зберігання інформації про конфлікт, його перебіг, порушення прав людини та інтересів держави;

- формування та ведення єдиних реєстрів (баз даних) про порушення прав людини та перебіг конфлікту, зокрема щодо загиблих осіб (а), поранених (b), зниклих безвісти (с), осіб, позбавлених особистої свободи в зв'язку з конфліктом (d), незаконно переміщених за межі окупованих територій (e) збитків, спричинених збройною агресією, зокрема пошкодженого майна (f), дітей, що постраждали внаслідок

збройної агресії, зокрема розлучених з родинами (g), місць поховання та можливого поховання (h), тощо;

- узагальнення та оприлюднення об'єктивної інформації про ті чи інші події, реальну ситуацію з правами людини, аналіз видів виявлених порушень, формування політичної позиції держави щодо зазначених обставин;

- зберігання та дослідження фактів для встановлення історичної правди.

Іншими словами, національний центр документування – це водночас й мозковий центр, й сервісний. Головна практична задача такого центру – збір даних про конфлікт, їх системний аналіз, підготовка ґрунтовних аналітичних документів, формування доказової бази для інших установ, інституцій, що здійснюють окремі дії з захисту порушених прав людини та/або інтересів держави, а також об'єднання зусиль органів державної влади та суспільства.

Національний центр документування має формувати аналітичні матеріали, зокрема, щодо виявлених системних масових фактів порушень прав людини на окупованих територіях в різних сферах, задля їх подальшого використання, в тому числі правниками під час захисту прав конкретної людини, як через національні, так й через міжнародні механізми їх захисту. Такі матеріали слугуватимуть базою і причиною широких суспільних обговорень, формуванню громадської думки щодо недопустимості порушення прав людини, необхідності їх відновлення та притягнення винних до відповідальності, а отже, розвитку суспільства.

Пилипенко Олександр
доктор історичних наук, професор,
Національний університет харчових технологій

МЕХАНІЗМИ ТА СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стандарти захисту прав людини були закріплені у ряді міжнародних документів. У 2009 р. прийнята Європейським парламентом «Хартія основних прав Європейського Союзу» отримала обов'язкову юридичну силу [1]. З моменту набуття чинності Хартія складає фундамент стандартів щодо прав людини на рівні ЄС. Документ містить розширений, порівняно з іншими базовими міжнародними угодами, перелік прав та зміни щодо їх змісту, які враховують розвиток сучасної доктрини прав людини та світу в цілому.

Завдяки Хартії основних прав ЄС відбувся суттєвий прогрес у створенні автономної системи захисту прав людини у країнах ЄС. Хартія основних прав ЄС виступає виразом сучасної доктрини та практики захисту прав людини в європейській юриспруденції, а також фундаментальним стандартом у сфері прав людини на рівні ЄС. Хартія підкреслює рівність усіх прав та опору на загальні цінності людства.

Іншим документом є «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод», яка набрала чинності 3 вересня 1953 р. [2] Вона була покликана стати першим інструментом забезпечення реалізації та захисту прав, закріплених у Загальній декларації прав людини. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є міжнародною угодою, відповідно до якої держави-учасниці Ради Європи зобов'язались забезпечити основні права не тільки своїм громадянам, але будь-кому, хто знаходиться під їхньою юрисдикцією. Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод розглядають як унікальну систему, яка одночасно є загальним стандартом щодо прав людини, елементом міжнародного права та взірцем національного права. Конвенція є основою однієї з найефективніших систем захисту прав людини у світі.

Завдяки унікальній природі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини вона розповсюджується на універсальний, регіональний та національний рівні забезпечення й захисту прав людини [3, с. 115].

Одним із дієвих механізмів захисту прав людини є Європейський суд з прав людини. ЄСПЛ (European Court of Human Rights або ECHR) є міжнародною судовою установою та авторитетною інституцією у системі захисту прав людини. Суд розглядає індивідуальні, міждержавні заяви та виносить рішення стосовно порушень прав людини, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ може не лише приймати рішення про те, відбулося порушення Конвенції чи ні, а також призначати справедливую компенсацію за шкоду, завдану порушенням прав людини.

Призначення справедливої компенсації є особливим інструментом у практиці суду. Так, якщо суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної держави-учасниці передбачає лише часткову сатисфакцію, ЄСПЛ, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію. Практика суду справляє значний вплив на систему захисту прав людини та доктрину прав. Цей вплив може бути прямим та опосередкованим, поширюватися на універсальний, регіональний та національний рівні захисту прав людини. Нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Комітет міністрів Ради Європи. Враховуючи різноманітність національних правових систем, виконання рішень ЄСПЛ має особливості у кожній з держав-учасниць Конвенції. Наприклад, у Німеччині положення Конвенції визнаються такими, що діють як норми національного законодавства та застосовуються судами. Великобританія, яка має специфічну правову систему та неписану конституцію, не застосовувала класичної інкорпорації Конвенції до національного законодавства. Застосування заходів загального характеру Європейського суду з прав людини спрямоване на додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене рішенням, і забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого судом порушення [4, с. 78].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права передбачає, що кожна держава, яка бере участь у пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати права, незалежно від розрізнявальних характеристик осіб.

Розвиток механізмів забезпечення реалізації та захисту прав людини додав міжнародні організації до кола суб'єктів, що мають статус публічних і обов'язки щодо прав людини. Разом з тим, відповідно до ідеї горизонтального виміру прав людини, обов'язки з їх дотримання та забезпечення покладаються також і на самих осіб – носіїв прав, на приватних суб'єктів.

На сьогодні доктрина прав людини передбачає також розширення кола адресатів прав людини, до яких включаються, наприклад, такі представники приватного сектору як бізнес-структури, впливові міжнародні організації тощо. Проте саме держави залишаються зобов'язаними уживати усіх необхідних заходів для повного та належного здійснення прав людини. Тому держави, які взяли на себе зобов'язання щодо прав людини у обсязі міжнародних стандартів, мають обов'язок поважати, захищати та забезпечувати реалізацію прав перед іншими державами, але, перш за все, перед тими особами, над якими мають відповідну юрисдикцію. Особливі категорії зобов'язань держави, зокрема, не здійснювати геноцид, певні воєнні злочини або злочини проти людяності, мають загальний характер. Зобов'язання держави передбачені у низці міжнародних актів і вбудовано до національного законодавства держав. Зобов'язання держави в сфері прав людини вимагають від національних органів влади діяти, вживати заходів для гарантування й забезпечення реалізації прав людини, їх захисту та відновлення у разі порушення [6, с. 224]. Позитивні зобов'язання держави спрямовані не лише на створення засобів забезпечення прав людини, а й на їх ефективність, практичне та успішне застосування. Глобалізація, поява цифрової економіки, розвиток правової доктрини, вивели на поверхню питання впливу бізнесу на права людини в усіх формах та по всьому світу. Питання зобов'язань бізнесу в сфері прав людини набувають особливої актуальності у останні роки [7, с. 50].

Бізнес може добровільно брати на себе зобов'язання у сфері прав людини. Це може відбуватися як шляхом підписання або приєднання до відповідних документів (меморандумів, заяв, рекомендацій), так і шляхом укладання договорів, контрактів, які містять відповідні зобов'язання. Обговорення більш жорстких зобов'язань бізнесу у сфері прав людини, порівняно з наявними, відбувається у межах щорічного Форуму ООН «Бізнес і права людини» з 2012 р. Форум діє як глобальна платформа з обміну досвідом та ознайомлення з останніми ініціативами у відповідній сфері, відкритий для усіх сторін, включаючи держави, більш широку систему ООН, міждержавні та регіональні організації, підприємства, профспілки, національні правозахисні установи, неурядові організації тощо. Міжнародним документом, який містить зобов'язання бізнесу в сфері прав людини, є Глобальний договір ООН, прийнятий у 1999 році на Всесвітньому економічному форумі в Давосі.

У Глобальному договорі зазначається, що ділові кола повинні поважати права людини та дотримуватися їх, не брати участі у порушенні прав, підтримувати свободу асоціацій, визнавати право на колективний договір, підтримувати ліквідацію примусової, а також дитячої праці, усіх форм дискримінації в професійній діяльності, обережний підхід до екології, посилення відповідальності у цій сфері та поширення екологічно безпечних технологій, боротися проти усіх видів корупції. Таким чином, базовий принцип щодо засобів правового захисту включає обов'язок держави за допомогою судових, адміністративних, законодавчих чи інших відповідних засобів вживати належних заходів для забезпечення того, щоб у випадках, коли порушення прав людини відбуваються на її території та в межах її юрисдикції, сторони отримували доступ до ефективних засобів правового захисту.

В країнах Європейського Союзу створені і законодавчо закріплені основні стандарти та механізми захисту прав людини. Принципи діяльності європейських країн щодо засобів правового захисту громадян передбачають ефективність національних судових і позасудових механізмів, можливість створення недержавних механізмів (корпорацій, підприємств, правозахисних організацій, груп), оперативність і

ефективність у розгляді скарг на порушення прав людини з боку держави або бізнесу. Керівні принципи ООН, правові документи Європейського Союзу, діяльність судових установ є загальними орієнтирами та еталоном щодо створення ефективного механізму захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. «Хартія основних прав Європейського Союзу» 1 грудня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 23.01.2021).
2. «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 23.01.2021).
3. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини. Навч. пос. К. : ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
4. Greer S., Wildhaber L. Revisiting the Debate about ‘constitutionalising’ the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review*. Volume 12. Issue 4. December 2012. P. 656.
5. Єльнікова М.О. Удосконалення механізму реалізації та захисту прав людини в Україні. URL: [core.oc.uk|download|pdf|233583919.pdf](http://core.oc.uk/download/pdf/233583919.pdf) (дата звернення: 23.01.2021).
6. Griffin J. On human Rights. Oxford: Oxford University Press, 2008. 360 р.
7. Пилипенко О.Є. та ін. Соціальна (корпоративна) відповідальність бізнесу. Монографія. К.: Оф-принт, 2015. 248 с.

Пристайко Валерій,
кандидат наук з державного управління,
головний консультант відділу воєнної політики
Центру безпекових досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Збройні конфлікти створюють значну загрозу людству внаслідок можливого розширення кількості учасників в умовах глобалізації, розвитку екологічних катастроф, негативних гуманітарних наслідків, пов'язаних із зростанням кількості біженців. Проблема вирішення збройних конфліктів є наразі актуальною і посідає важливе місце в системі міжнародних відносин сьогодення [1, с. 129].

Традиційно право збройних конфліктів було галуззю міжнародного права, яка застосовувалася лише до воєн між суб'єктами міжнародного права, тобто державами.

Головним суб'єктом, що має обов'язки відповідно до міжнародного гуманітарного права, є держава як основний суб'єкт міжнародного права [2, с. 21].

Сучасне міжнародне право передбачає основоположну відповідальність кожної окремої держави за забезпечення правових стандартів під час збройних конфліктів як усередині, так і за межами самої країни. Згідно з вимогами міжнародної спільноти законодавство держав, які входять до міжнародних організацій, має відповідати міжнародним стандартам.

Суб'єктами, яким норми міжнародного гуманітарного права надають захист, є: 1) комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті. Їх не вважають належними до категорії «захищені особи», оскільки напад на них може бути правомірним. При цьому міжнародне гуманітарне право містить норми, що захищають комбатантів від засобів та методів війни, які спричиняють їм надмірні страждання або роблять їхню загибель неминучою; 2) комбатанти *hors de combat* – поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії, положення про

захист яких передбачені в Женевській конвенції; 3) військовополонені – комбатанти, які склали зброю та здалися, або комбатанти, що були захоплені в полон супротивником; головним інструментом, що присвячений їхньому захисту, є Женевська конвенція III; 4) цивільні особи під владою супротивника.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року чітко закріплюють обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від нападів. При веденні бойових дій комбатанти зобов'язані це враховувати.

Цивільні особи потребують захисту у двох аспектах: 1) під час активної фази збройного конфлікту – від перетворення на об'єкт збройного нападу та наслідків застосування сили проти військових цілей та комбатантів супротивника; 2) коли вони потрапляють під владу супротивника (зокрема, коли вони опиняються на території супротивної держави). Женевська конвенція містить норми, що стосуються громадян супротивника, які опиняються на території учасниці конфлікту. Також Женевська конвенція регулює питання захисту цивільних осіб, які перебувають на окупованій території [2, с. 45].

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права сторони збройного конфлікту зобов'язані захищати цивільне населення. Зокрема, не споруджувати військові об'єкти на території населених пунктів, не прикриватись населенням як живим щитом, не наражати цивільне населення на небезпеку.

Слід зазначити, що для будь-якого суспільства явище збройного конфлікту негативно впливає на державотворчі процеси. Нині в Україні на тимчасово окупованих територіях масово порушуються такі основоположні права та свободи людини, як: право на життя, свободу та особисту недоторканність; право на гідне поводження та недопустимість застосування до людини тортур, жорстокості та нелюдського поводження; право на справедливе судочинство та захист від свавільного арешту чи вигнання; право на свободу пересування; право на громадянство; право на володіння майном; право на свободу переконань та їх вираження; право на соціальний захист тощо [3, с. 48].

Слід констатувати, що держава може засвідчувати свою неспроможність охороняти основні права людини на непідконтрольних територіях. Однак такий підхід не вирішує проблему збереження суверенітету, територіальної цілісності та захищеності прав людини. Тому на сьогодні перед Україною гостро постала проблема пошуку нових більш дієвих моделей правозахисної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 128-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2014_26_23 (дата звернення: 27.12.2020).
2. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
3. Щербіна М. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини* (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.

Радченко Олександр,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і міжнародного права фак-ту № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
ВГО «Асоціація Українських правників»

ПРОБЛЕМА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасну модель захисту прав людини у переважній більшості країн світу умовно побудовано за дворівневою схемою. Перший рівень становлять національні механізми захисту прав людини, а другий передбачає можливість захисту громадянином своїх порушених та невідновлених в рамках національного механізму захисту прав і законних інтересів з використанням міжнародного механізму захисту основних прав.

Відомо, що перший рівень передбачає два способи відновлення порушених прав і свобод, а саме адміністративний (позасудовий) та судовий. При цьому перший є більш доступним з точки зору супутніх витрат, а другий – більш ефективний з точки зору ефективності кінцевого результату.

Проте, протягом декількох останніх десятиліть, дедалі більшої популярності серед громадян багатьох країн набуває саме міжнародний механізм захисту їхніх прав. Найбільш відомим та, з нашої точки зору, таким, що надзвичайно позитивно зарекомендував себе, прикладом функціонування міжнародного механізму захисту прав людини можна визнати європейський. Його серцевину становить Європейський суд з прав людини. Процес його остаточного формування у нинішній конфігурації завершився 1 листопада 1998 року після набрання чинності Протоколом № 11, коли Європейську комісію з прав людини та Європейський суд з прав людини було об'єднано в один, постійно діючий Європейський суд з прав людини. Правову основу діяльності цієї міжнародної судової інституції склала Конвенція про захист прав

людини та основоположних свобод, прийнята Радою Європи у 1950 році.

І хоча у процесі заснування Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) передбачалося, що основними суб'єктами-скаржниками стануть держави, практика пішла іншим шляхом і перетворила суд на останню інстанцію, куди людина могла звернутися зі скаргою на порушення її основних прав і свобод, закріплених вищезгаданою Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція). Індивідуальні скарги громадян європейських країн, парламенти чи уряди яких ратифікували Конвенцію та долучилися, таким чином, до європейського механізму захисту основних прав і свобод людини, склали абсолютну більшість серед скарг, які щорічно надходять на розгляд Суду.

Останнім часом статистика звернень до суду засвідчила формування певного тривожного тренду. Мова йде про фіксацію фактів зловживання деякими громадянами європейських країн або їх представниками правом на звернення до міжнародних судових інстанцій зі скаргою на порушення їхніх прав, гарантованих міжнародними конвенціями. Ще більш неприємним у цьому контексті є той факт, що однією з таких країн виявилася Україна.

Одним з найрезонансніших фактів зловживання правом на звернення, що суттєво зіпсували й без того не найкращий імідж нашої держави як неправової, стали події навколо практикуючого адвоката з Києва Наталії Євгенівни Целовальніченко (яка до речі, офіційно має статус внутрішньо переміщеної особи і до війни на Донбасі мешкала у нині окупованому росіянами м. Луганськ). Це сталося у 2018 році та викликало бурхливу реакцію як в Україні, так й у відповідних колах європейських владних інституцій.

Суть неприємної для України ситуації навколо цієї української адвокатки та її професійної діяльності полягала у наступному. Європейський суд з прав людини ухвалив безпрецедентне рішення не брати до розгляду жодну скаргу, до підготовки якої причетна адвокат з України Наталія Целовальніченко. Судді ЄСПЛ вирішили, що «практикуючий адвокат з Києва Наталія Євгенівна Целовальніченко

отримує заборону представляти або будь-яким іншим чином допомагати заявникам до ЄСПЛ як у поданих до Суду, так і у майбутніх скаргах».

Це рішення можна вважати безпрецедентним хоча б тому, що така можливість безпосередньо не передбачена внутрішніми правилами (регламентом) Суду. Однак ЄСПЛ був змушений ухвалити таке справді жорстке і безкомпромісне рішення, виходячи з системної деструктивної діяльності української адвокатки. Отже, Суд де-факто заборонив Наталії Целовальніченко бути представником громадян України у Суді, відповідно позбавивши її права на звернення до нього зі скаргами з огляду на її шахрайську та образливу діяльність, зокрема, через те, що у низці документів, які вона подала до Суду, є очевидні ознаки підробки, а частина скарг подані від вже загиблих людей без повідомлення суду про їх смерть. Свідомо спекулюючи на темі юридичної допомоги громадянам України, постраждалим внаслідок бойових дій на території окремих районів Донецької і Луганської областей, вона завдала суттєвої шкоди і так не найкращій у Європі репутації України як умовно правової держави.

Дана ситуація ще раз засвідчила наявність вже системної проблеми зловживання правом (у даному конкретному випадку правом на звернення до суду) не тільки серед пересічних громадян України, але й, на превеликий жаль, у фаховому середовищі та актуалізувала питання про належну професійну компетентність та придатність деяких українських адвокатів, констатувала недостатній рівень моральності та правової культури окремих представників фахових спільнот, а також відсутність ефективного контролю (нагляду) за професійною діяльністю цих фахівців. На наше глибоке переконання, українська держава має діяти на випередження, вживаючи, насамперед, профілактичних заходів, спрямованих на уникнення подібних прикрих ситуацій у майбутньому.

*Римарчук Римма,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка».*

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасна концепція прав людини простежується від американських і французьких революцій наприкінці XVIII століття. «Права людини» стверджувались та виправдано обґрунтовувалися посиланням на принципи свободи та рівності. Загалом розвиток цього поняття, можна простежити від подальшої історії емансипації руху та скасування торгівлі рабами до розвитку минулого століття, включаючи заснування Організації Об'єднаних Націй (далі-ООН) та формування міжнародно-правових стандартів, заснованих на принципах, викладених у Загальній декларації прав людини 1948 року [1].

Незважаючи на ідеологічні суперечки між Сходом і Заходом, Північчю та Півднем, Організація Об'єднаних Націй нарешті досягла успіху в розробці визначального набору норм по захисту прав людини, які були консенсусом і тому це слід розглядати як синтез трьох різних "поколінь" або "вимірів" прав людини, а саме:

– «перше покоління», зосереджуючи увагу на самовизначенні, містить положення про вільний вибір економічної, комунікативної, соціальної та політичної участі. Загальновизнаним положеннями є захист життя. Найважливішим документом «першого покоління» прав є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. [2].

– «друге покоління» прав людини підкреслює соціальну відповідальність, що означає піклування про забезпечення основних потреб індивіда, особливо у випадках бідності та хвороби. Ці права, наприклад, були проголошені та захищені у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. [2].

– «третє покоління» прав людини стосуються ідей автономії та соціальної відповідальності, поєднуючи їх суть з традиціями конкретних груп чи співтовариств, чії колективні права на самовизначення та ідентичність також повинні враховуватися у контексті їх забезпечення.

Отже на сьогоднішній день існуюча універсальна система міжнародного визнання та захисту прав і основних свобод людини склалася після Другої світової війни і в основному в рамках Організації Об'єднаних Націй.

Загальна Декларація прав людини 1948 р. та Міжнародний пакт про громадянські політичні права 1966 р., проголошують визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї та рівність і невід'ємність прав, що є основою свободи, справедливості і загального миру.

Обидва пакти включають колективне право на самовизначення народів, а саме у ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

З припиненням «холодної війни» ідеологічні дискусії про різне «покоління» прав людини були офіційно закінчені. Незважаючи на конфлікти у світі, глави держав та урядів понад 170 держав на Світовій конференції з прав людини у Відні 1993 р. ухвалили Віденську декларацію [3] та програму дій щодо проголошення принципів загальності, неподільності, взаємозалежності, рівності прав та свобод людини. Права людини та основні свободи є правами які належать кожній фізичній особі від народження, їх захист та задоволення є головним обов'язком держави.

Універсальність цих принципів означає, що права людини застосовуються однаково для всіх людей, але потрібно враховувати певні культурні відмінності.

Рівність, взаємозалежність і неподільність прав людини на переконання міжнародної спільноти полягає в тому, що право народу на самовизначенність, а також економічні, соціальні та культурні права так само важливі як громадянські та політичні права і що всі права людини

є взаємозалежними. Без права на житло, тобто пристойний «дах над головою» не може існувати право на приватне життя чи інші особисті права. Ефективне забезпечення права на освіту є важливим для змістовної реалізації права голосу, свободи думок та інформації, тощо. Якщо люди голодують і живуть у жахливій бідності, вони не можуть реалізувати інші права людини.

Права людини, кодифіковані у міжнародному праві, еволюціонували з 1980-тих років. Це означає новий підхід до конкретних проблем або ситуації з точки зору прав людини. Це призводило до виникнення парадигмів.

Наприклад, до недавнього часу дітей часто розглядали як об'єкт батьківського контролю та як «власність» своїх батьків, які мали підпорядковуватися їхній волі. З прийняттям *Конвенції Про права дитини* 1989 р., [4] діти, навпаки, визнаються незалежними та компетентними суб'єктами та носіями прав, які пов'язані з багатьма відповідними обов'язками з боку уряду, школи, батьків та громади (захист від насильства та експлуатації, або доступ до освітніх та медичних послуг). Під впливом положень цієї конвенції Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) змінив своє досить патерналістське ставлення, яке значною мірою стосується дітей як потребуючих допомоги на емансипаторський підхід, орієнтованим на їх права.

Аналогічна зміна парадигми була проголошена *Конвенцією ООН про права людей з інвалідністю* [5], прийнятою в 2006 році, визнаючи, що інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, і що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я і відносницькими та середовищними бар'єрами, та яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Отже, метою конвенції є: зняття фізичних бар'єрів, які заважають людям в інвалідних візках, наприклад, мати доступ до будівель чи транспортних засобів та психічних бар'єрів та забобон, які дискримінують людей з обмеженими можливостями у повсякденному житті та позбавляють їх соціальної, культурної, економічної та політичної діяльності. Доступність, включення у всі життєві сфери,

недискримінація та участь – це ключові поняття конвенції, спрямованої на розширення прав та можливостей осіб з обмеженими можливостями

Право на життя до недавнього часу тлумачили у негативному вираженні: право не бути умисно позбавленим свого життя. Зовсім недавно в ООН було розширено це тлумачення, яке охоплює обов'язок робити позитивні кроки до збереження життя.

Позови з прав людини є універсальними в тому, що вони є дійсними для всіх людей, оскільки вони засновані на загальному припущенні про потреби людини та є їх атрибутом тобто невід'ємною властивістю. Але чи є ці претензії та свої відповідні обов'язки – загальновизнаними? Відповідь – ні, хоча відмінності, як правило, виникають з менш фундаментальних зіткнень культурних цінностей, ніж від різниці наголосів. Наприклад, в Ісламських державах, як правило, наголошується на правах людини у світлі переважаючого обов'язку підкорятися Закону Божому. В Азії права «другого покоління» мають пріоритет перед правами «першого покоління». В Африці говорячи про права, як правило, зосереджувались на колективних правах («третє покоління»): право на самовизначення або розвиток.

Загальна декларація прав людини, прийнята після Другої світової війни відобразила ідейні відмінності між Сходом і Заходом, а саме існування двох наборів прав: перша підкреслює свободу особистості та вимагає дотримання демократичних принципів, друга має на увазі дотримання універсальних мінімальних прав на добробут та вимагає перерозподілу багатства всередині і між державами. Отже Загальна декларація прав людини виконує корисну функцію надання доказів консенсусу щодо прав між державами та між національними культурами. Цей консенсус породжує як моральний, так і політичний характер тиск на держави щодо прийняття міжнародних стандартів дотримання прав людини, їх захисту та недопущення порушень.

Більшість основних прав захищені в конституціях держав, з яких найвідоміша і найпоширеніша модель – Конституція США та Білль про права.

Отже, права людини все частіше використовується як міра для визначення поведінки держави. Це важливо для застосування стандартів прав людини організаціями, які не керуються державою.

Принципово важливо, що певні права ніколи не можуть відмежовуватися від: права на життя, на свободу думки, на визнання людини як особистості, свободу від тортур, від рабства, від позбавлення волі за борги та від притягнення до кримінальної відповідальності за законами зворотної дії.

Список використаних джерел:

1. Всеобщая декларация прав человека. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 11.01.2021).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 11.01.2021).
3. Віденська декларація та програма дій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text (дата звернення: 11.01.2021).
4. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 11.01.2021).
5. Конвенція про права людей з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 11.01.2021).
6. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці. Пер. з англ. Т. Завалій. Львів : Кальварія, 2004. 280 с.
7. Boutros Ghali. The League of Arab States. *Vasak K. Dimensions of human rights*. Westport: Greenwood Press, 1982. Vol. 1. P. 575.
8. Buergenthal T. International Systems for the Protection of Human Rights. *Human Rights in International Law: Legal and Policy Issues*. Oxford, 1984. Vol. 2. P. 487.

*Семяніста Світлана,
аспірант кафедри адміністративного права та митної безпеки
Університету Державної фіскальної служби України
Науковий керівник: д.ю.н, доцент Смокович М.І.*

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ПУБЛІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ: ПОРІВНЯННЯ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД

Безумовною складовою правового регулювання доступу до публічної інформації є ряд міжнародних актів, серед яких варто виділити Рекомендації № R(81)19 Комітету Міністрів Ради Європи 1981 р. «Про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів». У зазначеному міжнародно-правовому акті представниками світової спільноти визначено основоположні засади нормативного регулювання доступу до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів [1].

Вартими уваги є положення Модельного закону про свободу інформації міжнародної неурядової організації «Артикль 19», де визначено такі принципи обігу публічної інформації, як: 1) прозорість процедур оприлюднення відомостей про здійснення управлінської діяльності; 2) загальнообов'язковість оприлюднення органами публічної влади певних категорій інформації; 3) запровадження механізмів заохочення відкритості здійснення публічного управління; 4) гарантії забезпечення доступу до публічної інформації; 5) доступність інформаційних послуг [2].

Активізація євроінтеграційних процесів в Україні, пов'язаних в тому числі із підписанням Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом [3], визначає за необхідне імплементувати наведені вище принципи.

Право на доступ до інформації належить до системи суб'єктивних публічних прав. Зокрема, відповідно до Закону Сполучених Штатів Америки «Про свободу інформації» 1966 року [4] було визначено право журналістів на доступ до відомостей про діяльність уряду, не лише до

змісту управлінських рішень, але і до процесу їх розроблення та прийняття.

Іншою країною, досвід якої є актуальним у світлі визначення напрямів оптимізації діяльності судів із забезпечення права людини на доступ до інформації є Австралія, законодавство якої також характеризується достатньо розгалуженим підходом до визначення нормативно-правових положень інформаційних правовідносин. Система інформаційного законодавства Австралії складається із таких законів, як Антидискримінаційний закон 1977 р., Закону «Про служби мовлення» (ст. 59-61), Закону «Про свободу інформації» 1982 р. (ст. 24), Закону «Про приватне життя» (ч. III-IV), Закону «Про телекомунікації» 1997 р. та ін. [5].

На відміну від англосаксонської правової системи для групи зарубіжних країн континентальної правової системи є притаманними такі специфічні характеристики як збереження традицій давнього римського права; доктринальність і концептуальність науково-теоретичних підходів; домінуюча роль закону як визначального регулятора суспільних правовідносин; систематизація законодавства, в тому числі і його кодифікація. Варто відзначити законодавчі традиції регулювання права на доступ до інформації в країнах континентальної Європи пов'язується із прийняттям законів про інформацію ще наприкінці XVIII ст. Зокрема, таким є закон Швеції про свободу друку 1766 року, однак в цілому необхідно відзначити, що така ситуація є швидше виключенням, і більшість законодавчих актів, положеннями якого врегулювання право особи на доступ до інформації, були розроблені та прийняті у 90-х рр. XX ст. [6, с. 88-95].

Зазначимо, що сьогодні конституції майже всіх європейських країн (особливо прийняті чи відредаговані останні десятиліття) мають положення, які безпосередньо стосуються права людини на інформацію, а різні аспекти цього права розкриваються в численних нормативно-правових актах.

Примітним є факт здійснення правового регулювання обігу інформації у Французькій Республіці в межах нормативних положень

Комунікаційного кодексу (Code de la communication), що свідчить про спроби кодифікації інформаційного законодавства [7].

До групи країн, де регулювання доступу до публічної інформації здійснюється в межах окремого спеціального законодавчого акту, відносяться такі: Чеська Республіка, де діють такі законодавчі акти як Закон «Про вільний доступ до інформації» та «Акт про класифікацію інформації»; Естонська Республіка, де діють «Акт про суспільну інформацію» та «Акт про державні таємниці»; Литовська Республіка, де застосовуються положення Закону «Про умови передання інформації громадськості» та ін.

Необхідно відзначити, що розробка та прийняття спеціальних законодавчих актів є гарантією підвищення ефективності доступу до публічної інформації як інформації про стан здійснення управлінської діяльності органами державної влади та місцевого самоврядування, її прозорості та відкритості для населення [8, с. 235-244].

В умовах сучасних реалій відбувається наближення англосаксонської та континентальної правових систем, що визначає загальносвітові інтеграційні процеси.

Попри запровадження в чинне законодавство України основоположних принципів доступу до публічної інформації, визнаних європейською та світовою спільнотою (мова йде, передусім про відкритість та прозорість розміщення відомостей про діяльність урядових організацій; про оперативність надання таких відомостей, про необхідність створення спеціальних структурних підрозділів або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації та оприлюднення інформації тощо), існують окремі процедурні аспекти, що безпосередньо впливають на якість та ефективність досліджуваної публічно-управлінської процедури. Таким недоліком, подолання якого є необхідним з метою оптимізації діяльності, пов'язаної із доступом до публічної інформації, є відсутність нормативної імперативної вимоги, що має висуватися до її розпорядників оприлюднення щорічних звітів за встановленим зразком. Зокрема, така вимога міститься у Регламенті (Regulation) No 1049/2001 і

визначає ефективність здійснення моніторингу діяльності державних органів у сфері публічної інформації.

Отже, забезпечення доступу до публічної інформації вимагає створення ефективних механізмів оскарження рішень органів публічного управління, пов'язаного із наданням відповіді на інформаційний запит у неналежній формі, обсязі або взагалі її ненаданням в цілому. Створення системи оскарження, як правило, передбачає такі юрисдикційні форми як подання адміністративної скарги до спеціально утвореного органу публічного управління у інформаційній сфері, а також визначення механізму оскарження у судовому порядку.

До юрисдикційних форм захисту права на доступ до публічної інформації відноситься система адміністративної юстиції. У світі виділяється чотири моделі реалізації функції адміністративної юстиції як структури, діяльність якої спрямована на врегулювання публічно-правових спорів, що виникають у разі недотримання вимог законодавства із реалізації та захисту суспільних прав та інтересів, в тому числі внаслідок діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Умовно такими системами адміністративної юстиції є: 1) романська (до неї належать Франція, Іспанія, Італія, Португалія); 2) германська (ФРН, Австрія, Республіка Польща); 3) «квазісудова» (Сполучені Штати Америки, Великобританія, Австралія); 4) змішана (країни БЕНІЛЮКСУ, Данія, Норвегія, Фінляндія) [9, с. 115-116; 10, с. 15-17].

До складових системи захисту права на доступ до публічної інформації відноситься така міждержавна інституція як Європейський суд з прав людини. Відповідно до ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено право одержання публічної інформації, в тому числі шляхом звернення європейських міждержавних інституцій.

Право на публічну інформацію є нормативно визначеним у ряді міжнародних правових документів, окрім Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, відповідно до ст. 11 абз. 1 Хартії основних прав Європейського Союзу встановлюється

свобода кожного на вільне вираження своїх думок та поглядів. Реалізація такої свободи пов'язується в тому числі і забезпечення вільного доступу до інформації про діяльність органів публічного управління [11].

Доступ до публічної інформації має здійснюватися відповідно до таких принципів як принцип захисту публічних інтересів щодо публічної безпеки, захисту держави, військової сфери, міжнародних відносин, фінансової, монетарної та економічної політики. Допустимим є обмеження доступу до публічної інформації у разі забезпечення захисту комерційної інформації, захисту прав інтелектуальної власності, збереження таємниці розслідування та здійснення аудиторських перевірок, окрім наявності факторів, коли поширення такої інформації забезпечує захист публічного (суспільного та державного) інтересу.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що відсутність спеціального законодавчого акту у сфері доступу до публічної інформації не означає позбавлення особи на реалізацію такого суб'єктивного права. Крім того, обіг публічної інформації в зарубіжних країнах в умовах відсутності спеціального законодавчого акту здійснюється на підставі дії конституційних норм.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація № R (81)19 про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів: прийнята Комітетом Міністрів 25 листопада 1981 на 340-й зустрічі заступників міністрів; Інститут медіа права. URL: http://www.medialaw.kiev.ua/laws/laws_international/116 (дата звернення: 16.01.2021).
2. Модельний закон про свободу інформації міжнародної неурядової організації «Артикль 19». Міжнародні стандарти забезпечення свободи вираження поглядів: зб. Публікацій Артиклю 19 /Є. Шевченко, Т. Олексіук. Київ: Фенікс, 2008. 224 с.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної

енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. С. 83. Ст. 2125.

4. Акт Сполучених Штатів Америки про свободу інформації: Титул 5 Кодексу США, §552 станом на 27 жовтня 1986 р. К.: Консорціум "Верховенство права". 1996. 13 с.

5. Современное право средств массовой информации в США. Американская Ассоциация юристов. Правовая инициатива в Центральной и Восточной Европе. Центр права и СМИ; Под ред. А.Г. Рихтера. М.: Право и СМИ, 1997. 256 с. (Журналистика и право; Вып.8).

6. Марченко М.Н. Правовые системы современного мира: Учеб. пособие для вузов/ МГУ им. М.В.Ломоносова. Юрид. фак. М.: Зерцало-М, 2001. 394 с.

7. Code de conduite sur la route de la communication. URL.: <https://www.lapresse.ca/societe/202003/03/01-5263250-code-de-conduite-sur-la-route-de-la-communication.php> (дата звернення: 16.01.2021).

8. Шишко В.Й. Міжнародний досвід реалізації права доступу громадян до публічної інформації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: «Юридична»*. 2016. Вип. 2. С. 235–244

9. Хаманева Н.Ю. Защита прав граждан в сфере исполнительной власти. М., 1997.

10. Ярова М.В. Судебные системы современных европейских государств : сравнительно-правовой анализ: автореф... дис. к.ю.н. М., 2006. 20 с.

11. Хартия основных прав Европейского Союза от 7 декабря 2000 года. URL. : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 16.01.2021).

ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: ІСТОРІЯ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПОШУК ОПТИМАЛЬНОГО ТРАКТУВАННЯ

У науковому співтоваристві загальноприйнятою є думка, що концепція перехідного правосуддя виникла у середині 1990-х років, а отже, її варто вважати порівняно новим напрямом досліджень.

Протягом 1980-х років у частині південноамериканських держав після падіння режимів військової диктатури влада перейшла до цивільних урядів. У деяких випадках процеси демократизації супроводжувались діяльністю так званих «комісій правди» (спеціальні урядові та неурядові органи для розслідування резонансних правопорушень) та судовими переслідуваннями за окремими категоріями справ. Втім, уряди- правонаступники одразу зіткнулись з низкою етико-правових проблем: що робити з відповідальними за порушення прав людини при попередньому режимі, особливо, якщо вони зберігають політичний вплив і контролюють військову промисловість, яка підтримувала їхнє диктаторське правління? Якими будуть умови карального правосуддя для цих осіб? Що стане запорукою національного примирення і необхідною умовою для «загоєння ран» завданих суспільству? Як варто трансформувати державні інституції, аби такі соціальні і антропологічні катастрофи не змогли б повторитись будь-коли у майбутньому?

Втім, такі дебати не обмежувалися країнами «Південного конуса» і згодом виникли у Південній Африці, де панівним було твердження, що першочерговий акцент на забезпеченні правосуддя щодо злочинів періоду апартеїду (1948 – 1991) може поставити під загрозу мир. Під час перемовин щодо запровадження тимчасової конституції у 1993 році найбільшим «камнем спотикання» було надання амністії, на чому наполягали уряд і військові.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття досвід держав Європи, які пройшли через крах соціалістичної системи, лише

загострив необхідність становлення транзитивного правосуддя, сформувавши теоретико-правові підвалини для транзиту держав з післявоєнним комуністичним режимом до ліберальної демократії (Угорщина, Польща, Чехословаччина, Румунія, Німецька Демократична Республіка до і після об'єднання з ФРН). В той же час, серія збройних конфліктів міжнаціонального характеру на території Балканського півострова протягом 1991 – 2001 років ще більше поглибила це питання сформувавши потребу у розв'язанні конфлікту, що виник в результаті неперервного дроблення єдиної федеративної держави – Югославія внаслідок поглиблення мовного, етнічного та релігійного штибу.

На нашу думку, незважаючи на оригінальність висловленої позиції, зазначені події світової історії лише частково відтворювали інструменти транзитивного правосуддя, але були далекими від ідеї, теорії і глобального проекту прав і свобод людини. Ціннісна база, необхідна для захисту таких основоположних прав, як право на фізичну недоторканність, право на життя, право не піддаватися жорстокому поводженню вперше була відображена у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року і раніше не була основою правового дискурсу у вищеописаних подіях.

Ще один аргумент на підтвердження новизни концепції висловлений у роботі професора права Університету Нового Південного Уельсу Адама Чарноти. Він стверджує, що поняття перехідного правосуддя передбачає наявність і самого перехідного періоду, який варто розглядати як своєрідний шлях, де пунктом відправлення є збройний конфлікт, громадянська війна, іноземна окупація, авторитарний чи тоталітарний режим, геноцид чи беззладдя, а пунктом прибуття стан розвиненої ліберальної демократії.

Узагальнивши розуміння і погляди на правосуддя перехідного періоду, можна виробити узагальнену і збалансовану дефініцію, яка дозволить якнайповніше зрозуміти не лише зміст, але й цілі цієї концепції. Це – комплекс судових та позасудових заходів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати спадок систематичних та масових порушень прав людини у минулому з метою забезпечення

справедливості, підзвітності, примирення та досягнення гарантій неповторення шляхом втілення інституційних реформ.

*Халява Владислав,
аспірант кафедри політичних наук і права,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ЗАХИСТ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Створення ефективної системи соціального захисту учасників бойових потребує розробки та впровадження належного нормативно-правового забезпечення організаційних, правових, соціально-економічних гарантій. У період змін у соціально-економічному та політико-правовому житті, проведення антитерористичної операції на Сході нашої країни держава переживає новий досвід державного управління. Проблема створення ефективної системи соціального захисту учасників бойових дій на сьогодні є предметом підвищеної уваги науковців, політиків та громадськості. Водночас, відносна новизна виникнення окресленої проблеми зумовлює певну недосконалість нормативно-правового забезпечення з цього питання. [1, с. 118]

Офіційно з 14 квітня 2014 р. на території Донецької та Луганської областей проходить Антитерористична операція (далі – АТО, у подальшому перейменована у Операцію об'єднаних сил – АТО/ООС), відповідно до підписаного 13 квітня 2014 р. Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Ця операція відбувається на підставі Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV і полягає у вжитті скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності [2, с. 58].

З метою «впорядкування кола осіб, які беручи безпосередню участь в АТО/ООС, захищають незалежність, суверенітет та

територіальну цілісність України, що дозволить забезпечити належний рівень соціального захисту та гарантій цих осіб», 7 квітня 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. У нормах цього Закону не визначено поняття «учасник антитерористичної операції», натомість використано формулювання «особи, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення» (далі – особи, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України) [2, с. 60].

Ці особи поділено на такі категорії:

1) учасники бойових дій (п. 19, 20 ст. 6 Закону № 3551). До цієї категорії відносяться особи, які брали безпосередню участь в АТО, перебуваючи в районах АТО в період її проведення, у тому числі військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) Збройних сил України (далі – ВСУ); особи, які перебували у складі добровольчих формувань – за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу ВСУ, МВС, Нацгвардії та інших створених згідно із законодавством військових формувань і правоохоронних органів;

2) інваліди війни (п. 11, 12, 13 ст. 7 Закону № 3551). До таких відносять, у тому числі осіб, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, отриманих під час особистої участі в АТО, забезпечення її проведення, які перебували безпосередньо в районах АТО в період її проведення: військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних) ВСУ; працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися до забезпечення проведення АТО; осіб, які перебували в складі добровольчих формувань, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу ВСУ, МВС, Національної поліції, Національної гвардії та інших створених згідно із законами України військових формувань і

правоохоронних органів; осіб, які перебували в складі добровольчих формувань, не включених у подальшому до складу ВСУ, МВС, Національної поліції, Національної гвардії та інших створених згідно із законами України військових формувань і правоохоронних органів, але що виконували завдання АТО у взаємодії із зазначеними військовими формуваннями та правоохоронними органами;

3) учасники війни (п. 13 ст. 9 Закону № 3551). Такими є працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали особисту участь у забезпеченні проведення АТО, перебуваючи безпосередньо в районах АТО в період її проведення в порядку, установленому законодавством;

4) особи, на яких поширюється дія Закону № 3551 (п. 1 ст. 10 Закону № 3551). До цієї категорії, в тому числі, віднесено членів сімей загиблих (зниклих безвісти), які померли внаслідок поранення, контузії або каліцтва, які були отримані в районах АТО в період її проведення під час особистої участі в АТО, забезпечення проведення АТО: військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних) ВСУ; працівників підприємств, установ, організацій; осіб, які перебували в складі добровольчих формувань, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу ВСУ, МВС, Національної поліції, Національної гвардії та інших створених згідно із законодавством військових формувань і правоохоронних органів; осіб, які перебували в складі добровольчих формувань, не включених у подальшому до складу ВСУ, МВС, Національної поліції, Національної гвардії та інших створених згідно із законодавством військових формувань і правоохоронних органів, але таких, що виконували завдання АТО у взаємодії із зазначеними військовими формуваннями та правоохоронними органами [3].

У грудні 2019 року народні депутати урегулювали правовий статус і встановили соціальні гарантії для учасників добровольчих збройних формувань в Україні (проект № 2045-1) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників антитерористичної операції», який було прийнято в другому читанні та в цілому. Закон

«Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» доповнюється новою категорією осіб, які визнаються учасниками бойових дій. Це особи, які в складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, упродовж не менше 30 календарних днів, у тому числі за сукупністю днів, брали безпосередню участь в АТО, перебуваючи безпосередньо в районах АТО у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у взаємодії із ЗСУ, МВС, Нацполіцією, Нацгвардією, СБУ та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами. При цьому цей статус не поширюється на працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні проведення АТО, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях, а також на осіб, які добровільно забезпечували (або добровільно залучалися до забезпечення) проведення АТО, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях (у тому числі здійснювали волонтерську діяльність). У Законі також встановлюється механізм прийняття рішення про надання статусу учасника бойових дій таким особам та визначаються відповідні підстави. Порядок надання статусу учасника бойових дій зазначеним особам та позбавлення такого статусу, а також райони антитерористичної операції визначить Кабмін. Законом також поширено відповідні державні соціальні пільги та гарантії на цих осіб та членів їх сімей з 1 січня 2020 року [4].

Водночас потрібно зазначити, що захист прав ветеранів на сучасному етапі державотворення України потребує залучення таких організаційно-правових механізмів, як посилення захисту майнових прав у контексті реалізації права на житло учасникам АТО/ООС з числа внутрішньо переміщених осіб (АТО-ВПО), кількість яких за даними

Мінветеранів перебільшує 10000 осіб. Неефективність існуючих державних програм у цьому напрямі зумовлює їх перегляд і прийняття відповідного законодавчого акту з одночасною підготовкою бюджетної програми, яка включатиме захищені статті фінансування для захисту житлових прав учасників АТО-ВПО.

Список використаних джерел:

1. Гордієнко Є.П. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1. С. 117-125.
2. Чижов Д.А. Правовий статус учасників антитерористичної операції. *Право.іа*. 2017. № 2. С. 54-63.
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України № 3552-ХІІ від 22.10.93. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.
4. Парламент прийняв Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників АТО» URL : Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mil.gov.ua/news/2019/12/04/parlament-prijnyav-zakon-pro-vnesennya-zmin-do-deyakh-zakonodavchih-aktiv-ukraini-shhodo-nadannya-statusu-ta-soczialnih-garantij-okremim-osobam-iz-chisla-uchasnikiv-ato/> (дата звернення: 18.01.2021).

*Ямельська Христина,
аспірантка кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
членкиня ВГО «Асоціація Українських правників»*

ПРАВОВА ПРИРОДА АКТИВ «М'ЯКОГО ПРАВА» ОРГАНІВ РАДИ ЄВРОПИ

На сьогоднішній день система міжнародних відносин, що була сформована в основному після Другої світової війни, активно змінюється на нову, з іншими суб'єктами та правилами взаємодії.

В свою чергу міжнародне право є основним регулятором міжнародних відносин задля їх ефективної взаємодії та попередження неузгоджень. Тому на сьогодні перед міжнародним правом постають нові виклики.

Однак, сучасна система міжнародного права, зважаючи на свою неоднорідність, статичність та складність процесів правотворчості демонструє неспроможність швидко та ефективно регулювати правовідносини міжнародного співтовариства.

У зв'язку із цим роль «м'якого права» у врегулюванні міжнародних відносин невпинно зростає.

Цей термін увійшов у номенклатуру міжнародного права ще у 70-і роки ХХ ст., спровокувавши серйозні дискусії у науковому середовищі, як з приводу самого факту свого існування, так і з приводу його визначення, змісту та функцій.

У Раді Європи актами «м'якого права» виступають, перш за все, рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи, яка є дорадчим органом при Комітеті Міністрів, акти Венеціанської комісії (Європейської комісії за зміцнення демократії через право), Європейського Комітету із запобігання катуванню і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню та ін.

Сьогодні в українській науці міжнародного публічного права відсутнє комплексне дослідження правової природи актив м'якого права

Ради Європи. Зважаючи на реальний вплив актів м'якого права органів Ради Європи на національну правову систему України, постає праксіологічна потреба в теоретико-правовому дослідженні його правової природи.

Слід погодитися з О. О. Мережком, що сьогодні в правовій доктрині зустрічаються дві протилежні точки зору щодо правової природи (з віднесенням або ні до джерел міжнародного права) актів міжнародних організацій (переважно актів м'якого права). На думку одних авторів, рішення міжнародних організацій не є джерелами права, а на думку інших – вони є певним проміжним рішенням права [1, с. 97]. У випадку з інституціями Ради Європи це питання фактично розглядається у площині двох крайніх підходів.

І. І. Лукашук також відзначає, що «аналіз доктрини і практики показує, що цей термін використовується для позначення двох різних явищ. В одному випадку мова йде про особливий вид міжнародно-правових норм, в іншому – про неправові міжнародні норми. У першому випадку маються на увазі такі норми, які на відміну від «твердого права» не породжують чітких прав і обов'язків, а дають лише загальну установку, якій тим не менш суб'єкти зобов'язані слідувати. До другого виду норм «м'якого права» належать ті, що містяться в неправових актах, в резолюціях міжнародних органів та організацій, у спільних заявах, комюніке. [2, с. 144–145].

Така позиція автора дозволяє дійти висновку про те, що *soft law* можна розглядати як право у його позитивістському розумінні, так й як неправо. Однак із такою позицією погоджуються не всі, вважаючи «м'яке право» саме неправом. На думку М. Ю. Веліжаніної, «м'яке право» – це сукупність юридично необов'язкових міжнародних норм [3, с. 31].

Цей погляд поділяє також відомий український науковець В. В. Мицик, який вважає, що «нормами так званого «м'якого права» є інституційні, рекомендаційні неправові норми, які містяться в документах міжнародних міжурядових організацій, настанови яких можуть мати обов'язковий політичний, але не юридичний характер» [4, с. 182].

Більшість авторів відносять до категорії «м'якого права» норми, що містяться у резолюціях (рекомендаціях чи рішеннях) міжнародних організацій та необов'язкових частинах юридично обов'язкових міжнародних договорів. З приводу останньої категорії Алан Бойл зазначає, що «договір може бути потенційно нормативним, але все ж «м'яким» за характером, оскільки він закріплює «принципи», а не «правила». Ця категорія норм, хоча й не містить чітких зобов'язань, але не може бути визнана «необов'язковою», адже міститься у міжнародних договорах та має великий правотворчий потенціал [5, с. 907].

Цікаво, що наразі деякі з них, зокрема, Е. Т. Гасмен (Andrew T. Guzman) та Т. Мейер (Timothy Meyer), пропонують виокремлювати такі види міжнародного «м'якого права» як міжнародне законодавче *soft law* (international legislative soft law) та міжнародне загальне право (international common law). Останнє розуміють за аналогією із загальним правом в країнах англо-американської правової сім'ї, яким властиве широке застосування прецедентного права. Так, вищезазначені автори визначають «міжнародне загальне право» як «необов'язкове тлумачення обов'язкових правових норм», «набір необов'язкових правил та стандартів, розроблених міжнародними трибуналами, які були утворені із зобов'язань за «твердим правом» [6, с. 1].

Що ж до міжнародного законодавчого «м'якого» права, то Е. Т. Гасмен (Andrew T. Guzman) та Т. Мейер (Timothy Meyer) відносять до нього норми, що виникають через міжнародні законодавчі інституції, під якими вони розуміють міжурядові інституції, що утворюють міжнародні інструменти за допомогою обговорення, переговорів та фінального голосування. До таких інституцій дослідники відносять Раду Безпеки ООН, Генеральну Асамблею ООН, Конференції сторін (або ж Асамблеї сторін), що діють у форматі багатосторонніх міжнародних договорів (наприклад, Конференція сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату тощо) [7, с. 23–24].

Отже, для з'ясування правової природи актів органів Ради Європи доцільним є: а) розглянути характер актів, б) врахувати постмодерні тенденції щодо трансформації національних правових систем.

Слід відзначити, що аналіз природи актів м'якого права органів Ради Європи через подібність юридичних властивостей доцільно проводити на прикладі актів Венеціанської комісії (Європейської комісії за зміцнення демократії через право) та Європейського Комітету із запобігання катуванню і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню.

Слід відзначити, що з формальної точки зору акти м'якого права органів Ради Європи мають рекомендаційний характер. І на цій підставі їх можна було б не зараховувати до джерел міжнародного публічного права.

Однак, такий формальний підхід залишає поза своєю увагою наступні фактори:

- 1) еволюцію доктрини актів м'якого права протягом 20 останніх років;
- 2) тенденцію щодо зближення правових систем країн членів Ради Європи;
- 3) фактичного очікування національним законодавцем у більшості країн членів Ради Європи позитивного висновку окремих її органів на проекти ключових законодавчих актів.

Це змушує до нового погляду на правову природу таких актів м'якого права органів Ради Європи.

Слід погодитися з Ю. Ключковським, що “природа норм «м'якого права» неоднорідна, хоча за походженням це, як правило, положення, що містяться в актах, прийнятих органами міжнародних (міждержавних чи міжурядових) організацій, зокрема ООН, Міжпарламентським союзом, Радою Європи, ОБСЄ та ін., а також утвореними ними органами (організаціями), як Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), Бюро з демократичних інституцій і прав людини (БДПЛ), Група держав проти корупції (GRECO) і низка інших. Зазначені акти не підлягають ратифікації (у протилежному випадку вони набувають статусу міжнародних договорів)”. Це зумовлює потребу в спеціальній увазі дослідника до безпосередньої правової природи кожного акту м'якого права [8, с. 90].

В сучасній доктрині міжнародного права поширеною є позиція, щодо доправової природи актів м'якого права і зокрема актів органів Ради Європи [4, с. 178].

З цією правовою позицією можна погодитися тільки частково. Оскільки, попри те, що акти м'якого права органів Ради Європи не мають безпосереднього регулятивного впливу на суспільні відносини - вони повною мірою впливають на трансформацію національних правових систем країн учасниць Ради Європи. Крім того, характер такого впливу протягом останніх років лише посилюється, що призводить до певної гібридності природи таких актів м'якого права. Попри відсутність обов'язку держав членів Ради Європи здійснювати модернізацію національного законодавства з урахуванням актів м'якого права органів Ради Європи – абсолютна більшість країн членів здійснює її з урахуванням положень відповідних актів. Ціла низка урядових інституцій та парламентарів в країнах членах Ради Європи організовує свою законотворчу діяльність з урахуванням положень актів Венеціанської комісії при початку розробки певного законопроекту де існує певний перетин з питанням фундаментальних прав людини, правосуддя або виборчого та референдного процесу.

Так, Виборчий Кодекс України є наслідком врахування національним законодавцем актів м'якого права Венеціанської комісії у сфері міжнародних демократичних виборчих стандартів та багаторічної адвокації Ю. Ключковським і його Інститутом виборчого права необхідності кодифікації українського виборчого законодавства на основі критеріїв визначених актами Венеціанської комісії.

Аналогічно акти Венеціанської комісії мають великий вплив на питання прямого доступу індивіда до конституційного судочинства через повну або нормативну модель інституту конституційної скарги. Це вже призвело до запровадження згаданого інституту більшості країн членів Ради Європи (в 2016 році в Україні) і відповідно до значного посилення ефективності національного механізму захисту прав людини.

Досить схожу ситуацію можна констатувати і з впливом актів м'якого права на вдосконалення національного кримінального та кримінально-процесуального законодавства країн членів Ради Європи

на основі актів м'якого права Європейського комітету запобігання катуванням, і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню. Так, зокрема завдяки орієнтації національного законодавця в Україні та низці інших країн континентальної Європи диспозиції злочину катування в кримінальних кодексах країн учасниць Ради Європи передбачено такі мотиви вчинення цього злочину як: 1) примушування особи до вчинення або невчинення певних дій, 2) вчинення злочину через расову, національну або релігійну нетерпимість.

Аналізуючи вищенаведені приклади впливу актів м'якого права органів Ради Європи на національні правові системи країн-учасниць, можна констатувати їх аксіологічний вплив на демократизацію національних правових систем та формування людиноцентристської правової ідеології на просторах Європи.

З огляду на вище викладені фактори вбачається :

1. доправовий характер актів м'якого права органів Ради Європи має ряд специфічних гібридних особливостей, що не позбавляє їх реального впливу на національні правові системи;

2. акти м'якого права органів Ради Європи мають аксіологічний характер і мають своєю спрямованістю підвищити ефективність національного механізму захисту прав людини, судової системи та виборчого процесу в країнах учасницях;

3. парламенти та уряди країн учасниць Ради Європи все більше орієнтуються на акти м'якого права її органів при розробці проєктів законодавчих актів та на наявність позитивного висновку цих органів щодо ключових інституційних законопроектів.

Висновки.

Акти м'якого права органів Ради Європи мають особливу правову природу, що не вкладається повною мірою в класичне розуміння джерел права. Це дозволяє вважати їх специфічним джерелом права, що має аксіологічне спрямування та реальний вплив на модернізацію національних правових систем країн-учасниць. Однак, відсутність прямої регулятивності цих актів не дозволяє розглядати їх у якості класичного джерела права. Постмодерний розвиток систем

міжнародного та національного права призводить до значного посилення ролі вказаних актів для законодавчого процесу в країнах членах Ради Європи.

Список використаних джерел:

1. Мережко О.О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права. К.Юстиніан. 2010. 320 с.

2. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть : учеб. для юрид. фак. и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2005. 415 с.

3. Велижанина М.Ю. «Мягкое право»: его сущность и роль в регулировании международных отношений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Международное право». Москва, 2007. 165 с.

4. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: підруч. За ред. В.Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.

5. Boyle A. E. Some Reflections on the Relationship of Treaties and Soft Law. *International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 48. Issue 4. October 1999. Pp. 901–913.

6. Guzman, Andrew T. and Meyer, Timothy. International Soft Law. *The Journal of Legal Analysis*. 2010. Vol. 2. № 1. Pp. 171–225. URL: <https://ssrn.com/abstract=1353444> <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1353444> (дата звернення: 24.09.2018).

7. Guzman, Andrew T. and Meyer, Timothy. Soft Law (May 16, 2014) *Economic Analysis of International Law* (E. Kontorovich & F. Parisi, eds.) (Elgar Publishing, 2016); UGA Legal Studies Research Paper № 2014-17; UC Berkeley Public Law Research Paper № 2437956. URL: <https://ssrn.com/abstract=2437956> (дата звернення : 24.09.2018).

8. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ВИТОКИ ПРАВ ЛЮДИНИ

*Братасюк Марія,
доктор філософських наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ПРАВА НА ЗАХИСТ ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСНОВ БУТТЯ

1. В основі формування та реалізації сучасної концепції захисту прав людини має лежати гуманістична природно-правова філософія людини та її прав. Відповідно до цієї філософії найістотнішими ознаками прав і свобод людини і громадянина є: їх природність, тобто зумовленість людською природою, сутнісими рисами, всім людським буттям; їх невід'ємність від особи, оскільки поза цими правами, без їх реалізації людина не відбудеться як повноцінна істота; рівність, соціальна обґрунтованість, відповідність міжнародним стандартам, які є юридичною засадою їх реалізації і, відповідно, гарантованість державою і не лише нею. Права і свободи людини і громадянина, будучи невід'ємними, є основою правового статусу і мають бути юридично захищеними. У Програмі дій, прийнятій Всесвітньою конференцією з прав людини в 1993 р., наголошено, що: «Всі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані», тобто вони є системними, існують як цілісність, бо такою є сама людина – будучи багатогранною, фокусуючи в собі всі виміри буття, вона постає єдиною, цілісною і трактування її розмаїтих прав як цілісної системи, де всі компоненти взаємопов'язані, цілком відповідає її суті, природі її буття.

В літературі можна зустріти позицію, відповідно до якої права людини – це «*особисті (громадянські) права* – це можливості людини, надані для забезпечення її фізичної та морально-психологічної індивідуальності» [1]. Права людини не можуть бути кимось

«наданими», бо в такому випадку ми відірвемо їх від людини, від її буття, від природи, космосу, Бога, а це шлях в нікуди. Нам імпонує підхід Р. Алексі, який наголошує, що права людини – це принципи, що лежать в основі людського буття, відображають його фундаментальні зв'язки, «феномен, що існує на універсальному рівні за межами законодавства і має тлумачення як прав соціальних та моральних» [2, с.31-40].

Права людини, будучи природними і невідчужуваними, є первинними і визначальними стосовно позитивного права. Ми свідомо акцентуємо на цій їх первинності і визначальності, на їх зв'язку із засадами людського буття, принципами права, для того, щоб підкреслити нагальну необхідність їх забезпечення та захисту. Захист прав людини – це без перебільшення захист основ життя. Таке трактування захисту права поки що не є загальноприйнятим в середовищі наших правників. І це не дивує, оскільки в межах легістської доктрини, яка заперечує природні права людини, захист права було ототожнено із захистом норм закону, в основі якого лежав принцип державоцентризму. Державоцентризм як світоглядна засада не може бути засадою правозахисної діяльності в демократичному суспільстві, оскільки суперечить основним демократичним цінностям, зокрема правам людини, які є гарантією індивідуальної автономії, засобом захисту суб'єктів від зазіхання з боку держави та інших людей.

Життя людини – це багатогранний, почасти доволі складний процес реалізації розмаїтих невідчужуваних прав, що зумовлені її природою. Не всі до кінця усвідомлюють, що, здійснюючи щоденно багаторазово самовизначення, проявляючи своє волевиявлення, ми тим самим реалізуємо свої права. Цей процес якнайповнішої реалізації наших прав сприяє становленню кожного людського індивіда як повноцінної людської особистості. Поза процесом реалізації природних прав, людина не відбудеться. Якщо природні права людина реалізує частково, коли вони систематично порушуються, тоді результатом буде теж часткова людина, не реалізована в повній мірі. Історичний досвід засвідчує, що ті держави мають найвищий рівень розвитку і життя, які створюють своїм громадянам умови для безперешкодної реалізації їх

прав. Бо людина є джерелом багатства країни. Повноцінна людина створює довкола себе повноцінне буття і не лише соціальне, а й природне, бо, реалізуючи своє невід'ємне право на чисте довкілля, напр..., вона сприяє тим самим збереженню природного середовища.

Люди загалом – це найбільше багатство країни. Саме завдяки реалізації природних прав людина конститує себе як унікальна, творча, відкрита новаціям, діяльна, духовно-душевна істота, яка є джерелом всього багатства і національного, і загальнолюдського. Повноцінні, розвинені, зрілі особистості в масовому масштабі є запорукою розвитку права, економіки, культури тощо, гарантією громадянського миру, конкурентоздатності країни, її національної безпеки. І навпаки – чим частковішими, слабшими, нерозвиненими є громадяни в масовому масштабі, чим більше перешкод у них на шляху реалізації їх прав, тим слабшою і менш перспективною, нерозвиненою є країна.

В умовах тотального грубого порушення прав людини, неможливості реалізувати, наприклад, вітальні права, людина просто руйнується, знищується, гине фізично тощо. Відомий приклад – позбавлення десятків мільйонів людей природних прав на життя, на власність, на повагу до людської гідності, права на індивідуальну свободу тощо в часи сталінських репресій. Чим цей експеримент закінчився загальновідомо. Одна шоста земної кулі, колишня територія СРСР, була відкинута на десятки років назад у своєму розвитку. Щоб цей жахливий досвід більше не повторювався, права людини мають бути захищені.

Оскільки людина є найважливішою цінністю для свого народу і людства, що закріплено в міжнародно-правових актах, проблема захисту її прав має бути спільною справою всіх суб'єктів права, кожної людини, народів, їх урядів, людства. Ця проблема має вийти на чільне місце, оскільки завдяки правовому захисту оберігаються основи життя і соціального, і природного.

Право людини на захист – це можливість і реальна здатність людини реалізувати своє вільне волевиявлення, спрямоване на збереження непорушності її прав, на засадах принципу правової

рівності в результаті використання суб'єктами правозахисної діяльності комплексу гарантованих громадянським суспільством, державою і міжнародним співтовариством правових засобів та заходів. Це право включає в себе право захищатися від підозри та обвинувачення, право захищати особисті та майнові інтереси. Таке трактування права на захист цілком вписується в контекст природно-правового розуміння права.

2. Завдяки своїй загальнозначимості право на захист стало загальноновизнаним принципом міжнародного права, набуло глобального характеру, стало проблемою міжнародного плану. Світове співтовариство створило низку механізмів, спрямованих на захист прав людини. Відомим інструментом захисту прав людини є стандарти права. Глибинний філософський сенс має концепт «європейські стандарти прав людини». Його суть полягає у тому, що в них сфокусовано загальнолюдський морально-правовий досвід, вони стали концентрованим вираженням природного права як Закону Життя (Ю. Білас). Нині дуже актуальною проблемою правового захисту є захист людини та її прав від агресії держави та її законів. Преамбула до Європейської Конвенції з прав людини акцентує, що «Державі ... не дозволяється обмежувати здійснення прав і свобод в силу простого положення закону» [3, преамбула, 2.87]. А слово «закон» в формулі «передбачено законом» охоплює не тільки статuti (закони, писане право), але і неписане право. Тобто, ЄКПЛ вважає законом не лише позитивне право, а дивиться на нього ширше, включаючи і легітимовані суспільством, звичаї, традиції, моральні норми тощо [3, преамбула, 2.87]. Стандарти права – це вимоги, безпосередньо права та обов'язки для держав, дотримуючись яких, використовуючи які, вони здатні сприяти захисту прав людини.

Ст. 21 чинної Конституції України наголошує : «Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними». Конституційні права і свободи гарантовані і скасованими бути не можуть. Не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних [4]. Проте, ситуація із захистом прав і свобод громадян в Україні доволі тривожна. «На жаль,

розмитість, невизначеність, а то й повна відсутність юридичних правил, які б регулювали захист громадян, свідчать про незадовільну правову ситуацію, яка склалася в суспільстві. Юридичні механізми, які діяли в минулому, зруйновані, нові ще не сформовані, а ті, що діють, недосконалі. В таких умовах правовий статус людини і громадянина, закріплений в Конституції України, не має реального підґрунтя. А це загрожує перетворенням суб'єктивних прав у декларацію, відірвану від реального життя», – пише В. Вишковська [5, с. 53–58]. Права людини не можуть бути захищені, якщо в державі відсутній справедливий суд, як в нинішній Україні. А справедливого суду не може бути в умовах збереження олігархічної влади. Так що проблема правового захисту є у нас доволі складною і комплексною. Але вирішувати її треба.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П.М. Загальна теорія права та держави. К., Атіка, 2004.
2. Алексі Р. Існування прав людини. *Право України*. 2011. №8. С.31-40.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004] (дата звернення 12.01:2021).
4. Конституція України. Київ: Велес, 2017.
5. Вишковська В.І. Загальнотеоретична конструкція механізму правозахисної діяльності в Україні. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право*. Випуск 16. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. С. 53–58.

Луцький Роман
доктор юридичних наук, доцент,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
Університету Короля Данила

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОРОЗУМІННЯ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ

Однією з ключових методологічних проблем правознавства, яка остаточно не вирішена і в сучасних умовах, завжди було питання праворозуміння. З часів виникнення та відокремлення права у відносно самостійний та ефективний регулятор суспільних відносин ця проблема продовжує хвилювати думки різноманітних вчених, мислителів, філософів, юристів-практиків та інших суб'єктів, які так чи інакше професійно пов'язані з правовим виміром суспільного життя. Про це яскраво свідчить державно-правовий досвід багатьох країн, а також велика кількість різних досліджень, присвячених цій проблематиці. Зокрема, ще у XVIII столітті родоначальник класичної німецької філософії І. Кант цілком слушно акцентував увагу на питанні «що є право», вважаючи, що воно може так само збентежити правознавця, як і питання «що є істина», звернене до «вчителів логіки» [4, с. 252-253].

Через роки, наприкінці XIX – початку XX століть, інший німецький вчений-юрист Р. Ієринг, досліджуючи проблеми праворозуміння, також акцентував увагу на їх невирішеності та недостатній чіткості у тому, що слід розуміти під правом. У своїй відомій праці «Боротьба за право» (1872) він писав, що термін «право» досить невизначене та зазвичай застосовується у двох значеннях: об'єктивному та суб'єктивному. В першому значенні воно означає «сукупність усіх захищених державою правових положень, законний порядок життя», а в другому – «конкретний прояв абстрактних правил в певній правомочності особи» [3, с. 5-6].

Аналогічні судження щодо невизначеності поняття права і того явища, яке воно відображає, а також стосовно невирішеності проблем

праворозуміння висловлювалися різними вітчизняними та зарубіжними дослідниками і в більш пізній період. Так, у першій половині ХХ століття про це неодноразово наголошував один з найбільш відомих теоретиків права, австрійський юрист Г. Кельзен. У своїй праці «Чиста теорія права» (1934) він особливо наголошував, що «теорія права насамперед повинна визначити поняття про свій предмет». Для того, щоб дати визначення права, підкреслював учений, насамперед, «слід почати із слововживання, тобто встановити, що означає слово «право» в німецькій мові та його еквіваленти в інших мовах. Потрібно з'ясувати, чи мають соціальні явища, які позначаються цим словом, подібні ознаки, що відрізняють їх від інших схожих явищ, і чи достатньо значущі ці ознаки для того, щоб слугувати елементами поняття соціальної науки». В результаті дослідження, підсумовував автор, «можна було б з'ясувати, що словом «право» та його іншомовними еквівалентами позначаються настільки різні предмети, що жодний з них не зможе їх усіх охопити або виразити справжню сутність» [5, с. 480-481].

Ще на початку ХХ століття відомий український теоретик права Б. Кістяківський зазначав, що «у жодній іншій науці немає стільки суперечливих теорій, як у науці про право. При першому знайомстві з нею виникає таке враження, ніби вона тільки й складається з теорій, що взаємно виключають одна одну. Найбільш суттєві питання про сутність і невід'ємні властивості права вирішуються представниками різних наукових шкіл зовсім по-різному. Суперечка між теоретиками права виникає вже на початку наукового пізнання права, саме з вихідного питання – до якої сфери явищ належить право; починається непримиренне розділення напрямів і шкіл у цій сфері. Достатньо згадати найсуттєвіші відповіді на останнє запитання, щоб одразу отримати яскраве уявлення про те, в якому невизначеному стані перебуває ця сфера наукового дослідження» [6, с. 371].

Слід також зауважити, що питання, які стосуються невизначеності права та невирішеності проблем праворозуміння, викликали численні наукові дискусії протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Це свідчить про актуальність цієї проблеми, яка зберігається у

вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі навіть у сучасних умовах. Про це, зокрема, яскраво свідчить велика кількість опублікованих в наш час монографій [2, с. 360], статей, науково-практичних конференцій, присвячених сучасним проблемам праворозуміння.

Одна з таких сучасних дискусій – наукова-практична конференція «Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики» (2011 рік), яка, була проведена в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Серед питань, що були обговорені вченими-юристами України, а також молодими науковцями та студентами вищих навчальних закладів, стали різноманітні підходи до розуміння та визначення права, можливість та принципова допустимість чи доцільність існування одного або декількох визначень права, співвідношення права з іншими елементами правової системи тощо. Крім цього, вченими було також проаналізовано теоретико-правові проблеми праворозуміння в контексті еволюційних змін демократичного правового розвитку України з урахуванням сучасної правореалізаційної практики [1, с. 316].

Аналізуючи характер поставлених питань та зміст виступів учасників цієї конференції, неважко помітити, що вихідним положенням практично в усіх виступах була констатація факту значної кількості проблем у сфері праворозуміння та визначення поняття права у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі. А основною метою обговорень була спроба зробити якщо не прорив, то принаймні, ще один крок у вирішенні проблем праворозуміння. Незважаючи на те, що сьогодні ми бачимо, вченими та юристами-практиками докладається чимало зусиль, спрямованих на вирішення проблеми праворозуміння, традиційні питання, що пов'язані з виробленням прийнятного для усіх визначення поняття права та проблеми праворозуміння, так і залишаються відкритими, гострими та невирішеними.

Список використаних джерел:

1. Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики. Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 2. – К. :

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – 379 с.

2. Дія права: Інтегративний аспект: монографія / кол. авторів; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2010. – 436 с. Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного праворозуміння: монографія / Шемшученко Ю. С., Оніщенко Н. М., Зайчук О. В. та ін.; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2013. – 580 с.

3. Иеринг Р. Борьба за право / Р. Иеринг; [пер. с нем. Н. М. Губского]. – СПб. : АО тип. дела в Санкт-Петербурге, 1909. – 256 с.

4. Кант И. Сочинения: в 8-ми т. / И. Кант; [под общ. ред. А. В. Гулыги]. – М. : Изд-во «Чоро», 1994. – Т. 6. – 425 с.

5. Кельзен Г. Чистое учение о праве / Г. Кельзен // История политических и правовых учений: хрестоматия / [Воротилин Е. А., Лейст О. Э., Мачин И. Ф., Фролова Е. А.]; отв. ред. О. Э. Лейст – М. : Городец, 2000. – 581 с.

6. Кістяківський Б. О. Вибране / Б. О. Кістяківський; [упоряд., передм. і приміт. Л. П. Депенчук; пер. з рос. Л. Г. Малишевської; редкол.: В. Ф. Жмир (голов. ред.) та ін]. – К. : Абрис, 1996. – 398 с.

*Пишняк Марія,
аспірантка кафедри теорії та філософії права, конституційного
та міжнародного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного Університету «Львівська політехніка»*

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ МОРАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОЛІЗІЙ

Право та мораль перебувають у тривалому та взаємообумовленому зв'язку, оскільки мораль є соціальним регулятором права, яка розвивається у тандемі із розвитком суспільства, а право закріплює відповідні моральні норми у формалізовано-обов'язковому вигляді, проте норми моралі не можуть знайти своє повне закріплення в нормах права, оскільки мораль – абстрактне поняття, яке кожен член соціуму сприймає та тлумачить суб'єктивно, відносно до свої внутрішніх переконань [1, с. 21].

Актуальною проблемою на сьогодні залишаються морально-правові колізії, що виникають та підходи до їх розуміння. В умовах сьогодення в науковій доктрині все ще не сформувався єдиний погляд на поняття морально-правових колізій, оскільки існують різні підходи до розуміння та співвідношення моралі та права.

Ю. М. Самолюк зазначає, що, визнаючи між правом і мораллю внутрішній смисловий зв'язок, вважаючи, що вони нероздільні і в прогресі, і в занепаді своєму, ми стикаємося з двома короткими поглядами, які заперечують цей зв'язок на прямо протилежних «основах». Один погляд виступає в ім'я моралі і, бажаючи захистити запропоновану чистоту морального інтересу, безперечно, відштовхує право й усе, що його стосується, як приховане зло [1, с. 21].

Інший погляд, навпаки, заперечує зв'язок моралі й права в ім'я останнього, визнаючи юридичну галузь відносин як цілком самостійну і яка характеризується власним абсолютним принципом. Відповідно до першої точки зору зв'язок права шкідливий для моралі; відповідно до

другої – зв'язок з мораллю в кращому разі не потрібен для права [1, с. 21].

Взаємодія права і моралі у суспільстві – це складний, багатогранний процес. Активно впливаючи на мораль, право сприяє більш глибокому вкоріненню норм моралі у суспільстві, в той же час воно під впливом морального фактора постійно збагачується: зростає роль права як соціального регулятора суспільних відносин [2, с. 484].

О. В. Грабова підкреслює, що право та мораль постійно доповнюють один одного, їх взаємодія носить конструктивний характер. У реальній дійсності право і мораль функціонують у єдності, переплітаючись між собою, доповнюючи одне одного [2, с. 484].

Ми погоджуємося з цією позицією, оскільки у процесі постійного розвитку і право, і мораль трансформуються та наповнюються новим правовим та соціо-культурним смислом і доповнюють один одного [3, с. 406].

О. Сидоренко вважає, що основоположними елементами врегулювання відносин у суспільстві є право та мораль. «Правові норми не мають суперечити демократичним засадам суспільства, а засади суспільної моралі повинні братись до уваги органами державної влади щодо процедури розроблення нормативно-правових актів держави» [3, с. 406].

Інша позиція у В. С. Нерсенсянца, який вважав, що право і мораль – це абсолютно різні соціальні явища. «Мораль являє собою спосіб автономної самореалізації особистістю відносин до себе, світу та своєї поведінки. Закон (позитивне право), повинен бути правовим, але не моральним. Моралізація шкідлива для права» [4, с. 116].

С. В. Хмелевський стверджує, що спільність права і моралі, породжена єдиними суспільними відносинами, доповнюється спільністю їх функціонального призначення – право і мораль формують еталони і стандарти, що включаються в ціннісно-нормативну організацію суспільства. Приписи права і моралі виростають з життєдіяльності людей, з форм їх спілкування, які купують в результаті багаторазової повторюваності нормативний характер і виступаючих регулятором їх поведінки [5, с. 195].

Б. Чичерін вважав, що спільним коренем моралі та права є ухвна природа людини. Право та мораль діють на одному й тому самому полі людських стосунків, адже зовнішні дії та внутрішні імпульси тісно пов'язані один з одним, тому важливою є тісна взаємодія. Особливо це стосується права, в якому існують зародки примусового, тобто того, чого позбавлений моральний закон. При цьому первинним постає питання відношення закону до свободи. Саме в цьому полягає сутність права та моральності й у цьому також їхня відмінність. Юридичний закон ґрунтується на владному примусі, а моральний закон звертається лише до совісті [6, с. 56–59].

Отже, мораль і право перебувають у стійкому, взаємообумовлючому зв'язку. Вони доповнюють один одного та смислово наповняють. Морально-правові колізії свідчать про порушення зв'язку моралі та права, порушення встановлених соціальних та правових ідеалів, що часто призводить до модифікації правової свідомості, праворозуміння та правосприйняття загалом.

Список використаних джерел:

1. Самолук Ю.М. Співвідношення права і моралі. *Судова апеляція*. 2009. №2(15). С. 16-23.
2. Сидоренко О.М. Право та мораль як основні способи правового впливу на поведінку суб'єктів. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія*. За ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін. Миколаїв. ін-т права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв: Іліон, 2016. С. 405-420.
3. Грабова О.В. Деякі аспекти співвідношення права та моралі на сучасному етапі. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 484-487.
4. Графский В.Г. Право и мораль в истории: проблемы ценностного подхода. *Государство и право*. 1998. № 8. С.114-119.
5. Хмелевский С.В. Мораль и право: некоторые базовые аспекты взаимосвязи и взаимовлияния. *Бизнес в законе*. 2012. №2. С. 191–198.
6. Чичерин Б.Н. Философия права. М.: Мысль, 1990. 334 с.

*Сливка Степан,
доктор юридичних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка».*

РЕФЛЕКСІЯ МЕТАФІЗИЧНОГО СНУ ДМИТРА МЕНДЕЛЄЄВА У ФІЛОСОФІЮ ПРАВА

Періодична система хімічних елементів відображає систему законів органічних речовин. На вивчення цих законів Дмитру Менделєєву потрібно було біля двадцяти років. Але довший час тривала напружена праця над законами впорядкування хімічних елементів. Розв'язок цієї проблеми вчений отримав уві сні за своїм робочим столом. Такі випадки бували і зі мною (С.Сливка) три рази.

Метафізика сновидінь Дмитра Менделєєва супроводжує мене з десяток років: то сниться, то думається, але висновок було отримано. На даний час у моїй свідомості утвердилося, що **закон періодичної системи метаантропологічних духовно-моральних елементів у філософії права існує**. Обґрунтування цього закону впливає із метаантропології права, яка займає чільне місце у філософії права, а також у її вступних: натурально-праксеологічному (юридична деонтологія) і натурально-докринальному (правова деонтологія) і спеціальним, метафізичним вступом (канонічне право). Тобто у внутрішньому імперативі службового обов'язку юриста моральному імперативі життєдіяльного громадянського обов'язку будь-якої людини і будові світу криється основа періодичного закону.

Спочатку треба усвідомити будову духовно-морального ядра атома первісного життєвого природно-правового елемента. Під морально-духовним ядром я розумію таку позитивно заряджену онтологічну норму поведінки, яка повинна бути реалізованою (тобто дотриманою, виконаною, використаною, застосованою) людиною у земному житті [1, с. 119]. Звідси й впливають дві групи обов'язків: внутрішній імператив для юриста і моральний імператив для громадянина. Це означає, що ядро атома первісного життєвого

природно-правового елемента спонукає людину до зазначених обов'язків.

Морально-духовне ядро атома складається з нуклонів як суми протонів і нейтронів. Протони – це онтологічні людські потреби, бажання, прагнення, мрії, задуми тощо. Людські потреби є онтологічними, то протони заряджені позитивно. Неонтологічні потреби в ядро атома не попадають. Це окремий випадок, пов'язаний із теорією зла.

Наявність нейтронів забезпечує потенційну силу ядра. Цю силу дають природні і надприродні закони, на яких утримується Всесвіт і які використовує людина у своїй професійній і побутовій життєдіяльності. Нейтрони створені для будь-якої людини, хоча їх реалізація є індивідуальним актом, в певній або частковій мірі. В цілому нейтрони – це природні дозволи і заборони як потенційна сила атома як первісного життєвого природно-правового елемента.

Сума протонів і нейтронів, тобто потреб людини, природних дозволів і заборон іменуються нуклонами як узгодження потреб з природними напрямками. У метафізичному вступі до філософії права – канонічному праві нуклони – це людські чесноти. Порядок її утворення і життя за їхніми вимогами – це складний і відповідальний процес кожної людини.

Роль електронів відіграють такі норми: побутові (суспільні) – ордологічні; душевні – екзистенціальні; духовні – трансцендентальні. Їх можна відповідно назвати – мораль, екзистенціали, трансценденталії, які рухаються по своїх орбітах, переходять на інші орбіти і т.д. Поява на орбіті іншого умовного електрона веде до утворення умовного іона. Іонізація життя людини – це зміна духовно-морального стану або в бік добра, або в бік зла. Це залежить від приєднання позитивного чи негативного іона.

Метаантропологічні елементи існують трьох видів: ордологічні, екзистенціальні і трансцендентальні. Ці групи, які детально досліджує канонічне право, містяться в ядрах атомів життя, які існують повсюдно в бутті людини. Тільки прояви ядерних сил, ядерної енергії бувають різними залежно від життєвих ситуацій та онтологічної чи

неонтологічної поведінки людини в діях, почуттях, думках, душі. Тобто ядерні сили діють постійно на основі якогось фундаментального закону природи, який є методологічною основою обґрунтування екзистенціальної діалектики (діалектики душі).

Екзистенціальна діалектика потребує ядерної енергії для того, щоб людина могла повноцінно жити. Адже в душі людини відбуваються діалектичні процеси: співвідношення між наявними та набутими категоріями душі. Вибір цих категорій повинен бути законним, систематичним, періодичним на все життя. Це означає, що *існує певна періодична система метаантропологічних* (в основному екзистенціальних) *елементів, які регулюють життєдіяльність людини*. Промотором – цієї періодичної системи є ядерна енергія духовних (живильних) атомів та канонічне право. Тому на основі періодичної системи хімічних елементів сформулюємо власний висновок.

Вважаю, що *періодична система метаантропологічних духовно-моральних елементів у канонічному праві – це природна систематика душевних й духовних компонентів, які у своїх впливах періодично повторюються завдяки енергії онтологічного атома* [1, с. 123].

Як побудувати таблицю періодичної системи метаантропологічних духовно-моральних елементів?¹ Очевидно, що потрібно почати із різновидності природних законів: *закони, за якими функціонує світ і закони, за якими живе людина*. При цьому наголосимо, що закони природи – це сутність природних явищ у діях і повтореннях з онтологічною необхідністю, діалектично. За допомогою законів впорядковується функціонування природних процесів і дії людини, забезпечується між ними стійкість, онтологічність, динамічність, статичність і т.д. Ми досліджуватимемо ті закони, які визначають періодичну систему метаантропологічних духовно-моральних елементів, які є дієвими у філософії права.

Зокрема, до **природних законів, за якими функціонує світ** належать такі: *світла, простору, часу, рослинного світу, Сонячної*

¹ Зазначимо, що періодичний закон метаантропологічних духовно-моральних елементів є одним із основних законів природного права, філософії права і взагалі природознавства. Але над ним треба ще багато працювати.

системи, розвитку живої і неживої природи водоповітряного простору, розвитку живої природи наземного простору, спокою. Це основні закони, якими не обмежується природа.

До природних законів, за якими живе людина, належать такі метаантропологічні закони: *ордологічні* (моральні норми), *екзистенціальні* (душевні норми – екзистенціали), *трансцендентальні* (духовні норми – трансценденталії).

Тепер здійснимо таке міркування: як людина поєднує метаантропологічні закони з законами, які забезпечують утримання і розвиток Всесвіту. Якщо методично правильно здійснити діалектичний аналіз, то тим самим ми розкриємо основну сутність періодичного закону (системи) метаантропологічних духовно-моральних елементів. Для цього розглянемо таку таблицю; взявши для аналізу лише одну систему законів – світла.

Таблиця 1.

Однозначна відповідність природних законів світла
метаантропологічним законам людини.

Природні закони	Метаантропологічні закони		
Світла	ордологічні	екзистенціальні	трансцендентальні
Дифракції	обминання зла	обов'язкове звертання уваги на різні події	онтологічне зосередження уваги
Дисперсії	різновекторна поведінка	коливання у виборі поведінки	нелокальність відгуку середовища
Поляризації	імпульсивність поведінки	вибір орієнтації поведінки	релаксація поведінки
Інтерференції	підсилення або послаблення побутової активності	посилення активності у бік добра – когерентність	визначення доцільності когерентності
Хвильової природи	необдумана поведінка	трепетна думка, ймовірність	щільність почуттів
Електромагнітної індукції	вибір правового поля життя	впорядкування правового простору	правове почуття як рушійна сила

Відбивання	оцінювання себе з боку	утримування душі в чистоті	духовна чистота залежить від дій людини і душевного стану
Заламлення	кут падіння дорівнює куту відбивання	скільки скоїли добра ближньому стільки надаю тобі	небесне життя залежить від земного
Прямолінійності Випромінювання	не врахування інших обставин у своїх діях виділяти своє ставлення до життя	турбота про ближнього вираження щирих почуттів ближньому	синергетична парадигма дія прагнення відчуття скоєних добрих вчинків у житті

Звичайно, виписані закони далеко не всі і, можливо, некоректно виписані. Але йдеться про те, що всі світлові процеси і антропологічні процеси діють за єдиними законами, оскільки людина є мікрокосмос. Це означає, що те що відбувається в природі, аналогічне тілесним, душевним і духовним процесам. Слід врахувати, що людина не частина природи, а вся природа, тільки мікроприрода. Тому ми часто залежимо від того, що відбувається в природі (погода, атмосферний тиск, магнітні бурі і т.д.). У філософії права ці питання досліджує метаантропологія права, але із врахуванням всіх законів розвитку Всесвіту. При цьому метаантропологічні закони впливають із природних законів світу, оскільки поява людини на світ відбулася після повного створення Всесвіту.

Всі міркування про існування періодичної системи метаантропологічних духовно-моральних елементів необхідно помістити у спеціальну таблицю. Це складне завдання можна спробувати таким способом.

На горизонтальних рядах будуть всі закони функціонування світу. Це природні закони Всесвіту в повному об'ємі (подібно до законів світла). На вертикальних рядах будуть розміщені всі метаантропологічні закони. Порядковий номер метаантропологічних духовно-моральних елементів, який буде різний для кожної людини, залежить від ступеня їх важливості у життєдіяльності людини. Цей ступінь визначає не людина у прямому розумінні, а відносному, метафізичному. Це залежить від

ступеня усвідомлення людиною свого місця у житті і якості усвідомлення своїх дій, думок, слів і почуттів. Видається, що в наявності такої таблиці не існує, оскільки вона умовна, абстрактна. Але цей факт потребує серйозного аналізу.

Зокрема, треба врахувати, що кожна моральна, екзистенціальна, трансцендентальна норма є індивідуальною хоча б через іонізацію. Перехід одного компонента, наприклад, моралі з орбіти на орбіту вже робить моральну норму з особливостями. Те саме стосується екзистенціалів і трансценденталій. Тому кожна людина має свою віртуальну таблицю періодичної системи метаантропологічних духовно-моральних елементів. Тобто кожна людина користується власним, індивідуальним природним правом, навіть системою природного права, яка періодично себе проявляє у поведінці, думках, почуттях, словах. Велич людини й полягає в тому, що вона може здійснювати духовно-моральну іонізацію наближену до онтологічності, що й підкреслює можливість досягнути святості у земному житті.

Отже, дослідження Дмитра Менделєєва, його метафізичний сон є відображенням природного закону. Цей закон стосується людини, її життя і регулювання свого буття за допомогою періодичної системи метаантропологічних духовно-моральних елементів. Незважаючи на те, що філософією права я займався біля тридцяти років, тільки тепер зрозумів значимість періодичного закону для цієї фантастичної науки. Дослідження філософії права, особливо її метаантропологічних аспектів триває.

Список використаних джерел:

1. Сливка С.С. Філософія долі: природно-правовий імператив. Частина II. Сприяння покликанию: монографія. Київ: Видавництво Людмила. 2020. 152с.
2. Физика: Энциклопедия / Под. ред. Ю.В. Прохорова. Москва: Большая Российская энциклопедия. 2003. 944с.

*Халабуденко Олег,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету будівництва і архітектури*

ПОСТМОДЕРНІ «СЛІДИ» В ПРАВІ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

З позиції дискурсу постмодерну (а саме з точки зору того, що мова і правова ситуація постає в єдності, включаючи як самі акти мовлення, так і його передумови, обмеження і результати, контекст і невисловлені цілі і наміри, які супроводжують акт мови) питання про те, що таке постмодерн, позбавлений сенсу. Кожен актор має потенційну можливість висловити власну позицію щодо даного феномена. Дійсно, будь-яка констатація факту здійснюється з позиції актора і передбачає оціночне ставлення і до питання, і до можливої відповіді на нього. При такому розумінні співвідношення актора і нормативної системи ідея прав людини – «будь самим собою» є, мабуть, квінтесенцією постмодерного дискурсу.

Відповідно, кожна особа, яка бере участь у правовій інтеракції, вибудовує власну систему норм і цінностей, тим самим скорочуючи обсяг власної вільної волі. Однак, оскільки право як акт інтеракції має комунікативну основу, для початку правового спілкування необхідно виробити єдиний код правового спілкування. Ним в національно організованих правопорядках служить кодекс (точніше – його ідея), яка в період модерну розглядається переважно в контексті метанаратива національної держави.

Чому ідея? Відповідь на поставлене запитання може бути отримано, якщо звернутися до генезису поняття «постмодерн». Термін «постмодерн» народжується в зв'язку зі змінами в наративах життя на початку ХХ століття. Вперше в 1917 р. його запровадив Рудольф Панвіц в роботі «Криза європейської культури» [1]. Однак найширше розповсюдження дане поняття отримує в зв'язку з виданням роботи Арнольда Тойнбі «Дослідження історії» [2], в якій постмодерн виступає

характеристикою процесу переходу від мислення національних держав до політики, що враховує глобальний характер міжнародних відносин.

Таким чином, на макрорівні постмодерн є актом деконструкції метанарратива національної держави і визнання деяких глобальних цінностей, які постійно вислизують від раціонального дискурсу актора. Ухвалення таких цінностей як основи для початку комунікації має бути узгоджено, з моменту прийняття їх учасниками правового спілкування автономність суб'єкта правового спілкування редукується на порядок, а система переходить на новий рівень, на цей раз – рівень глобалізації.

Ілюстрація цього процесу, думаю, більш ніж очевидна на прикладі дивергенції глобальної організації в період після подій 1917 р., що відбувалися на території колишньої Російської імперії, внаслідок яких остаточно оформилася глобальна антисистема капіталізму, а потім її послідовний демонтаж, реперною точкою якого послугував Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі [3], і перш за все – його «Третій кошик», або «людський вимір»: захист прав людини; розвиток демократичних інститутів; моніторинг виборів.

Відзначимо, що залучення актора до глобальної системи комунікації (рівні такої системи, як ми розуміємо, варіабельні і залежать від прийняття або неприйняття актором узгодженого коду комунікації) породжує експоненціальний стрибок інформації. Процес глобалізації в цілому проявляється через феномен «відставання людини від людства».

Збільшення інформаційних потоків призводить до так званої «постмодерної травми», інтенсивність травматичного досвіду зростає з розвитком цивілізації. Внаслідок даного процесу актор, долаючи травму, викликану «інформаційним вибухом», задовольняється симулякрами, слідами, і приймає їх такими, якими вони є для нього, без спроби досягнути те, що означається (тобто відмовляється від розуміння сенсу явища).

Концепт прав людини в зв'язку з цим сприймається не як трансцендентальний початок правової системи, а як те, що є присутнім у вигляді одного з слідової глобально метанарратива. Локальні правопорядки прагнуть втекти від ідеї цього концепту: вони прагнуть побудувати власну систему координат, в якій права людини,

залишаючись все ще необхідними для легітимації інститутів права (насамперед – нормативних висловлювань), присутні тільки як сліди інформаційного шуму, створивши таким чином своєрідну гіперреальність.

Феномен гіперреальності (Ж. Бодрійяр [4]) створюється інформаційним потоком, що ретранслюється через джерела інформації і що формує віртуальну реальність, в якій зникає відмінність між реальним і уявним. Центральне місце в цій реальності займають симуляції і симулякри – репрезентації неіснуючого, знаки без того, що означається, і навіть без референта, «копії без оригіналу». Саме в такому вигляді постають сьогодні на концептуальному рівні права людини.

Як наслідок, інформаційна травма призводить до руйнування відомих нам метанарратів, в тому числі пов'язаних із національним правом і національною державою. При цьому слід визнати, що глобалізоване співтовариство можливо тільки при зміні алгоритму налаштування коду передачі інформації. Але при цьому необхідно також визнати, що видимий і знайомий для юридичного пересічного інтерфейс нового коду (читай – кодексу) не може бути універсальним і в усякому випадку повинен відповідати тій нормативній системі, нормативні висловлювання якої він покликаний закріпити.

Як би там не було, ще першій ґрунтовною спробою осмислення постмодерну, розпочатою Ж. Ф. Ліотараом в роботі «Стан постмодерну» [5], констатується кінець епохи «великих метанаративів», що слугували глобальною репрезентацією і легітимацією актів людського буття (зокрема, концепції прогресу, соціальної емансипації, капіталізму і комунізму тощо). На заміну їм в епоху інформаційного суспільства приходять безліч окремих «дискурсів», «малих метанаративів», «мовних ігор», які не зводяться один до одного.

В результаті, концепт прав людини остаточно втрачає свою претензію на універсальність. Спільноти, які беруть участь у глобальній комунікації, приймають його як «слід» і намагаються наповнити його сенсом, прийнятним для себе, або зовсім його ігнорують, як явище чуже власної культури. Внаслідок, референція (відображення) концепту прав

людини у свідомості актора здійснюється не як пряма репрезентація реальності (в стилі античного і середньовічного реалізму) і не як авторепрезентація суб'єкта, що говорить про нього (як це мало б місце в модерні), а саме як неможливість їх репрезентації зовсім.

На периферії центрів глобалізації права людини – лише слід, залишений інформацією про них, що прийшла з іншого уявної Галактики. Ми все ще віримо в існування такої Галактики, де права людини – реальність, але деякі, хто має можливість спробувати досягти її, стикаються з феноменом її віддалення – уявний простір прав людини вислизає від будь-якого, хто намагається наблизитися до них.

Так, є *access points* – проявлені центри розподілу ресурсів, що забезпечують через задані параметри алгоритмів доступ до базових благ, але немає універсального обґрунтування прав людини, так само як і універсального для людства розуміння їх змісту. Проте, на відміну від фактів реальної дійсності (про які ми знаємо або, можливо, чули, зокрема про заподіяння страждань людям), право, безумовно, має конструктивну природу. Саме тому ми інтерпретуємо факти заподіяння страждань через призму нормативної матриці, нормативні висловлювання якої обґрунтовані концепцією прав людини. Основа нашої віри в дійсність нормативного висловлювання корениться в концепції прав людини. Однак, сама ця концепція, проходячи через практику руйнування метанаративів, виключає і, по суті, висміює будь-яку глобальну репрезентацію і легітимацію актів життя. Як наслідок, виникає необхідність в пошуку квазі-трансцендентальної основи сучасних дискурсивних практик, які ототожнюються зі стилем тотальної влади – «паноптізмом». Для юридичного дискурсу втіленням тотальної влади служить норма права, авторитетним обґрунтуванням якої виступає концепція прав людини, але в стилі призахідного постмодерна – з референцією від зворотного.

Наочно, виявлена тенденція, на наш погляд, проявляється в гіпотезі уразливого світу (*vulnerable world hypothesis*) Ніка Бострома [6]. Цей автор перед обличчям загроз, що стоять перед людством, пропонує не тільки стабілізувати технологічний розвиток, а й розробку високотехнологічного паноптикума (*High-tech Panopticon*),

запровадження ефективної превентивної поліції. Він вказує на необхідність тотального контролю за громадянами з боку держави, щоб воно мало можливість зупинити будь-кого, хто починає підготовку акту масового знищення.

З цією метою автор створює «грандіозний проект», в якому кожна людина забезпечена уювним «тегом свободи» – «просунутим приладом, який носить на шиї і забезпечений різноспрямованими камерами і мікрофонами». Дані тотального стеження передаються в центри спостереження, які й забезпечують швидке реагування на ситуації, що викликають побоювання. При цьому індивіди не мають права видалити «тег свободи» (*freedom tag*) зі свого тіла, за винятком випадків знаходження в інших ефективно контрольованих середовищах (приміщеннях, автомобілях тощо).

Ми ж виходимо з припущення, що зазначена тотальність (*sola politica*) має свої межі, задані еластичними за своєю природою конструкціями, закріпленими на рівні суспільної свідомості. Дійсно, прав Умберто Еко, який зазначив, що «існує глибинна сфера колективної сприйнятливості, до якої нікому не дозволено торкатися, до яких би переконливих доводів або демагогічних хитрощів хтось не вдавався. І існує щось, що служить цементом глибинних структур соціуму, руйнування якого спричинить кризу всіх пов'язаних з ним принципів, включаючи існування людини на Землі ... » [7].

Список використаної літератури:

1. Pannwitz, Rudolf. Die Krisis der europaeischen Kultur, Nürnberg 1917. 261 S.
2. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 1. Пер. з англ. В. Шовкуна. К.: Основи, 1995. 614 с.
3. Заключениеный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 года). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text (дата звернення: 01.02.2021).
4. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ: «Основи», 2004. 230 с.

5. Lyotard, Jean-François. *La condition postmoderne: rapport sur le savoir*. Paris: Minuit, 1979. 109 p.
6. Nick Bostrom. *The Vulnerable World Hypothesis.. Global Policy*. Volume 10 . Issue 4. November 2019. 455-476 pp.
7. Eco, Umberto. *Faith in Fakes: Travels in Hyperreality*. London, 1998. 159-160 pp.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ:

*Безклубий Ігор,
доктор юридичних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОТЯТКИ НА ШЛЯХУ МОДЕРНИЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Інтелектуальне сприйняття цивілістами сучасного правопорядку в контексті експоненціального розвитку людської цивілізації, стало поштовхом для реального осмислення окремих правових явищ та їх місця в системі юридичного механізму, що забезпечує правове регулювання цивільно-правових відносин. Звернення до методології дозволить зосередити нашу увагу на важливих аспектах самого процесу оновлення та, головне, логічно спрямувати об'єкт такого оновлення в русло приватно-правових цінностей.

Методологія – парадигма. Досить часто у наукових роботах використовують термін «парадигма», але, здебільшого, він вживається безпредметно. Його застосування доречно лише тоді, коли автор хоче фактичний опис подій, досліджуваних ним явищ, пов'язати з еволюцією суспільства, впродовж якої один світогляд змінюється іншим. Саме в такому розумінні, зображує загальну ідею парадигм Т. Кун у «Структурі наукових революцій». На зміну суспільних формацій мають певний вплив різного роду процеси (геополітичні, економічні, культурологічні, технологічні, біологічні тощо). Історичні описи свідчать про те, що такі зміни відбувались з періодичністю в декілька століть, а то, й тисячоліть. Конструкт публічного правопорядку завжди змінювався разом із зміною відповідної формацією. Так, система приватного права, зароджена в добу рабовласництва, залишилась стабільним джерелом інституційного нормування в наступних суспільних формаціях європейських країн та

окремих країн Африки та Латинської Америки. Разом з тим, процес рецепції римського права – це процес еволюційного розвитку правничої думки, ідей новітніх підходів у парадигмах праворозуміння та правотворчості. Результатом такого розвитку, інколи не є, але має бути, вихід на рівень законотворчої діяльності. Кун визначає парадигми «як універсально визнані наукові досягнення, що впродовж певного часу моделюють проблеми та розв’язання їх для спільноти спеціалістів-практиків». Якщо відсутній вихід на емпіричний рівень, парадигми праворозуміння мають змінюватись новими парадигмами. Погляд на світ через призму наукового факту підштовхує науковця до важливого у його діяльності – спостереження та розмірковування над новим і тим, що вже знаємо. Інколи, нове, кардинально змінює сталу теорію, тоді може бути зруйнована, здавалось би, цілісна конструкція, може бути зруйнована парадигма.

Методологія – принцип. У статті «Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови до старту» А. Довгерт маленькими літерами, у посиланнях, висловив важливу для процесу оновлення цивілістичного закону думку: – «Зважаючи на основоположну роль і «місію» правових принципів у регулюванні, людство, ймовірно, колись змінить підхід до кодифікації: систематизувати стануть саме принципи, а не непомірно збільшений та ускладнений масив норм, який вже ніколи не вміщуватиметься у звичний для нас сьогодні формат кодексу» [1, с. 29]. Методологічна розробка конструкта ідеї права – це розуміння і формулювання його принципів. Цивільне право – це право рівних можливостей. В дусі цієї ідеї, мають бути запропоновані і реалізовані законодавчі ініціативи щодо змісту джерела цивілістичного правоутворення. Преторське право, яке по суті, на ліберальних позиціях, запропонувало для юриспруденції основоположний метапринцип *aequitas*, залишається джерелом сучасної доктрини континентального права. Цей принцип став ідеальним інструментом в регулюванні людських стосунків. Його зміст має своє відображення у різного роду концепціях (справедливого суспільства, справедливої держави тощо) та похідних від нього принципів: свободи, рівності, добросовісності тощо.

Методологія – процес. Історія права, не знає такого випадку, коли той, чи інший кодифікаційний процес відбувається без врахування досягнутих здобутків. При цьому, здобутків не стільки сфери юридичної техніки, скільки – теорії відповідної галузі права. У цивілістичній сфері таку теорію, у певній мірі, заміщує догма римського приватного права. З точки зору методології, кодифікаційний процес – це процес пізнання права. У свою чергу, розвиток права в процесі кодифікації (рекодифікації) законодавства, відтворює часові, модерні, внутрішньо впорядковані, гармонійні та універсальні форми. На думку Р. Майданика, методологію приватного права визначають передусім взаємовідносини теоретичної моделі права (норм приватного права) і реального права, їх взаємні переходи, визначення шляхів і форм реалізації наукових юридичних знань у перетворенні правової реальності [2, с. 61]. Як раз, зважений і мотивований процес оновлення актів цивільного законодавства, може бути дієвим у відтворенні новітніх ідей в сфері регулювання сучасних відносин. Техніка і тактика такого юридичного процесу мають глибоке філософське підґрунтя. Автор «Логічного синтаксису мови», представник логічного позитивізму Р. Карнап, у свій час, висунув теорію, що всі філософські проблеми в дійсності є синтаксичними, та якщо уникнути помилок в синтаксисі, то люба філософська проблема буде або вирішена, або буде вказано на її невирішеність. Якщо, цю думку спроектувати на процес оновлення цивільного законодавства, то можна погодитись з Карнапом в тому розумінні, що технічно досить важливо, як буде побудована нормативна конструкція того чи іншого цивілістичного інституту. Але, для кодифікаційного процесу цього недостатньо, важлива також семантика правової норми, тобто її зміст, а, інколи, й етимологія – походження норми. Закон – це той формат, за допомогою якого може бути здійснено право. Закон може бути дієвим, за умови, якщо процес його розробки, або його вдосконалення, відповідатиме ієрінговській класичній тріаді методів юридичної техніки: юридичному аналізу, логічній концентрації, юридичній конструкції.

Методологія – правозастосування. У день депонування ратифікаційної грамоти 11 вересня 1997 р. Конвенція про захист прав

людини і основоположних свобод 1950 р. набрала чинності для України. З впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини, подальшим важливим кроком для України стало прийняття Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., яким відповідно до ст.17, встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Практика КСУ та судів загальної юрисдикції повинна бути узгоджена з практикою ЄСПЛ, оскільки демократія базується на фундаментальних цінностях, правах та свободах, захищати які покликані судді. Крім того, ця практика ЄСПЛ має потужний практично-методологічний потенціал у процесі розумінні юридичної природи прав людини та основних свобод українськими суддями [3]. Сприйняття рішень Європейського суду з прав людини як джерельної бази має бути субсидіарно відображено в національному законодавстві.

Методологія – мета. Питання мети оновлення законодавства – це основне питання, що породжує необхідність таких дій з боку законодавця. Рекодифікація заради самого процесу рекодифікації немає сенсу, можливо, окрім одного – фінансового. Правовий сенс оновлення цивільного акту полягає в тому, щоб, з одного боку, віднайти мотиви для мінімізації норм-імперативів, а з іншого, підкреслити можливості суб'єкта права. В сучасних умовах технологічного, економічного та соціального розвитку суспільства, увага рекодифікатора має бути спрямована на об'єкти нелінійного та системного характеру, такі як: розподілені бази даних, системи праці, платіжні, інформаційні, медичні, кооперативні та корпоративні системи тощо. Деякі з них взагалі випадають з контексту правового регулювання, а деякі – регулюються різного походження правовими нормами. Кожен наступний процес оновлення цивільного законодавства має передбачати можливість виникнення нового блоку інституційних норм, які своєю появою, мають завдячувати об'єктивним реаліям і потребам сучасного світу. В процесі рекодифікації завданням цивілістів є наближення цивільного закону до цивільного права, а не навпаки. Найліберальніша галузь права не може

породжувати норми, які обмежують свободу. Небезпека такого обмеження криється у визначеннях, насамперед, оціночних категорій і фікцій. У «Міркуваннях про метод» Декарт писав, – «здатність правильного судження та розрізнення істини і хиби, яку ми й називаємо здоровим глуздом або розумом, є за природою своєю однаковою у всіх людей».

Методологія – початок. Там де застосовуємо потенціал методології – там починаємо процес пізнання певного явища. Ієрінг був правий, коли казав, що визначальним моментом при оцінці права є не абстрактний зміст законів, не справедливість на папері і моральність на словах, а те, як це право об'єктивується в житті, енергія, з якою все визнане необхідним виконується та приводиться в дію[4, с. 329]. Розвиток цивільного права вимагає перспективи і контексту, які, тим самим, нададуть сенсу нормативному джерелу.

Список використаних джерел:

1. Довгерт А. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови до старту». *Право України*. 2019. №1. С. 27-41.
2. Майданик Р. Вчення про методологію приватного (цивільного) права України. Загальні положення». *Право України*. 2019. №1. С. 58-74.
3. Шевчук С.В. Принцип субсидіарності у діяльності Європейського суду з прав людини та необхідність узгодження судової практики. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9624/Shevchuk%2082-89.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 24.01.2021).
4. Ієрінг Р. Избранные труды. В 2 т. Т. II. СПб: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 547 с.

*Вигівська Анна,
аспірантка кафедри конституційного права Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

До прийняття Верховною Радою України Виборчого Кодексу України було передбачено фінансування виборів за рахунок державного бюджету. Так під час передвиборчої кампанії на виборах народних депутатів України було передбачено перераховувати тим партіям, які подолали 5-відсотковий бар'єр на парламентських виборах, – за умови, що вони подадуть фінансовий звіт за новою, описаною в законі, формою та пройдуть аудит.

Фінансування надається партіям за умови подання ними звітів про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за перший і другий квартали року, а також за умови внесення змін до статутів, передбачених Законом про вибори. При цьому державне фінансування статутної діяльності таких партій здійснюється, починаючи з третього кварталу 2016 року.

Кошти, виділені з державного бюджету на фінансування статутної діяльності політичних партій, розподіляються Національним агентством з питань запобігання корупції між політичними партіями у такому порядку:

- сума в розмірі 10 відсотків щорічного обсягу державного фінансування статутної діяльності політичних партій розподіляється порівну між партіями, які пройшли до Верховної Ради за умови, що кількість представників однієї статі серед народних обранців не перевищує двох третин;

- сума в розмірі 90 відсотків щорічного обсягу державного фінансування статутної діяльності політичних партій розподіляється між політичними партіями до кількості дійсних голосів виборців, поданих за списки кандидатів у народні депутати України від таких політичних партій.

Політична партія мала право на відшкодування витрат, пов'язаних з фінансуванням своєї передвиборної агітації на виборах народних депутатів України, якщо на останніх чергових або позачергових виборах народних депутатів України така партія взяла участь у розподілі депутатських мандатів (але не більше максимального розміру виборчого фонду політичної партії).

Згідно із Законом «Про вибори народних депутатів України» максимальний розмір виборчого фонду партії становив 90 тис. мінімальних заробітних плат. Таким чином, загальний розмір становить: $1378 * 90\ 000 = 124020000$ грн [5]. Як приклад, можемо навести розмір державного фінансування такої партії як «Батьківщина», яка не є лідером, а тому і отримала фінансування не найбільше. Тим не менше, за перший квартал 2019 року вона отримала від держави 9,33 мільйона гривень на свою діяльність, при цьому грошових внесків з інших джерел партія отримала 283 мільйони. Ще 228,9 мільйонів гривень партія показала у своєму виборчому фонді [1].

Головне завдання закону «Про вибори народних депутатів України» полягало у зменшенні ризиків політичної корупції шляхом внесення комплексних змін до законодавства України у сфері фінансування політичних партій та передвиборчої агітації, зокрема, посилення прозорості фінансування політичних партій та їх місцевих організацій, а також посилення прозорості фінансування передвиборної агітації, а також встановлення ефективних, пропорційних та дієвих санкцій за порушення у сфері фінансування партій і передвиборної агітації.

Відтак, варто констатувати, що цей закон дозволив розширити коло джерел фінансування виборів в Україні непрямыми фінансовими інструментами, що, зрештою, має позитивно відбитися на посиленні ролі політичних партій у виборчому процесі та політичному структуруванні українського суспільства.

Крім того, варто наголосити на тому факті, що цей закон став справді прогресивним і подальшим кроком нашої держави на шляху адаптації національного законодавства до законодавства Європейського

Союзу як умови набуття майбутнього повноцінного членства України у ньому.

Проте, у 2019 році Верховна Рада України нового, дев'ятого скликання дещо нівелювала рівень залучення держави до фінансування політичних партій, які беруть участь у виборах, ухваливши закон, який передбачає певне скорочення фінансування державою політичних партій, а відтак і виборчої кампанії.

Документ пропонує у законі «Про політичні партії в Україні» [6] встановити норму, відповідно до якої політсила має право на отримання державного фінансування її статутної діяльності, якщо на останніх чергових або позачергових виборах народних депутатів її виборчий список кандидатів у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі отримав не менше 5% (раніше – не менше 2%) голосів від загальної кількості виборців, поданих за всі виборчі списки кандидатів у народні депутати загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі. Також встановлюється, що щорічний обсяг державного фінансування статутної діяльності політичних партій, які мають право на таке фінансування, становить 0,01 (раніше – 0,02) розміру мінімальної заробітної плати, встановленого на 1 січня року, що передує року виділення коштів державного бюджету, помноженого на загальну кількість виборців, які взяли участь у голосуванні у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі на останніх чергових або позачергових парламентських виборах [4].

І хоча закон намагається відмежувати фінансування статутної діяльності політичних партій від перевиборчої, на практиці ці сфери виявилися тісно переплетеними. У цьому контексті цілком варто погодитись із висновками Б. С. Мохончук та Я. І. Панаїд, які вказують на розмитість відповідних положень закону про державне фінансування політичних партій [3, с. 56].

Виборчий Кодекс України, який набрав чинності 1 січня 2020 року, передбачає, що передвиборна агітація у засобах масової інформації здійснюється за рахунок коштів виборчого фонду кандидата, партії (організації партії) і обмежується лише граничним розміром витрат виборчого фонду.

Таким чином, можна констатувати, що з прийняттям Виборчого Кодексу України було змінено механізм фінансування виборчих кампаній за рахунок державного бюджету на фінансування за рахунок виборчих фондів кандидатів та партій. Цей вагомий поступ у питанні збереження коштів держбюджету та можливість залучати на законних підставах і у визначеному чинним законодавством України спосіб додаткових джерел з фінансування виборчих процедур.

Список використаних джерел:

1. Вибори-2019: фінанси і нюанси URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30061371.html> (дата звернення: 18.01.2021).

2. Виборчий Кодекс України 19.12.2019 р. № 396- IX в редакції від 24.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n6> (дата звернення: 18.01.2021).

3. Мохончук Б.С., Панаїд Я.І. До питання регулювання фінансування виборчих кампаній в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №1. С. 54-58.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 02.10.2019 р. № 140-І URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20> (дата звернення: 18.01.2021).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції : Закон України 08.10.2015 р. № 731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19> (дата звернення: 18.01.2021).

6. Про політичні партії : Закон України 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення: 18.01.2021).

*Захарченко Петро,
доктор юридичних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ЦАРСЬКОЇ РОСІЇ В УМОВАХ РОЗГОРТАННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ : АСПЕКТ ДИСКРИМІНАЦІЙНИЙ

Почнемо, власне, з висновку, який супроводжує одну із статей, що розміщена в одному із збірників, котрий вийшов у 2017 р. у Російській Федерації. У ній відзначається: «Характерною особливістю періоду I Світової війни стала зміна співвідношення капіталу різноманітних країн у промислових і банківських інвестиціях у Росії: відзначається зниження частки німецького капіталу і збільшення англо-французького та американського, на що значною мірою вплинуло секвестрування з початком війни в Росії підприємств німецьких підприємств і німецьких акціонерних товариств» [1, с. 56]. Іншими словами, царська Росія, що на початку XX ст. отримувала значні капіталовкладення від фізичних і юридичних осіб Німеччини, з початком Першої Світової війни значно обмежила обсяги інвестицій з цієї країни, після того як остання вступила у війну проти Росії та її союзників по військовому блоку Антанта. Бачимо прекрасний зразок адекватної реакції інститутів держави на зазіхання іншої на територіальну цілісність і суверенітет країни. Такий досвід нинішньому і попередньому президентам України має бути надзвичайно повчальним в умовах, коли моя країна веде багаторічну гібридну війну із сусідом-агресором.

Напередодні війни по багатьох економічних показниках, які вважаються основними, Росія значно поступалася не лише партнерам по військовій коаліції (Англії та Франції), але й своїм супротивникам з Четвертого союзу – Німеччині та Австро-Угорщині. Так, вона добувала вугілля у 7 разів менше, ніж Німеччина, і у 1,8 рази менше, ніж Австро-Угорщина. Чавуну на душу населення в Росії припадало в 11 раз менше, ніж у США, у 8 раз менше, ніж в Німеччині, і в 4 рази менше, ніж у Франції [2, с. 235-236]. Ось таке відставання по основних

показниках економічного розвитку було у Росії у 1913 р. Не кращими були досягнення і у військовій техніці, озброєнні, матеріальному забезпеченні вояків російської армії.

Попри від'ємний для себе економічний баланс, порівняно із країнами воюючого з нею військового блоку, які в довоєнний час щедро підживлювали інвестиціями сільське господарство, важку, вугледобувну промисловість Росії, з початком війни царат не готовий був співпрацювати з ними, категорично відмовився від їхнього інвестування і запровадив політику витіснення іноземних інвестицій, насамперед тих, що надходили з ворогуючих до неї країн.

З початком війни усі місцевості Російської імперії, які не були на воєнному становищі та у стані облоги, відповідно до указу від 24 липня 1914 р. про прийняття виняткових заходів з охорони порядку і громадської безпеки, оголошувалися на становищі надзвичайної охорони. Згідно з царським указом від 28 липня 1914 р., встановлювалися правила, якими Росія керувалася впродовж всієї війни. Піддані воюючих проти Росії країн були обмежені у своїй правоздатності та дієздатності, могли бути вислані як за межі країни, так і за межі її окремих місцевостей. В'їзд цих осіб в Росію допускався лише з дозволу відповідних органів влади. Торговельні суда воюючих проти Росії держав, захоплені в російських портах, затримувалися. Кораблі, що будувалися для іноземних країн як торговельні, конфіскувалися і переобладнувалися під воєнні цілі [3, с.118].

Уже з назви Закону від 22 вересня 1914 р. «Про встановлення тимчасових обмежень щодо набуття прав на нерухоме майно, а також використання і розпорядження ними підданими іноземних держав, що знаходяться у стані війни з Росією» стає зрозумілим, яку частину суспільних правовідносин він регулював. Дослідниця О. Степанченко, проаналізувавши вищеназваний закон, стверджує, що він унеможлиблював набуття права власності на нерухоме майно підданим воюючих проти Росії держав. Основною його метою, вважає дослідниця, було попередження відчуження ворожими іноземцями нерухомого майна з метою переведення виручених коштів за кордон, а також недопущення «до керування нерухомим майном на території Росії

(особливо це стосувалося великих підприємств) на користь військового супротивника» [4, с. 34-35].

Навесні 1915 р. імператор продовжив санкційну політику щодо підданих Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, тобто тих країн, що опонували Антанті. Він затвердив Положення, ухвалене Радою Міністрів, «Про ліквідацію торгових підприємств, що належать ворожим підданим», в якому йшлося про ліквідацію тих підприємств і акціонерних компаній, що існували на праві спільної власності з російськими підданими. Примітно, що ліквідації підлягали лише ті установи, які належали німцям, австрійцям, угорцям, туркам.

Ще на одному нормативно-правовому акті хочеться зупинитися. Він також знаходиться в ряду дискримінаційних приписів, проте в умовах розгортання війни таких необхідних на тлі мільйонів загиблих підданих власної країни. Це Постанова Ради Міністрів «Про землеволодіння і землекористування у Російській державі австрійських, угорських, німецьких чи турецьких підданих» від 2 лютого 2015 р. У вказаній постанові містяться положення, які забороняли набувати у власність нерухоме майно юридичним та фізичним особам, підданим тих держав, що воювали з Росією. Нерухоме майно, набуте в довоєнний час, підлягало продажу на публічних торгах, причому кошти, виручені від реалізації майна, держава не конфісковувала, а залишала продавцю. Права юридичних і фізичних осіб на нерухоме майно, що виникали на підставі договору оренди, втрачали чинність через рік від дня публікації аналізованої нами постанови, а саме 1 квітня 1916 р. Особи, котрі відмовлялися виконувати усі вищенаведені законодавчі приписи або продовжували фактично володіти і користуватися нерухомим майном, підлягали депортації за межі Росії на підставі відповідного судового рішення [5, с. 168-169].

Канцелярія Ради Міністрів підготувала в листопаді довідку про затверджені обмежувальні закони впродовж 1914-1915 рр., яка покликана була проаналізувати стан справ у цій частині правового регулювання. На їх підставі Рада Міністрів ухвалила рішення про внесення змін в окремі законодавчі акти, а 13 грудня 1915 р. був затверджений закон «Про деякі зміни і доповнення узаконень від 2

лютого 1915 р. про землеволодіння і землекористування підданих воюючих з Росією держав, а також австрійських, угорських або німецьких вихідців» [6, с. 76]. Відповідно до його положень, відчуженню підлягали нерухоме майно австрійських, угорських і німецьких вихідців на території усіх губерній, що входили у 100-верстовий (і 150-верстовий) прикордонний пояс: у трьох прибалтійських, у польських губерніях, Петроградській, Ковенській, Гродненській, Віленській, Мінській, Холмській, Київській, Волинській, Бесарабській, Подільській, Херсонській, Таврійській, Катеринославській, в області Війська Донського, у всіх місцевостях Кавказького краю, Великого князівства Фінляндського і Приамурського генерал-губернаторства. В межах усієї держави їм заборонялося набувати або орендувати нерухому власність. Крім того, в законі зазначалося: «Поселянам, що є членами сільських общин, а також володільцями, що за своїм побутом не відрізняються від селян, або тим, хто перейшов у російське підданство після 1 січня 1880 р., як повіреним або управляючим забороняється управляти об'єктами нерухомого майна, що зростаюване поза межами міських поселень» [7, ст. 2749].

Слід вказати, що у період Першої світової війни були й інші нормативні приписи, що мали обмежувальний характер для вищезазначеної категорії підданих.

На завершення нашої розвідки пошлемося на статистичні дані, зібрані і опрацьовані ще радянськими вченими. Так, за підрахунками дослідника В. С. Дякіна, лише впродовж 1916 р. серед діючих в Росії підприємств було встановлено 611 компаній, об'єднань та товариств, що працювали із залученим іноземним капіталом із Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини та Болгарії. Рішення про ліквідацію було ухвалене лише щодо 96 із них. 62 суб'єкти господарювання, що за законом підлягали ліквідації, уникнули її, а 19 підприємств у повному складі перейшли в руки підданих Росії [8, с. 231-232].

Таким чином, якщо з початком Першої світової війни російський царат лише фрагментарно обмежував власницькі права підданих воюючих проти Росії держав, то на наступних етапах війни законодавець спрямовував свої законотворчі ініціативи на повне

витіснення підданих Німеччини, Австро-Угорщини та Туреччини, а незабаром і Болгарії, від участі в економічному житті країни. У такий спосіб уряд усіляко намагався застерегти національну безпеку від фінансування підданих тих країн, що з ним воювали, застосовуючи надзвичайне законодавство, яке в умовах контрреформ другої половини XIX ст., стало діючим в Російській імперії. Дискримінація за мотивами належності до числа підданих ворогуючих країн була важливим чинником воєнної політики Росії у Першій Світовій війні.

Список використаних джерел:

1. Золотарева В. П. Общее и особенное в протекании инвестиционных процессов в России в предвоенный период и период Первой мировой войны. Первая Мировая война : влияние на экономику России и мира: коллективная монография. М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2016. С. 50-58.

2. История тыла и снабжения Русской армии. М., 1955. 423 с.

3. Егоров С. А., Иванов А. Б. История государства и права России: В 2 ч. Ч. 2. Вторая половина XIX - начало XXI века. М: Юрайт, 2018. 306 с.

4. Степанченко О. С. Правове регулювання функціонування іноземного капіталу в Російській імперії під час Першої світової війни. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Ч. 3 (28). 2013. С. 32 – 36.

5. Степанченко О. С. Правове регулювання іноземного інвестування в Україну (XIX - початку XX ст.). Дис. ...канд. юр. наук. К., 2015. 208 с.

6. Ерохина О.В. «Ликвидационное законодательство» Первой мировой войны. *Вестник МГГУ им. М. А. Шолохова. Сер. История и политология*. 2014. № 1. С. 69-81.

7. Собрание узаконений и распоряжений правительства. 1916. Отд. 1. 2-е полугодие. 1916.

8. Дякин В.С. Первая мировая война и мероприятия по ликвидации так называемого немецкого засилья. *Первая мировая война. 1914 – 1918.* М., 1969. С. 227–234.

ПОМИЛКИ СЛІДЧОГО: ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

Преамбулою Конституції України закріплено формулювання щодо незворотності європейського та євроатлантичного курсу України, що, в свою чергу, зобов'язує українського законодавця імплементувати та адаптувати національну законодавчу базу до законодавства міжнародного співтовариства і створити ефективну інституційну конструкцію демократичної, соціальної та незалежної країни, в якій утвердження і забезпечення прав, свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави.

Саме з початку інтеграції у Європейське співтовариство почалася системна зміна судової гілки влади, прокуратури та органів досудового розслідування, окрім цього, внесено зміни та доповнення до кримінального процесуального законодавства, створено нові правоохоронні органи, на законодавчому рівні закріплені прозорі організаційно-правові механізми відбору кадрів.

Однак на практиці виникають великі проблеми якісного та кількісного характеру в діяльності органів досудового розслідування, починаючи з 2014 року наявний суттєвий кадровий дефіцит, що спричиняє досить значне навантаження на кожну службову особу органів досудового розслідування, виходячи із цього і брак в часі, що тягне за собою допущення процесуальних помилок слідчого в кримінальному провадженні.

Помилки слідчого є юридично і фактичною перепорою для реалізації положень статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а саме захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне

правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

На науковому рівні існують різні погляди та позиції щодо дефініції «помилка слідчого». Так, А. Д. Бойков вважає, що помилка слідчого – це незаконне чи необґрунтоване рішення, яке викликане неправильним рішенням чи бездіяльністю [2, с. 14].

А. Б. Соловійов вказує, що слідча помилка – не будь-яке порушення в діяльності слідчого, а лише найбільш суттєві з них, які проявляються у прийнятті слідчим незаконних та необґрунтованих рішень в кримінальному провадженні [3, с. 18].

І. В. Власов вважає, що слідча помилка – це неумисне порушення закону, недоліки та упущення, які було допущено при відкритті та розслідуванні кримінальних проваджень, будь-яка неправильність в процесуальній діяльності, в тому числі в мисленневому процесі компетентної особи, носія відповідних прав та обов'язків [4, с. 144].

О. Б. Соловійов, С. А. Шейфер, М. Є. Токарева слідчу помилку характеризують як неправильні дії слідчого, спрямовані на успішне досягнення завдань кримінального судочинства, що об'єктивно виразилися в прийнятті ним підсумкового рішення, незаконність і необґрунтованість якого була відбита в процесуальному акті прокурором або судом [5, с. 46].

Надалі авторським колективом зазначалося, що під слідчою помилкою слід розуміти неправильні дії або бездіяльність слідчого, що виразилися в односторонності й неповноті дослідження обставин справи і які призвели до істотного порушення кримінально-процесуального закону, і як результат – неправильного застосування кримінального закону, що, у свою чергу, потягло за собою прийняття слідчим підсумкового рішення, незаконність і необґрунтованість якого була констатована у відповідному процесуальному акті прокурором або судом [6, с.182].

Цікавою є позиція В. І. Власова. Під помилкою слідчого він розуміє будь-які неумисні порушення закону, недоліки та упущення особи, що проводила дізнання, слідчого, начальника слідчого відділу або (і) прокурора, допущені при порушенні кримінальних справ і їх розслідуванні; будь-яку неумисну протиправну неправильність у процесуальній діяльності компетентної особи, носія відповідних прав і обов'язків, неправильність, допущену як шляхом неправомірної дії, так і шляхом неправомірної бездіяльності [7, с. 123].

Ю. Н. Белозеров і В. В. Рябоконтъ визначили слідчу помилку як твердження, не відповідне дійсності, або захід, дію, що не призводить до досягнення поставленої мети, якщо спотворення в пізнанні або відхилення від мети допущені в результаті добросовісної помилки [8, с. 10].

Ознака ненавмисності є краєугольною, на нашу думку, вона відображає всю специфіку та юридичну природу помилки слідчого. Дана юридична властивість є відповідним юридичним індикатором та розмежуванням між проступком службової особи, помилки та кримінальних правопорушень проти правосуддя. З цього випливає, що будь-яка помилка слідчого має юридичну властивість, в кінцевому результаті, не умислу чи необережності, а лише добросовісної помилки.

Виходячи з позицій науковців, що були висвітлені вище, помилкою слідчого варто вважати незаконне та необґрунтоване рішення, дію чи бездіяльність слідчого, які не містять в собі ознаки кримінального правопорушення, який офіційно провадить досудове розслідування в кримінальному провадженні, яке кристалізується в неправильному застосуванні норм кримінального процесуального законодавства, формування умовиведень на підставі необ'єктивних відомостей, або відомостей, які не відповідають дійсності, що тягне за собою неналежне дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина в кримінальному провадженні.

До ознак, що характеризують помилку в кримінальному судочинстві Р. С. Белкін відносить: 1) специфічну сферу здійснення і прояву помилки, тобто слідчу, експертну або судову діяльність; 2) суб'єкта помилкових суджень або дій, до яких відносяться посадова

особа правоохоронних або судових органів, а також учасники судочинства, проте, якщо бути точним, то помилки безпосередньо здійснюються першими; помилкові судження або дії других служать лише спонукальним мотивом або основою для помилкових дій або уявлень слідчих, експертів, суддів; 3) помилка не є упушенням, оскільки при упущенні особа не виконує належне не через добросовісну помилку, а унаслідок того, що ігнорує, нехтує належним, легковажно або самовпевнено відноситься до вимог [9, с. 167–168].

Доречно визначити наступні ознаки помилки слідчого, а саме:

- сферою виникнення та існування є норми кримінального процесуального законодавства;
- допускаються спеціальним суб'єктом – слідчим органу досудового розслідування;
- є результатом хибного, неточного сприйняття відомостей, які стосуються кримінального провадження, норм кримінального процесуального законодавства;
- є результатом сприйняття інформації, що тягне за собою отримання добросовісно хибних умовиводів щодо питань кримінального провадження;
- провадиться незаконне обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина;
- помилка слідчого може потягнути за собою незаконне пропушення процесуальних строків, як при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, так і пропушення строків досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-УІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №9-10, №11-12, №13. Ст. 88.
2. Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве. М, 1988. С. 14.
3. Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве. М, 1988. С. 18.

4. Власов В. И. Расследование преступлений. Проблемы качества. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1988. С. 144.
5. Соловьёв А., Шейфер С., Токарева М. Следственные ошибки и их причины. *Социалистическая законность*. 1987. № 12. С. 46–48.
6. Следственные ошибки, их причины и пути устранения на предварительном следствии и в суде. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит., 1988. Вып. 46. С. 182–190.
7. Власов В.И. Реализация уголовной ответственности: процессуальные этапы и следственные ошибки. *Проблемы ответственности и наказания в советском праве: сб. науч. тр.* Москва, 1990. С. 120–131.
8. Белозеров Ю.Н., Рябоконт В.В. Производство следственных действий. Москва: Инфра-М, 1990. 66 с.
9. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные проблемы российской криминалистики. Москва: Норма, 2001. 240 с.

*Лисенко Олександр,
кандидат політичних наук, доцент,
Кузнецова Людмила,
кандидат юридичних наук,
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова*

ЩОДО ПИТАННЯ ДОВІРИ В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Складним бар'єром для розвитку правової держави є падіння авторитету органів державної влади, втрата довіри та поваги з боку значної частини населення. Цей феномен зумовлений незадоволеністю суспільства не стільки змістом і обсягом компетенції, скільки якістю державної діяльності, що переживає процес зниження протягом тривалого часу.

Відповідно до законодавства та сформованої практики, поліція є органом, максимально наближеним до населення, від оцінки роботи поліції загалом складається враження та думка про діяльність держави.

Для досягнення максимальної ефективності взаємодії, подолання деструктивно-функціональних наслідків конфліктів і криз у відносинах із громадськими структурами влада потребує моніторингу тенденцій розвитку суспільної свідомості [2, с. 319]. Держава зобов'язана приймати системні перетворення для підвищення рівня довіри до органів влади. Особливо важлива необхідність продовження реформи правоохоронних органів. Таке становище зумовлено тим, що правоохоронний потенціал затребуваний не повною мірою. Не завжди забезпечується належний захист прав і свобод громадян, є порушення законності.

Правоохоронні органи наділені владно-примусовими повноваженнями, вирішують завдання, що мають особливу гостроту, у яких сфокусовані інтереси широкого кола суб'єктів. Серед правоохоронних органів особливе місце належить органам поліції. Такий стан пояснюється широким колом правоохоронних завдань, які виконуються даними органами. Саме поліція є тим суб'єктом, який

максимально наближений до населення, вступає у взаємини з ним щодня.

На думку вчених-правознавців, Закон України «Про Національну поліцію» [3] виходить з організаційної єдності поліції і правоохоронних органів. Поліція є складовою частиною органу виконавчої влади у сфері внутрішніх справ. Це не самостійний орган виконавчої влади, якими є органи внутрішніх справ, а чільна, основна, але все-таки його частина [4, с.94]. Керівники поліції несуть відповідальність за належне виконання поліцією покладених завдань.

В організаційному плані поліція являє собою сукупність підрозділів, служб, територіальних і міжрегіональних органів. Правоохоронна діяльність виконує важливу роль у системі функцій держави. Вчений-правознавець О. Бандурка зауважує, що правоохоронна діяльність спрямована на охорону правопорядку та гарантування безпеки громадян. Ця діяльність іманентно властива будь-якій державі [1, с.13]. Держава ісламська, християнська, правова, авторитарна, виконуючи функції з охорони правопорядку та гарантування безпеки, виступає як система правоохоронних органів, де собливе місце посідають поліцейські органи. Вчений підкреслює роль поліції у взаємодії із суспільством як необхідну ознаку державного устрою.

За життя громадянин може ніколи не стикатися із судом, із представницькою владою. Однак йому не уникнути спілкування з поліцейськими патрульної поліції, із працівниками міграційної служби. Такі поліцейські равовідносини утворюють нормальну тканину відносин у сфері громадського порядку і є по суті горизонтальними. Суспільство відчуває потребу у створенні таких умов із боку держави, що гарантували б всеосяжну безпеку від внутрішніх і зовнішніх загроз.

В Законі України «Про Національну поліцію» [3] закріплюються елементи принципу суспільної довіри та підтримки громадян. Зокрема, закріплюється важливе завдання поліції, яке полягає в тому, що поліція під час здійснення діяльності прагне забезпечувати довіру та підтримку громадян. Іншим завданням є обґрунтованість і зрозумілість для громадян дій поліцейських. Водночас у Законі нічого не говориться про

способи або форми взаємодії органів поліції та населення. Однак успішна реалізація даного принципу можлива лише за наявності певних форм взаємодії поліції та населення, які дозволять домогтися необхідних результатів щодо підвищення довіри та відповідної підтримки громадян поліції.

До основних форм взаємодії поліції із громадськістю належать: взаємний обмін інформацією; гарантування громадської безпеки; участь громадськості у правотворчій діяльності органів поліції; здійснення громадського контролю за діяльністю поліції [1, с.136].

Таким чином, в основу формування довіри населення щодо діяльності поліції покладено систему чинників і умов, які ґрунтуються на громадській думці, що формується на основі зовнішнього впливу та внутрішнього-особистого суб'єктивного спілкування громадян із поліцією.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О.М. Професійна етика поліцейського: науково-практ. посіб-к. Х.: Золота миля, 2018. 294 с.
2. Кузнецова Л.В., Табашнюк Д.В. Соціально-гуманістична функція поліції. *Травневі правові читання: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 319-320.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19.76> (дата звернення: 08.01.2021).
4. Ткаченко Р.О. Адміністративна діяльність органів Національної поліції як об'єкт громадського контролю. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. №2. С. 93-98.

*Левчук Аліна,
ад'юнкт відділу докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ*

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ТА ПОВ'ЯЗАНИМ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПОБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

На нашу думку, корупція є відображенням стану суспільного організму, і тому її визначення як «параметра», що засвідчує рівень розбалансування соціального механізму, в своїй основі має реальний ґрунт, хоч і не розкриває абсолютно всіх факторів існування цього негативного явища.

Суспільна небезпека корупції полягає в тому, що вона: призводить до гальмування та викривлення соціально-економічних реформ; поглиблює соціальну нерівність громадян; збільшує соціальну напругу в суспільстві; порушує принцип соціальної справедливості; ускладнює доступ громадян до соціальних фондів і перешкоджає користуванню ними, істотно звужуючи рівень соціального захисту; створює підґрунтя для викрадення цих фондів; нищить суспільні цінності; формує протиправний образ життя, укорінює одну з найгірших форм регламентації суспільних відносин; підриває авторитет держави; завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством.

Корупційні прояви порушують конституційні права людини, спотворюючи суспільні відносини [1]. Вони є одним із основних чинників роздвоєння суспільства, умовно кажучи, на офіційне і неофіційне. Як наслідок корупційних проявів в рамках суспільства паралельно співіснують дві соціальні підсистеми: одна з них базується на правових та моральних засадах, інша – на використанні протиправних засобів. Що стосується корупції, то такими засобами є підкуп, зловживання службовим становищем, неправомірне надання (отримання) пільг і переваг, використання влади для незаконного заволодіння чужим майном та порушення вимог, заборон і обмежень зазначених в Законі України «Про запобігання корупції» тощо [2].

Суб'єкти відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення функціонують у неофіційній системі, в якій панує своя система цінностей, свої цілі і засоби їх досягнення, де відносини між людьми складаються не за діючими законами держави, а як було модним ще донедавна – «за поняттями» [4]. Через протиправність своєї діяльності вони не можуть показати суспільству свої корумповані відносини, оскільки у такому разі має відбутися відповідна реакція правоохоронних органів на їх протиправні дії. Водночас суб'єкти відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення не можуть діяти без офіційної підсистеми. Для них вона є обов'язковою передумовою встановлення корумпованих відносин. Тобто, щоб зловживати владою, її потрібно мати, потрібно посідати відповідну посаду в органах державної влади, місцевого самоврядування, бути наділеним певними повноваженнями, мати можливість їх офіційно використовувати. Отже, офіційна підсистема є прикриттям неофіційної підсистеми. Суб'єкти відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення для досягнення своїх протиправних цілей використовують надані законом повноваження, офіційний статус використовується ними для ухилення від передбаченої законом відповідальності. У такому разі корупційні прояви можна визнати тінню легітимної влади, частину влади, уражену корупцією – тіньовою владою.

Повністю позбутися системи неофіційних, у тому числі корумпованих, відносин не вдалося ще жодному суспільству. Протидія корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням має за мету локалізувати протиправні відносини, згорнути вплив неофіційної підсистеми на функціонування суспільства.

Оцінюючи ситуацію в Україні, варто зазначити, що співвідношення офіційної і неофіційної підсистем свідчить про надзвичайно небезпечну ситуацію, що склалася. Прийняте Верховною Радою України 14 жовтня 2014 року антикорупційне законодавство значною мірою мало б сприяти ефективній протидії корупції в Україні [2]. Безумовно, й адміністративне, й кримінальне законодавство

потребують певного удосконалення з огляду на вимоги часу і значні масштаби корупційних проявів.

Варто наголосити, що корупційні прояви в державі мають чимало негативних наслідків в усіх сферах діяльності країни. Зокрема, це політичні, економічні, правові та наслідки міжнародного характеру.

Очевидними політичними негативними наслідками впливу є такі: безпосередній вплив на формування владних інститутів, організацію діяльності та функціонування органів державної влади; значною мірою визначення політичної і соціальної сутності влади; вплив на визначення політики держави і прийняття конкретних політичних та інших рішень; зміна сутності політичної влади, зниження рівня її легітимності як всередині держави, так й на міжнародній арені; підриг політичної системи, її дестабілізація; відчуження влади і народу, зниження залежності держави від її громадян; підпорядкування державної влади приватним та корпоративним інтересам, у тому числі інтересам корумпованих угруповань і кланів.

Економічні наслідки корупційних проявів проявляються в тому, що вони: підригають економічну систему держави; дискредитують економічні реформи; порушують основні засади господарської діяльності; перешкоджають надходженню внутрішніх і зовнішніх інвестицій; є причиною фінансових криз; порушують конкурентні засади економіки, сприяють розвитку недобросовісної конкуренції; сприяють монополізації економіки; перешкоджають розвиткові ринкових відносин, передусім малого та середнього підприємництва; сприяють криміналізації та тінізації доходів, легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом; призводять до необґрунтованого підвищення собівартості продукції; викривляють принципи проведення приватизації; скорочують надходження до бюджету; ускладнюють економічні відносини з іншими державами, міжнародними організаціями.

Правові наслідки корупційних проявів проявляються у таких діях: порушення правових принципів функціонування держави та її окремих інститутів – верховенства права, законності, невідворотності відповідальності тощо; суттєве обмеження конституційних прав і

свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб; грубе порушення встановленого законом порядку здійснення повноважень посадовими особами і службовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування та прийнятті ними неправових, незаконних рішень; поширення серед громадян, у тому числі службовців публічної сфери управління, правового нігілізму; зниження рівня розвитку інституту правової держави.

Корупція, корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, дискредитують право як універсальний регулятор суспільних відносин, перетворюючи його на засіб задоволення приватних та корпоративних інтересів. Такі дії змінюють сутність правоохоронної діяльності відповідних правоохоронних органів, які у разі корумпування їхніх посадових осіб, перестають виконувати функцію охорони права і перетворюються на інструмент розправи над невинними особами або інструмент неправомірного задоволення особистих чи групових інтересів певних осіб, у тому числі самих посадових (службових) осіб правоохоронних органів. Унаслідок корупційного впливу на суддів, в основу рішень по справах, що перебувають у їх провадженні, кладуться не передбачені законом підстави, які базуються не на обставинах справи, а зумовлені корупційними відносинами.

Наслідками міжнародного характеру насамперед є: негативний вплив корупції на імідж держави у світі; ускладнення відносин з іншими країнами, міжнародними організаціями і всією спільнотою; втрата державою міжнародних позицій в економічній, політичній та інших сферах, у тому числі неприйняття її до відповідних міжнародних інституцій чи виключення з них; припинення чи істотне зменшення зовнішнього інвестування, унеможливлення отримання кредитів тощо.

У Декларації про державний суверенітет України наголошується прагнення «створити демократичне суспільство» [3]. Демократія передбачає панування основних принципів, які проголошують наступне: легітимність ґрунтується на примиренні індивідуального та колективного; люди послуговуються рівними правами; закон – понад

усе; держава відділена від суспільства і є його репрезентативним інструментом.

На жаль, поки що жоден із вказаних демократичних принципів не діє в Україні повною мірою, а скоріше є в зародковому стані. Варто зауважити, що механізми захисту прав людини безперечно залежать від нормального, збалансованого та урегульованого функціонування усіх сфер діяльності країни. Лише побудувавши демократичне суспільство, ми зможемо говорити про реальне забезпечення прав і свобод людини. І однією з сходинок до створення гідного демократичного суспільства є вироблення дієвих механізмів запобігання вчиненню корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, що в свою чергу унеможливить настання негативних руйнівних наслідків корупційних проявів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 №30. Ст. 141.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.12.2020).
3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 №55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 20.12.2020).
4. Гвоздецький В.Д. Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні: дис... д-ра юр. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 583с.

*Новак Анна, кандидат історичних наук,
Тесленко Олександр, магістрант,
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова*

ОРГАНІЗАЦІЯ МУНІЦИПАЛЬНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Контроль держави у сфері управління фінансами – один із найбільш дієвих інструментів, що забезпечує ефективність управління державними фінансовими ресурсами в умовах ринкової економіки. Відповіді на виклики сьогодення, пов'язані з необхідністю реформування моделі державного фінансового контролю в цілому і муніципального фінансового контролю зокрема, Україна повинна шукати, спираючись, у тому числі, на досвід організації систем фінансового контролю інших країн.

Прагнення інтеграції України до світової економічної та правової спільноти обумовлюють необхідність приведення національної системи фінансового контролю у відповідність до положень Лімської декларації щодо керівних принципів контролю, затвердженої у 1977 р. IX Конгресом Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), позаяк у Декларації XX Конгресу INTOSAI та Стратегічному плані INTOSAI на 2011-2016 рр. «Спільний досвід на користь всім» наголошується на необхідності використання стандартів означеної організації у процесі розробки власних стандартів усіма членами Міжнародної організації вищих фінансових органів контролю [1].

Отже, актуальність дослідження зарубіжного досвіду фінансового контролю та апробація певних напрацювань у цій галузі на теренах України є беззаперечною як з позиції підвищення ефективності й дієвості національної системи фінансового контролю, так й з огляду на потребу каталізації інтеграційних процесів держави в цілому.

Світовій практиці притаманні різні підходи до організації й здійснення фінансового контролю на різних рівнях управління. Обрання тієї чи іншої моделі обумовлене історично прийнятою в країні формою правління, формою державного устрою, особливостями розподілу повноважень між гілками влади, ступенем демократичного розвитку суспільства [2, с. 84].

У більшості країн з усталеними демократичними формами правління та розвинутою ринковою економікою діє ефективна система державних контрольно-ревізійних органів – парламентських та урядових. При цьому організація контролю розглядається не як самоціль, а як невід’ємна частина управління публічними фінансами та матеріальними ресурсами (public financial management). Виконання державного бюджету охоплює всі фази бюджетного процесу від планування бюджету, здійснення видатків та отримання доходів через відомства та органи виконавчої влади (включно з органами внутрішнього відомчого контролю) до зовнішнього державного фінансового контролю з боку вищого органу фінансового контролю (ВОФК). Головною організацією, що на світовому рівні об’єднує вищі органи контролю державних фінансів, є організація INTOSAI, яка була створена у 1953 р. з метою вивчення та поширення позитивного досвіду в контрольній практиці. До її складу входять країни, які є членами ООН. Україна є членом INTOSAI з 1998 р. [3, с. 100].

Одним із семи інститутів, який керує Європейським Союзом, є Європейська рахункова палата, або Європейський суд аудиторів – European Court of Auditors. Сама Європейська рахункова палата була створена в 1975 р. для аудиторської перевірки бюджету ЄС і його установ.

Основні функції цього контрольного органу ЄС можна звести до таких: перевірка звітів про доходи й витрати ЄС, усіх його інститутів та органів, що мають доступ до фондів ЄС; контроль якості управління фінансами; складання доповіді про результати своєї роботи після завершення кожного фінансового року, а також подання до Європарламенту висновків і пропозицій із тих питань, які зараховані до компетенції Європейської рахункової палати; допомога

Європарламенту у здійсненні контролю за виконанням бюджету ЄС [2, с. 85].

Досвід країн з розвиненою економікою, які мають давні традиції державного фінансового контролю (Франція, Німеччина, Великобританія, Австрія, США, Японія), свідчить про те, що структурна організація органів фінансового контролю обумовлена, передусім, розмежуванням об'єктів контролю та необхідністю створення архітектури горизонтальних та вертикальних владних відносин на основі чіткого розмежування контрольних повноважень (залежно від об'єкта фінансового контролю та компетенції контролюючого органу – державний та муніципальний контроль).

Загально визнаними функціями органів державного фінансового контролю у зарубіжних країнах є: контроль доходних джерел бюджету; контроль бюджетних видатків; контроль ефективності та законності використання податкових пільг; аналіз нормативно-правових актів, що розробляються та затверджуються, щодо їх відповідності бюджетному законодавству [4, с. 15].

При цьому загальна тенденція модернізації функціоналу контрольно-ревізійних органів ретранслює підвищення ефективності управління публічними фінансами (Франція, Австрія, Бельгія, Швеція, Румунія та ін.). Прямим наслідком зростання авторитету ВОФК стало підвищення відповідальності та ускладнення їх професійних завдань.

Зауважимо, що фінансовий контроль у системі виконавчої влади має як позитивні, так і негативні сторони. Так, у Франції організації державного фінансового контролю притаманні високий ступінь централізації та наявність жорстких вертикальних міжвідомчих зв'язків. Контролюючі функції покладено на Рахункову Палату Франції (Courdes Comptes), що була заснована ще у 1319 р. Позитивним моментом такої організації є те, що ці органи мають величезний досвід роботи у сфері контролю щодо витрат бюджетних коштів, відповідний штат та закріплений за співробітниками статус державних службовців.

У межах контрольно-ревізійної системи США існують функціонально незалежні контрольні органи, що інкорпоровані в державно-правову систему як невід'ємний елемент механізму

регулювання балансу повноважень виконавчої та законодавчої влади (Президента та Конгресу США). Міністерство фінансів США реалізує міжвідомчий фінансовий контроль за допомогою спеціальних служб, до яких, зокрема, віднесено й Податкову службу США (Internal Revenue Service).

Вищий орган фінансового контролю Польщі відповідно до Конституції 1997 р. також не входить до системи трьох гілок державної влади, як і відповідні ВОФК Румунії, Чехії, Угорщини. Органи зовнішнього фінансового контролю, об'єднані спільним завданням, предметом і формами контролю, єдиними принципами побудови у низці випадків виокремлені у так звану «контрольну владу». Так, застосовуючи, безумовно з певними пересторогами, до інституціональної структури Європейського Союзу (ЄС) традиційну систему поділу влади на три гілки – законодавчу (Європейський парламент та Рада ЄС), виконавчу (Європейська Комісія) та судову (Європейський суд), деякі дослідники дійшли висновку, що Європейська Рахункова Палата разом з національними ВОФК держав-членів ЄС формують четверту – контрольну – гілку влади, що є ще однією правовою особливістю Євросоюзу [3, с. 102–104].

Отже, фінансовий контроль у державному секторі в зарубіжних країнах вибудовується за різними моделями, однак у цілому для розвитку відповідної системи характерна тенденція децентралізації та виділення аудиту або його елементів у самостійний напрям контрольної діяльності, у процесі реалізації якої визначається ефективність діяльності органів влади зі збору, належного розподілу доходів та витрат бюджетних засобів, виконання прийнятих рішень та положень відповідних законодавчих актів.

У низці країн (Австрія, Німеччина, США, Великобританія) система державного та муніципального контролю вибудована як єдина система, що базується на спільних принципах та стандартах. Стандартизація є фактором забезпечення системності та взаємодії органів державного фінансового контролю у світовій практиці, створює організаційно-методичну основу їхньої спеціалізації та кооперування, надає системі властивості самоорганізації, обумовлює синергетичний

ефект у системі державного фінансового контролю, виконує професійно-інтегративну функцію, що поєднує співробітників органів державного фінансового контролю [5, с. 379].

Так, Рахункова Палата Австрії спільно з федеральним міністром фінансів регламентує правила фінансової звітності на федеральному рівні. Закон про бюджетні процедури та процедури бухгалтерського обліку США (1950 р.) покладає на офіс головного аудитора США відповідальність за установлення стандартів бухгалтерського обліку для федерального уряду та проведення аудитів внутрішніх засобів контролю та фінансового управління [5, с. 375-376].

Наголосимо, що конституції зарубіжних країн по-різному закріплюють місце органів фінансового контролю у системі державних органів. Одні зараховують їх до органів парламенту (Австрія, Угорщина), інші – визначають як самостійний вищий державний орган фінансового контролю (Болгарія, Польща, ФРН). Існує ще одна група країн, у яких місце ВОФК є досить неоднозначним – їх або наділяють рисами судового органу, або прямо включають до системи судових органів (Італія, Франція).

У більшості країн-членів ЄС голову ВОКФ призначає керівник виконавчої влади (Франція, Болгарія), у інших – керівництво вищих органів фінансового контролю формується спільно вищими державними органами, що представляють різні гілки влади (Республіка Корея, США, Японія, Албанія) [6].

Здійснений аналіз демонструє, що в основу організації контрольно-ревізійних органів іноземних країн покладено дві взаємовиключні моделі.

Централізована модель передбачає монократичну систему, в межах якої в організаційному підпорядкуванні у центрального (федерального) контрольно-ревізійного органу, що здійснює зовнішній контроль, знаходиться система регіональних установ (Австралія, Франція). Так, у комунах, департаментах та регіонах Франції контроль місцевих фінансів здійснюють регіональні рахункові палати. Така модель забезпечує реалізацію бюджетно-фінансового контролю на всій території країни за єдиним системним планом, на підставі єдиних

критеріїв, що є однією з гарантій законного та належного управління всіма державними фінансами.

Автономна модель передбачає, що федеральні контрольно-ревізійні органи, створені з метою контролю бюджетів країн та їхніх політико-територіальних або адміністративно-територіальних суб'єктів, можуть не входити до складу єдиної організаційної структури. Члени контрольного органу призначаються, як правило, законодавчим органом влади відповідної території, однак незалежні у зовнішніх та внутрішніх питаннях своєї діяльності.

Так, заснований згідно із ст. 180 Конституції Аудиторський суд Королівства Бельгія існує паралельно із парламентом. Він здійснює контроль бюджетних та фінансових операцій держави, регіонів та провінцій, а також державних підприємств, установ та організацій. Контроль за діяльністю комун не входить до компетенції Аудиторського суду [5, с. 380].

На підставі аналізу організації системи державного фінансового контролю, можливо зробити висновки, що у країнах Європейського Союзу загалом існує чотири основні типи Вищих органів фінансового контролю, а саме: аудиторський суд (Франція, Бельгія, Люксембург, Португалія, Іспанія, Італія та Греція); колегіальний орган, що не має судових функцій (Нідерланди, Німеччина); незалежне контрольне управління, очолюване Генеральним контролером (Великобританія, Ірландія, Данія); контрольне управління у складі структури уряду, очолюване Генеральним контролером (Швеція, Фінляндія).

Удосконалення системи внутрішнього фінансового контролю сприяє більш широкому використанню його результатів у роботі ВОФК. Вбачається, що цей досвід необхідно врахувати в Україні та наділити органи, що мають повноваження ВОФК на різних рівнях управління державними фінансами, правом розробки методології якості внутрішніх перевірок в міністерствах, відомствах, а також в органах місцевого самоврядування для проведення муніципального фінансового контролю.

Список використаних джерел:

1. Спільний досвід на користь всім: стратегічний план на 2011 – 2016 рр. Міжнародна організація Вищих контрольних органів (INTOSAI). 2012. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16739516> (дата звернення: 30.01.2021).
2. Лазарева Н. Міжнародна практика фінансового контролю. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. С. 84–88.
3. Губанова Т.О. Здійснення державного фінансового контролю в зарубіжних країнах. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 636. С. 99–104.
4. Губанова Т.О. Значення досвіду країн ЄС для подальшого реформування системи державного фінансового контролю в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 14–17.
5. Александрович О.О. Особливості організації та функціонування систем державного фінансового контролю: світовий досвід. *Зовнішня політика та національна безпека*. 2014. Вип. 4. с. 375–382.
6. Мазур Т. Рахункова палата України. Проблеми вдосконалення правового статусу. *Юридичний журнал*. 2003. № 8. URL: www.justinian.com.ua/article.php?id=756 (дата звернення: 30.01.2021).

*Панчишин Руслан,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та
міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ІЗ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з форм взаємодії органів місцевого самоврядування із суб'єктами господарської діяльності є організація та проведення громадського обговорення регуляторних актів, що приймаються органами місцевого самоврядування. Дана форма взаємодії визначена Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Зокрема, згідно з положеннями даного Закону, громадяни, суб'єкти господарювання, їх об'єднання та наукові установи, а також консультативно-дорадчі органи, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування і представляють інтереси громадян та суб'єктів господарювання, мають право:

- подавати до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, а також про необхідність їх перегляду;

- у випадках, передбачених законодавством, брати участь у розробці проектів регуляторних актів;

- подавати зауваження та пропозиції щодо оприлюднених проектів регуляторних актів, брати участь у відкритих обговореннях питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю;

- бути залученими регуляторними органами до підготовки аналізів регуляторного впливу, експертних висновків щодо регуляторного впливу та виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів [1 с.8].

У науковій літературі з цього приводу зазначається, що останнім часом спостерігається практика формального проведення відстеження результативності (аналіз регуляторного впливу) регуляторних актів. Найбільш поширеними помилками, як зауважують науковці, є:

- застосування регуляторними органами спрощеної моделі аналізу вигоди та витрати;
- необґрунтованої імітації регуляторними органами неможливості кількісного обчислення розмірів вигоди і витрати;
- зведення важливої процедури аналізу вигоди і витрати до спрощеного текстового опису найбільш очевидних і загальних очікуваних вигоди і витрати.

Для вирішення наведеного недоліку деякими науковцями пропонується покладення на органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади обов'язку систематично проводити роботу для підвищення освітнього рівня фахівців, які є розробками проектів регуляторних актів, щоб уникати ситуацій прийняття регуляторних актів, що можуть бути економічно шкідливими в регіоні. На думку вчених, варто залучати до розробки аналізів регуляторного впливу та звітів з відстеження результативності регуляторних актів фахівців у тій сфері, якої стосується регуляторний акт, що дозволить належним чином готувати дані документи та розкривати реальну ситуацію економічного впливу регуляторного акту на ту чи іншу сферу господарських відносин. Обов'язково слід дотримуватися процедури оприлюднення проектів регуляторних актів, адже всебічне обговорення методів регулювання з фахівцями та суб'єктами господарювання сприятиме тому, щоб зробити регулювання максимально ефективним [3, с. 17].

Необхідно погодитись з наведеними науковцями пропозиціями, оскільки відсутність налагодженого діалогу між територіальною громадою (об'єднаною громадою) та суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють таку діяльність у відповідному регіоні, часто призводить до виникнення спорів між вказаними суб'єктами.

Як вбачається з аналізу деяких прикладів судової практики [4; 5], прийняття органами місцевого самоврядування регуляторних актів без попереднього обговорення їх проектів із суб'єктами господарської

діяльності, іншими зацікавленими суб'єктами або застосування формального підходу до проведення обговорення, аналізу регуляторного впливу таких актів призводить до того, що відповідні регуляторні акти стають предметом судового розгляду та, у разі встановлення судами порушення визначеної процедури їх прийняття, скасовуються у судовому порядку. При цьому, прийняття регуляторних актів органами місцевого самоврядування спрямоване не тільки на встановлення окремих регіональних правил здійснення господарської діяльності, але й на узгодження інтересів територіальної громади та відповідних суб'єктів господарської діяльності, що слугує додатковим аргументом на підтвердження розглянутої форми взаємодії.

Специфіка такої взаємодії полягає у тому, що господарюючі суб'єкти є суб'єктами приватного права, відтак, здійснюючи взаємодію з такими суб'єктами, органи місцевого самоврядування, які є носіями публічної влади на місцях, можуть встановлювати правила здійснення господарської діяльності у відповідному регіоні (приймати регуляторні акти), які є обов'язковими, а також вступати у публічно-приватне партнерство (укладення договорів у рамках публічно-приватного партнерства). Правовою основою взаємодії органів місцевого самоврядування із суб'єктами господарської діяльності є закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про державно-приватне партнерство» тощо.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до повноважень виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад належать, зокрема:

- залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координація цієї роботи на відповідній території;

- розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади, на підприємствах, в установах та організаціях тощо.

Фактично під адміністративними бар'єрами мається на увазі встановлення органами державної влади (на загальнодержавному рівні)

або органами місцевого самоврядування (на регіональному рівні) необґрунтованих (надмірних, невиправданих) правил провадження господарської діяльності, обтяжених надмірними адміністративними процедурами або формальностями, податковим тягарем тощо.

При цьому, у науковій літературі висловлюється думка про те, що найбільш поширеними є наступні адміністративні бар'єри, які можна об'єднати у такі групи:

1) отримання доступу до ресурсів, включаючи оформлення права власності на них (реєстрація речового права, включаючи право власності, реєстрація зміни статусу компанії, доступ до кредитів, лізинг приміщення або засобу виробництва тощо);

2) отримання (оформлення) права на здійснення деяких видів господарської діяльності (ліцензування, реєстрація продукції, сертифікація продукції та послуг тощо);

3) дискримінація у поточній економічній діяльності (санкції за порушення правил, узгодження рішень регуляторних органів, отримання різних переваг окремими суб'єктами господарської діяльності тощо).

З цього приводу варто зазначити, що наразі в Україні поряд з муніципальною триває реформа дерегуляції господарської діяльності. Із зазначеною метою, зокрема, запроваджуються механізми саморегулювання, які мають частково замінити централізоване державне регулювання господарської діяльності.

Так, відповідно до Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року N308-р, членство у саморегулювних організаціях за загальним правилом є добровільним, якщо інше не передбачено спеціальними законами. При цьому, передбачається, що встановлення законом обов'язковості членства повинно бути обґрунтованим, зокрема:

– обов'язковість членства всіх суб'єктів господарської та/ або професійної діяльності в саморегулювній організації може встановлюватися законами у разі покладення на таку організацію

законом функцій з регулювання господарської або професійної діяльності;

– суб'єкт господарської та/або професійної діяльності може бути також зобов'язаний законом вступити до однієї із саморегулювальних організацій у разі, коли законом передбачена можливість делегування у порядку, визначеному законом, таким організаціям функцій органу державної влади.

Відтак, серед масштабних реформ, що заплановані та частково здійснюються в Україні, чільне місце займає реформа дерегуляції, яка серед іншого спрямована на розширення правовідносин взаємодії між місцевим самоврядуванням та бізнесом та переорієнтацію таких правовідносин на партнерство.

Список використаних джерел:

1. Жулінська О.С. Особливості механізму реалізації державної регуляторної політики органами місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 1 (44). URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-1/doc/3/06.pdf> (дата звернення: 29.01.2021).

2. Soroka M. Development of Effective Institutes of Interaction between the State Territorial Communities and Business. *Public policy and economic development*. 2012. Iss. 2. С. 24.

3. Савчук О. Проблеми реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності на місцевому рівні. *Економіст*. 2014. №10. С. 16-17.

4. Постанова Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року у справі № 822/3692/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77248378> (дата звернення: 29.01.2021).

5. Про схвалення Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2018-p#Text> (дата звернення: 29.01.2021).

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ (ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ) АВТОНОМНИХ УТВОРЕНЬ У КНР

Питання децентралізації має важливе значення для розвитку демократичної країни. Одним із способів (окремим) (видів) децентралізації є надання певній території або національності автономії. Вивчення досвіду Китайської Народної Республіки (далі – КНР, Китай) в регулюванні даного питання може бути корисним, оскільки КНР є унітарною багатоетнічною державою, посідає 3-тє (за іншими даними 4-тє) місце за площею та 2-ге місце на світовому ринку.

Історично склалося, що в Китаї проживають представники 56 національностей або етнічних груп. З них 55 належать до національних меншин, що складає близько 8% населення країни. 44 національні меншини (71% від їх загального складу) мають власні автономні регіони. Таким чином, територія, за якою закріплено автономний статус, займає 64% площі КНР.

Відповідно до визначення, даного вченою Мяловицькою Н. А., автономія – це форма організації державності, при якій держава для врахування національних, історичних, географічних, релігійних та інших особливостей населення окремих адміністративно-територіальних одиниць надає їм розширені права з питань місцевого управління або забезпечує політичні та духовні запити цих груп населення шляхом їх екстериторіальної самоорганізації.

Так, Конституцією КНР від 1982 року та законом КНР «Про регіональну національну автономію» від 2001 року передбачено, що регіональна автономія може утворюватися на територіях, де одна або більше національних меншин проживають компактними (концентрованими) громадами*. Цими ж нормативними актами встановлено, що національні меншини можуть утворювати, залежно від розміру території їхнього компактного проживання, автономії 3-ох ступенів: автономні райони (найбільші автономні утворення), автономні

округи (середня ланка) та автономні повіти (нижча ланка). Усього з часу заснування КНР у 1949 році було створено близько 160 таких автономних утворень.

Заснування національного автономного району здійснюється за пропозицією Державної ради та місцевого органу державної влади після консультацій із представниками відповідних національностей та затверджується Національними Народними Зборами. Заснування автономного округу чи повіту, а також зміна меж національних автономних районів віднесені до компетенції Державної Ради. Якщо певні національні меншини проживають компактними громадами на автономній території більшої національної меншини, вони можуть утворювати власні автономні території. Наприклад, Ілі Казак автономний округ та Янці Хуей автономний повіт були утворені в межах Сіндзян-Уйгурського автономного району.

Органами самоврядування в автономних територіях є місцеві Народні збори та місцеві Народні уряди. До складу Народних зборів автономної території входять депутати як домінуючої національної меншини, так й інших національних меншин. Головою автономного району, префектом автономного округу чи головою автономного повіту має бути представник національності, яка здійснює автономію в даному регіоні. Діяльність голови національного автономного регіону координується Секретарем регіонального комітету Комуністичної партії Китаю.

Відповідно до Конституції та Закону, органи самоврядування в національних автономних територіях наділяються повноваженнями місцевих органів державної влади відповідного рівня. Крім того, вони користуються автономією в межах своїх повноважень (зокрема, мають дещо більше свободи у легіслативній сфері на власному рівні), на виконання яких, відповідно до місцевих умов, вони приймають рішення, що не повинні суперечити Конституції та законам КНР.

Таким чином, органи самоврядування автономій є самостійними у вирішенні питань щодо адміністрування фінансів, керуванні економічним розвитком регіону відповідно до державних планів, у питаннях освіти, науки, культури та здоров'я. Органи самоврядування

автономних територій повинні гарантувати іншим національностям право на свободу використання їхніх мов та збереження традицій. У здійсненні своєї діяльності вони повинні застосовувати принцип демократичного централізму, тобто підтримувати єдність держави (ст. 3). Усі національні автономні утворення є невід'ємною частиною КНР (ст. 4).

На додаток до вищезазначеної територіально-національної автономії законодавством КНР також передбачена і національно-персональна автономія. Так, з метою участі в управлінні державними справами кожна етнічна група має право обирати власного депутата до Національних Народних Зборів. Наприклад, до складу Національних Народних Зборів 10-го скликання входили 415 депутатів від національних меншин, що становило 13.91% від загальної кількості депутатів, тобто на 5.5% більше від частки національних менших пропорційно до загального складу населення КНР.

Крім того, класифікацію автономій в складі КНР можна здійснити і за рівнем самостійності, наданої останнім. Так, частиною КНР є 2 особливі адміністративні райони Гонконг і Макао, колишні колонії Великобританії та Португалії. Дані території користуються ще більш високим рівнем самостійності у порівнянні з автономними регіонами та мають, відповідно до принципу «одна країна – дві системи» власні законодавчу, виконавчу, судову, фінансово-грошову системи, а також повністю відкриту ринкову економіку.

Також необхідно додати, що деякі провінції, наприклад, Гуандун та Дзедзіан, хоча формально й не мають автономного статусу, проте не завжди дотримуються стандартів, затверджених центральним урядом, зокрема у сфері економіки.

Отже, Китайська Народна Республіка має досить ґрунтовне правове регулювання системи автономних утворень, що покликано сприяти кожній національній меншині у рівному здійсненні їхніх прав і свобод. Одночасно Конституція та законодавство приділяють значну увагу збереженню єдності держави, з метою чого розроблено відповідні правові механізми.

*Шатіло Володимир,
доктор юридичних наук, професор,
Київський національний лінгвістичний університет*

РОЛЬ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Важливою тенденцією розвитку конституційного механізму державної влади є модернізація управлінської діяльності та формування якісного кадрового потенціалу для державної служби та політичного управління.

Сучасний етап державного будівництва в Україні характеризується необхідністю якісного оновлення та забезпечення ефективності функціонування державної служби з метою її оптимізації, мобілізації професійних ресурсів, їх розвитку, вдосконалення системи внутрішньоорганізаційних відносин тощо.

Для проведення єдиної державної політики та функціонального управління державною службою створено Національне агентство України з питань державної служби [1].

Основні завдання Національного агентства України з питань державної служби полягають у: формуванні єдиної державної політики у сфері державної служби та забезпеченні її реалізації; забезпеченні функціонального управління державною службою; розробленні заходів щодо підвищення ефективності державної служби, координації та здійсненні контролю за їх виконанням; забезпеченні методичного керівництва діяльністю кадрових служб з питань проведення конкурсного відбору, атестації, щорічної оцінки виконання державними службовцями і посадовими особами місцевого самоврядування покладених на них завдань, формуванні кадрового резерву для державної служби і служби в органах місцевого самоврядування та здійсненні заходів щодо запобігання проявам корупції серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; організації та координації заходів щодо проведення наукових досліджень з питань державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;

організації функціонального обстеження органів виконавчої влади та підготовці пропозицій щодо підвищення ефективності державного управління; здійсненні контролю за дотриманням умов, визначених законодавством про державну службу, та реалізацією громадянами права на державну службу; забезпеченні дотримання єдиних вимог до професійної відповідності кандидатів на зайняття вакантної посади державного службовця та інше [1].

Також, в процесі якісного оновлення функціонування інституту державної служби важливим кроком стало прийняття Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. [2].

Проте, попри позитивні зміни, однією з магістральних проблем кадрового забезпечення публічної влади залишається непотизм (кумівство) при призначенні на публічні адміністративні посади та просування по службі; до нього також входить і політичний протекціонізм, коли посадові преференції надаються за ознакою приналежності чи підтримки конкретної політичної партії. Відповідно до чинного законодавства державні службовці не повинні використовувати свої повноваження в інтересах політичних партій та інших громадських об'єднань, але на практиці досить часто ці правила порушуються.

Сучасна демократична держава прагне сформувати такий апарат управління, який позбавлений політичного впливу, тобто політична нейтральність державної служби є гарантією стабільності та високого професіоналізму державного апарату.

Також ще одним кроком на шляху до розвитку конституційного механізму державної влади в сфері формування кадрового ресурсу є застосування меритократичного підходу, що базується на професійній конкуренції, проведенні публічного конкурсу та кваліфікованого відбору претендентів.

Тому в процесі розвитку конституційного механізму державної влади особливу увагу слід приділити формуванню кадрового резерву. Зокрема, для оптимізації підбору кадрів для служби в державних органах необхідно дотримуватись наступних умов: 1) здійснювати підбір кадрів з числа осіб, які мають не тільки професійні, але й високі

моральні якості; 2) регулярно здійснювати комплекс заходів з правового виховання державних службовців; 3) підвищувати ефективність роботи контрольно-наглядових органів за держслужбовцями в межах конституції і законів; 4) регулярно висвітлювати у засобах масової інформації результати діяльності державної служби з метою підвищення іміджу, демонстрації гласності, прозорості тощо; 5) популяризувати престиж роботи серед громадян на посаді державного службовця тощо.

Також слід вказати на те, що суттєвий вплив на якісні характеристики державних службовців та політичних діячів справляє інститут юридичної відповідальності. Юридична відповідальність державних службовців виникає у випадку порушення ними законодавства та службової дисципліни. В залежності від тяжкості скоєного правопорушення державні службовці можуть бути притягнені до адміністративної, кримінальної, дисциплінарної чи матеріальної відповідальності. Проте є сенс акцентувати увагу на тому, що в нашій державі відсутньою є нормативна база щодо притягнення публічних осіб до конституційно-правової відповідальності, яка б наставляла не за протиправні діяння, а саме за неналежне виконання публічних повноважень. Причому підставою притягнення до конституційно-правової відповідальності мають стати саме неефективні та нераціональні рішення, здійснювані ними в процесі своєї професійної діяльності, що спричинили (могли спричинити) порушення прав і свобод та законних інтересів громадян чи суспільства і держави в цілому.

Узагальнюючи викладене, можна окреслити основні шляхи якісного оновлення та підвищення ефективності функціонування кадрового потенціалу державного апарату. До них слід віднести: 1) застосування меритократичного підходу в організації кадрового забезпечення державної служби; 2) деполітизація діяльності державних службовців; 3) організаційна єдність та узгодженість усіх управлінських структур; 4) запобігання та обмеження впливу політичного протекціонізму, політичної кон'юнктури та корупції та інше.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про Національне агентство України з питань державної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/500-2014-p> (дата звернення: 28.01.2021).

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 28.01.2021).

АНГЛІОМОВНА СЕКЦІЯ

*Oleksandr Marusiak,
Dr. jur., Centre of Policy and Legal Reform*

FREEDOM OF RELIGION VS. NATIONAL SECURITY: CASE OF UKRAINE

Despite the reference to the Deity in the Preamble of the 1996 Constitution (“*The Verkhovna Rada of Ukraine, (...) aware of our responsibility before God, our own conscience, past, present and future generations...*”), Ukraine is a secular state, where the State and the Church are separated. No religion can be considered as mandatory (Article 35 of the Constitution [1]). However, ongoing (2014—) Russian aggression against Ukraine completely altered the previous Church-State paradigm that has existed since 1991. Public policy towards the Orthodox Churches in Ukraine has been reviewed completely. With the State's support, Orthodox Church of Ukraine (*Pravoslavna tserkva Ukrayiny*) was established in December 2018. This new ecclesiastical body was granted the *Tomos of Autocephaly* by the Ecumenical Patriarchate of Constantinople in January 2019. The other Ukrainian Orthodox Church (unofficially “of the Moscow Patriarchate”)—de-facto a constituent part of the Russian Orthodox Church—does not recognize the new united Church and claims itself only Orthodox Church over the canonical territory of Ukraine. Moreover, because of its foreign affiliation and controversial Russophile policy, the Ukrainian Orthodox Church (of the Moscow Patriarchate) has been officially recognized as a representative of the aggressor state, and some legal measures (for instance, naming and registration restrictions) has been introduced [2].

Undoubtedly, the Russian Orthodox Church acts as a proxy agent in hybrid warfare. However, since the biggest religious community in Ukraine is treated by the State as a religious minority, the following legal point arises. On the one hand, freedom of religion (or belief) is a fundamental human right recognized in core international, as well as in particular European

instruments. The Constitution of Ukraine recognizes and grants this right to everyone. Nevertheless, on the other hand, considering the current situation in Ukraine, resistance to Russian aggression should be a top priority for the Government.

Nevertheless, a conflict between the right of members of the Ukrainian Orthodox Church (of the Moscow Patriarchate) to manifest their religious belief and the public interest issues seems inevitable. Nevertheless, can we find a legal balance between conflicting interests in Ukraine as a secular state? I think we can and we should. That is why a methodological reflection on this issue is urgently needed.

I would like to point out some legal conundrums Ukraine should solve for the sake of national welfare and human rights protection:

(1) How far can state measures intervene into religious affairs from the standpoint of international law and national constitutional law?

(2) How to protect the freedom of religion, to provide equal and non-discriminatory policy towards the religious organizations, and at the same time to secure the public interest of the State?

Finally, (3) How to ensure and protect the constitutional balance between the State and the Church within a secular political system where the State and the Church are officially separated and cannot be merged?

Coherent answers to these questions will definitely help us to develop a proper background for optimizing the national legislation in religion and non-discrimination policy. That is why the case of Ukraine as a subject of research endeavours is undouble important for human rights and security studies, especially from the standpoint of comparative methodology and extrapolation approach.

Bibliography:

1. Constitution of Ukraine. Adopted at the Fifth Session of the Verkhovna Rada of Ukraine on 28 June 1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BVR)]. 1996. No. 30. Article 141.

2. Law of Ukraine No. 2662-VIII “On introducing amendments to Article 12 of the Law of Ukraine ‘On Freedom of Conscience and Religious

Organizations' regarding the name of religious organizations (associations), which are part of a structure (are the part within) of a religious organization (association), the governing (management) centre of which is located outside Ukraine in a state that is recognized by law as having committed military aggression against Ukraine and/or temporarily occupied part of the territory of Ukraine", dd. 20 December 2018. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)* [Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR)]. 2019. No. 3. Article 23.

Mykola Saltanov,
Associate Professor, of Johann Baptist Schad-Department of
Theoretical and Practical Philosophy,
V. N. Karazin Kharkiv National University

THE ISSUE OF EXTERNAL LEGITIMACY OF THE STATE

For several years I have been analyzing the level of state legitimacy depending on how well human rights are secured by the state on the example of several countries (Ukraine, Russia and some other post-Soviet states). Partly I'm discussed this problem in my current PhD research "Recognition in German Classical and Modern Practical Philosophy" and dealt with it in my several latest articles and during my fellowship stays abroad (Goethe University, Frankfurt am Main, Germany 2015, Vienna University, Vienna, Austria, 2015).

My dissertation focused on the problem of recognition in its transformation from the German classical philosophy to contemporary practice. Based *on* the critical study of the historical and philosophical sources it detected heredity (recognition as a mechanism of realization (institutionalisation) of individual rights and freedoms or expanding liberty as such) and difference (change from the recognition of individual identity to group identity recognition, understanding of recognition as one of the manifestations of justice) in concept recognition in German classical and contemporary practical philosophy.

The model for understanding the recognition in modern practical philosophy has been developed, which takes place at three levels: individual (recognition and the problem of constituting identity), collective (recognition and the problem of social justice and co-existence of all cultural forms on the even conditions in cross-cultural dialogue), interstate (recognition of the problem of internal and external legitimacy of the state).

My paper will focus on the issue of justification of external legitimacy of the state. The main line of the article is that, the level of state legitimacy depending on how well human rights are secured by the state on the example of several countries (Ukraine, Russia and some other post-Soviet states). The

modern philosophical and legal discourse considers the people's attitude towards the state to be based on their rights security. On the one hand, the lack of confidence towards the state (internal legitimacy) and unwillingness to take the state as equal partner by other countries in international politics (external legitimacy) can reflect this problem. Thus no government can get its legitimacy without human rights security. Failed external legitimacy leads to international isolation. Act of recognition makes certain change in modern international politics valid through its acceptance by all subjects. In case of failed recognition such state will lose its subject's status and from now on will be an object of international politics.

In my propose I don't use John Austin's human rights concept where human rights are sanctioned by the state or the concept of "positive law" coming to conclusion that only the concept of "natural law" can be valid for my research issue. Thus no government can get its legitimacy without human rights security. Failed external legitimacy leads to international isolation. Act of recognition makes certain change in modern international politics valid through its acceptance by all subjects. In case of failed recognition such state will lose its subject's status and from now on will be an object of international politics.

Here it comes as human rights, the violation of which leads to a deficiency of internal legitimacy of the state and to respect the principles of foreign policy. Often external legitimacy of the state is determined by the presence or absence of international recognition, which may entail certain political consequences, such as immersion of the state in political isolation or neglect in the "political oblivion" and vice versa.

The theory and practice of international relations are replete with dilemmas related to the distribution of responsibility for human rights protection. But it remains indisputable that on the one hand the state is responsible for the observance of human rights. But on the other hand, the world community assumes the role of arbiter and protector in relation to the state where human rights are not respected.

References

1. Benhabib S. The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens. Cambridge University Press, 2004 – 251 p.
2. Fraser N. Reframing Justice in a Globalizing World // New Left Review, Vol 36, 2005.– p. 69-88.
3. Kymlicka W. Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, Citizenship. Oxford: Oxford University Press, 2001. – 292 p.
4. Tomuschat C. International Law: Ensuring the Survival of Mankind on the Eve of a new Century. Gera Course on Public International Law // Hague Academy of international Law, Vol. 281 (1999). [электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.nijhoffonline.nl/book?id=er281_er281_009-438.
5. Walzer M. The moral Standing of States // Philosophy and Public Affairs. № 9, 1980. – P. 209-229.

Olha Andriiv

*Kandidat der phil. Wissenschaften (PhD),
König Danylo Universität, Iwano-Frankiwsjk*

SPRACHE UND DISKRIMINIERUNG: REALITÄT ODER KONTRAFAKTUALITÄT?

„Jeder hat Anspruch auf alle in dieser Erklärung verkündeten Rechte und Freiheiten, ohne irgendeinen Unterschied, etwa nach Rasse, Hautfarbe, Geschlecht, Sprache, Religion, politischer oder sonstiger Anschauung, nationaler oder sozialer Herkunft, Vermögen, Geburt oder sonstigem Stand“ □6, St. 8□, so steht es im 2. Artikel der Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte. Ob das aber der Wirklichkeit entspricht ist ganz gut provokative Frage. Wenn man über Dinge spricht, die existieren sollten, aber in Wirklichkeit nicht gewährleistet werden können, so sagt man über Kontrafaktualität. Mit Kontrafaktualität ist also eine Wahrscheinlichkeit gemeint, die den Fakten (der Wirklichkeit) widerspricht [2, St. 274]. In dieser Untersuchung geht es um Kontrafaktualität einer der Menschenrechte – Sprache: einerseits können die Menschen nicht nach der Sprache bewertet oder diskriminiert werden, andererseits passiert das heutzutage auf jedem Schritt und Tritt. Das Thema der Sprachdiskriminierung wird mit dem Fokus auf zwei Punkte betrachtet: Sprache als Mittel zur Diskriminierung und Diskriminierung wegen der sprachlichen Kompetenz. Die Aufmerksamkeit richtet sich auf die Sprachprobleme von Migranten aus der Dritten Welt.

Viele Menschen sind sich der Macht von sprachlichen Akten kaum bewusst. Sprache ist natürlich mehr als eine Weitergabe von Informationen. Es sind oft einfache Äußerungen, hinter denen aber ein großer Gehalt steckt. Wörter können andere beleidigen, ohne dass wir es bewusst wahrnehmen. „Sprache ist Handeln! Auf diese Weise kann Sprache durchaus als Macht- und Gewaltmittel funktionieren“ □7, St. 7□.

Was versteht man eigentlich unter dem Begriff „Diskriminierung“, und zwar „Sprachdiskriminierung“, so – „wenn Menschen auf kategorialer Basis, also in der Regel ohne Berücksichtigung individueller Eigenschaften oder Verdienste, sondern allein aufgrund ihrer (tatsächlichen oder vermeintlichen) Gruppen-oder Klassenzugehörigkeit unterschiedlich behandelt werden“ □8, St. 3□. Das betrifft in erster Linie die Menschen mit Migrationshintergrund, die sich wegen ihrer fremd klingenden Namen oder wegen ihres Aussehens fragen lassen müssen, woher sie kommen; es betrifft Homosexuelle, wenn schwul ein geläufiges Schimpfwort unter Jugendlichen ist. Das sind nur einzelne Beispiele, die darauf hinweisen, dass Sprache bei vielen Diskriminierungen eine zentrale Rolle spielt. Wir können mit Sprache diskriminieren, etwa durch diskriminierende Gruppenbezeichnungen wie Zigeuner, aber auch durch gestellte Fragen nach der Herkunft □8, St. 3□. Das Wort schwarz bleibt auch immer noch negativ konnotativ. Und in diesem Sinne reicht der Verzicht auf das rassistische Wort Neger nicht aus. Für eine reflektierte Sprache müssen alte Gewohnheiten abgelegt werden angesichts der langen Vergangenheit bestimmter Begriffe □3, St. 2□.

Sprache hat im Prozess der individuellen wie der gesellschaftlichen Integration eine große Bedeutung, da sie mehrere Funktionen erfüllt. Sie ist sowohl Medium der alltäglichen Kommunikation als auch eine Ressource, insbesondere bei dem Ausbildungsprozess und auf dem Arbeitsmarkt. Zudem können Sprachen und Sprachakzente als Symbole von Zusammengehörigkeit oder auch Fremdheit wirken und zu Abgrenzungen führen □5, St. 1□. Heutzutage verlassen viele Menschen ihre Heimat aus wirtschaftlichen Gründen: weil sie in extremer Armut leben oder permanenten Existenzrisiken ausgesetzt sind. Sie fliehen auf der Suche nach einer besseren Lebensperspektive für sich selbst und ihre Familien. Was passiert eigentlich, wenn Migranten in neue, oft fremde, Umgebung geraten. Für ihre Integration auf dem Arbeitsmarkt sind neben den zentralen Faktoren des Bildungsniveaus und der Betriebserfahrung umfassende Kompetenzen in der Landessprache von überragender Bedeutung. Sprachliche Defizite vermindern die Chance, überhaupt eine Beschäftigung zu finden und vor allem eine höhere Stelle zu bekommen. Dies gilt umso mehr, je stärker der Anteil an kommunikativen Tätigkeiten und Abstimmungen ist und

insbesondere dann, wenn die Muttersprache einen geringen Verwendungswert auf dem (globalen) Arbeitsmarkt hat. Wer die Landessprache nicht umfassend beherrscht, kann auch durchaus vorhandene und wertvolle eigene Kenntnisse und Berufserfahrungen kaum nutzen. Andererseits verstärken sich für die Arbeitsmarktintegration förderliche Bedingungen – etwa eine höhere Bildung und eine kompetente Beherrschung der Landessprache – wechselseitig □5, St. 4□. Unserer Meinung nach, könnte die Bedeutung der Sprache im Migrationsprozess folgenderweise beschrieben werden: Migration – Asyl – Sprache – Arbeitsmarkt.

So kann man kurz zusammenfassen:

Mit Sprache können wir Diskriminierungen vorbereiten, indem wir Vorurteile verbreiten und Stereotype zuschreiben, selbst dann, wenn wir genau das nicht beabsichtigt haben. Zugleich ist Sprache aber auch ein wichtiges Mittel zur Bekämpfung von Diskriminierungen.

Für Migranten ergibt sich das Problem, dass sich ihr Humankapital, etwa eine im Herkunftsland erworbene Ausbildung, oft nicht oder nur in geringerem Maße verwerten lässt und dabei spielt die Beherrschung von neuer Sprache eine wichtige Rolle.

Menschenrechte dürfen nicht nur auf dem Papier bestehen, sie müssen in Staat, Wirtschaft und Gesellschaft auch geachtet, gelebt und eingefordert werden, sonst kann man über Kontrafaktualität der Menschenrechte sprechen.

Literaturverzeichnis

1. Бойченко Н. Контрафактичність цілей університетської освіти // Філософія освіти. Philosophy of Education. 2016. №1(18). С. 136-149.
2. Плу́нган В.А. О контрафактических употреблениях плюсквамперфекта. *Исследования по теории грамматики*. Вып. 3. Ирреалис и ирреальность. М.: Гнозис, 2004. С. 273-291.
3. Arndt, S. Wenn Rassismus aus Worten spricht. Fragen, Kontroversen, Perspektive. Frankfurt am Main. 2013. 76 St.
4. Dahl Ö. 1997. The relation between past time reference and counterfactuality: a new look. *On Conditionals Again* A. Athanasiadou, R. Dirven (eds.). Amsterdam: Benjamins, 1997. Pp. 97-114.

5. Esser, H. Migration, Sprache und Integration. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung gGmbH FSP Zivilgesellschaft, Konflikte und Demokratie Arbeitsstelle Interkulturelle Konflikte und gesellschaftliche Integration, 2006. 132 St.
6. Haratsch, A. u.a. Die Allgemeine Erklärung der Menschenrechte MRM-MenschenRechtsMagazin: Themenheft „50 Jahre AEMR“ Dezember 1997. 99 St.
7. Hornscheidt, L. Der Zusammenhang zwischen Rassismus und Sprache. In: Dies. (Hg.): Rassismus auf gut Deutsch: Ein kritisches Nachschlagewerk zu rassistischen Sprachhandlungen. Frankfurt am Main: Brandes & Apsel. 2010. S. 11-49.
8. Sprache und Diskriminierung: Dokumentation eines Seminarprojekts. Herausgeber: Professur für Angewandte Linguistik Institut für Germanistik, TU Dresden. 2019. 40 St.
9. Tugendhat, E. Die Kontroverse um die Menschenrechte in: Stefan Gosepath / Georg Lohmann (Hrsg.), Philosophie der Menschenrechte, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998. S. 48-61.
10. Wischke, M. Die Politik der Menschenrechte im Zeitalter der Globalisierung. Synthesis Philosophica 17 (2), 2002. S. 224-244.

Трибуна Молодого дослідника прав людини

*Бойко Вікторія, студентка,
Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завгородня В.М.
Сумський державний університет*

ПРИНЦИП РОЗУМНОЇ ПЕРЕСТОРОГИ ЯК ОСНОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ВІДНОСИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Різні форми застосування штучного інтелекту почали обговорюватися вченими ще в середині минулого століття. На той час ці перспективи були досить примарними, і лише протягом останніх років штучний інтелект став реальністю. Ця реальність стрімко увірвалася в різні сфери нашого життя і з необхідністю вимагає адекватного правового регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються в результаті рішень, прийнятих штучним інтелектом. Наразі ані теорія права, ані чинне законодавство України не розглядають акти (рішення) штучного інтелекту як окремий різновид юридичних фактів. Вони не підпадають ані під категорію «подій» – обставин поза волею людини, ані під категорію «дій», які вчиняються людиною. Отже, питання щодо того, чи можуть рішення, прийняті штучним інтелектом, розцінюватися як юридичні факти, які обумовлюють виникнення зміну чи припинення правовідносин, залишається відкритим.

Між тим, такі рішення все частіше впливають на наше повсякденне життя, вони можуть принести величезну користь і завдати істотної шкоди. Більше того, штучний інтелект стає тим фактором, який становить реальну загрозу для захисту прав людини у найрізноманітніших сферах, починаючи від інформаційної приватності і закінчуючи можливістю завдання фізичної шкоди, наприклад, у результаті використання безпілотного транспортного засобу.

Надійність є важливим фактором для технологій, які впливають на життя та добробут людей. Хоча ідея «загального блага» переважає серед розробників алгоритмів і заснованої на їх функціонуванні робототехніки, а також серед підприємців, які просувають відповідні винаходи на ринки, наразі не існує універсального правила чи настанови, які могли б забезпечувати або гарантувати надійність функціонування штучного інтелекту [1].

Серед найбільш очевидних ризиків – вихід систем управління з-під контролю, вразливість до кібератак, етичні проблеми та конфлікти інтересів (можливість дискримінації людей за певними ознаками, такими, як вік, стать, наявність інвалідності тощо, вирішення питань на користь певних суб'єктів та надання невинуватених пріоритетів).

Деякі виклики і ризики люди, очевидно, навіть ще не здатні виявити, оскільки штучний інтелект навчається на досвіді та розвивається, отже, може вийти за межі людських передбачень. Наприклад, у 2017 році соціальна мережа Facebook, яка використовувала чат-боти, первісно призначені для спілкування з живими людьми, зіткнулася з тим, що поступово вони почали спілкуватися між собою. Більше того, боти перейшли з англійської на власну, абсолютно незрозумілу людям мову, яку самі ж і створили в процесі розвитку програми. Керівництво Facebook було вимушено відключити систему штучного інтелекту [2].

З огляду на наведене, при створенні автономних інтелектуальних систем, на нашу думку, має використовуватися принцип перестороги (precautionary principle).

Цей принцип є загальноприйнятим у міжнародному та європейському праві підходом до інновацій, що можуть заподіяти шкоду, коли відсутні достатні наукові знання з відповідного питання. Він став підґрунтям великої кількості міжнародних договорів та декларацій у сферах сталого розвитку, охорони довкілля, охорони здоров'я, торгівлі та безпечності харчових продуктів. Переважно, цей принцип застосовується, коли потенційні наслідки людської діяльності для довкілля і здоров'я громадян точно визначити неможливо, а вплив може виявитися згубним. Він вимагає обережності у впровадженні

технологій та інновацій, вжиття запобіжних заходів, навіть якщо деякі причинно-наслідкові зв'язки науково не встановлені повністю. При цьому тягар доказування безпечності відповідної діяльності має лягати на її ініціатора, а не на громадськість чи органи державного управління [3].

Критика цього принципу базується на тому, він є ненауковим і перешкоджає прогресу [4, с.13], однак, вважаємо, що саме на ньому мають ґрунтуватися як національне законодавство, так і міжнародно-правові норми в сфері регулювання використання штучного інтелекту. У практичному розрізі це має означати, що у разі, коли функціонування систем штучного інтелекту може призвести до невиправданої шкоди, слід вживати заходів, щоб попередити таку шкоду, навіть якщо її настання науково не доведено, а є лише ймовірним. Ці заходи можуть включати й заборону певної діяльності аж до належного обґрунтування її безпеки, відсутності дискримінаційних та інших правових і моральних ризиків.

Список використаних джерел:

1. Designing AI for Social Good: Seven Essential Factors. May 15, 2019. URL: <https://ssrn.com/abstract=3388669> (дата звернення: 19.01.2021).
2. Боты изобрели свой язык: почему Facebook испугался искусственного интеллекта? BBC News. 2017. 31 июля. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-40778454> (дата звернення: 19.01.2021).
3. Durodié B. The Precautionary Principle in the 20th Century: Late Lessons from Early Warnings. Risk Analysis. 2002. Vol. 22. Issue 6. Pp. 1208-1209.
4. Bourguignon D. The precautionary principle: definitions, applications and governance. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/573876/EPRS_IDA\(2015\)573876_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/573876/EPRS_IDA(2015)573876_EN.pdf) (дата звернення: 29.01.2021).

*Кравченко Анастасія,
студентка ОПП «Будівельне та містобудівнен право»,
факультет урбаністики та просторового планування,
Київський національний університет будівництва і архітектури
Науковий керівник: к.ю.н., доц. Похиленко І.С.*

ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА СПОЖИВАЧІВ

Реформи, які здійснюються в Україні у сфері економіки, законодавства, правоохоронній та судовій сферах, спрямовані на інтеграцію держави до Європейського Союзу. Метою проведення реформ є наближення української правової системи до європейських стандартів та включення до законодавства України положень, які застосовуються у міжнародній практиці. Україна приєднується до міжнародних конвенцій, враховує міжнародну судову практику, що й є умовою переходу до сталого розвитку економіки, а також забезпечення стабільності у господарській діяльності, захисту суб'єктів господарювання та споживачів, що є найактуальнішою сучасною проблемою.

Для захисту від порушень інтересів суб'єктів господарювання і для надання впевненості у своїй роботі держава надає їм гарантії. Державними гарантіями є передбачені законодавством можливості вільного здійснення підприємницької діяльності без протиправних посягань.

Основним нормативним актом у сфері господарювання – Господарським кодексом України – встановлені:

- організаційні гарантії, які передбачають, що держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів;

- матеріальні гарантії щодо забезпечення підприємців матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано

розподіляються державою для виконання підприємцем постачання, робіт чи послуг для пріоритетних державних потреб;

- захисні гарантії, завдяки яким збитки, завдані суб'єктам господарювання внаслідок порушення споживачами чи органами державної влади чи органами місцевого самоврядування його майнових прав, відшкодовуються [1, Ст. 144].

Законодавець в ст. 20 Господарського кодексу України встановив кожному суб'єкту господарювання та споживачу можливість захисту своїх прав і законних інтересів. При цьому, крім встановлених законом, суб'єкту господарювання дозволяється використовувати різні форми та способи для захисту свого права. Сама категорія «захист» є неоднозначною та характеризується різноманітними підходами щодо її розуміння. Зокрема, М. В. Григорчук тлумачить захист прав суб'єктів господарювання як систему заходів, що здійснюються відповідно до закону суб'єктом господарювання як самостійно, так і через уповноважених осіб, спрямованих на запобігання й усунення загроз порушення прав відповідних суб'єктів, усунення перешкод для здійснення цих прав, відновлення порушених прав і правового статусу та залучення порушників до відповідальності [2, с. 2].

Складність господарських відносин спричиняє збільшення спорів суб'єктів господарювання і, як результат, звернень до суду за захистом порушених прав та охоронюваних законом інтересів. Така ситуація обумовила погіршення оперативності розгляду справ судами та ефективність. Відповідні фактори негативно впливають на дотримання конституційного права на судовий захист у зв'язку з порушенням принципу доступності правосуддя. Відповідно до цього з'являється нагальна необхідність розв'язання питань, пов'язаних із пошуком нових форм захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів та модернізації механізмів захисту [3].

Аналіз досвіду захисту прав суб'єктів господарювання в інших країнах показав, що, крім загальних способів захисту, існують й інші. У період судової реформи в Україні цей досвід необхідно вивчати для того, щоб мати певні уявлення щодо законодавства інших країн, на

основі якого можуть, в окремих випадках, вирішуватися спори між українськими та іноземними суб'єктами господарювання.

Так, особливою формою захисту є медіація, яка лише починає з'являтися у господарських відносинах. Медіація – альтернативна форма захисту, тобто форма вирішення конфлікту за участю третьої нейтральної, неупередженої сторони (медіатора). Особливістю її є те, що сторони контролюють процес ухвалення рішення щодо врегулювання спору і захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів. Медіацію визначають як добровільний і конфіденційний процес, в якому нейтральна третя сторона (медіатор) допомагає сторонам, які конфліктують, досягти взаємоприйнятої угоди. [4].

В Україні ще у 2016 році Верховна Рада прийняла за основу проєкт Закону України «Про медіацію», в якому було запропоновано визначити правові засади упровадження та проведення позасудової процедури врегулювання конфліктів за взаємною згодою сторін конфлікту (медіації) та за участю медіатора, принципи та порядок проведення медіації, а також статус медіатора [5]. Але ця прогресивна форма вирішення спорів, яка зайняла своє місце в країнах Європи, не була підтримана народними обранцями ані у 2016 році, ані у 2019 році, коли був поданий на розгляд Верховної Ради новий проєкт Закону «Про медіацію».

На теперішній час прийняті зміни до Господарського процесуального кодексу України. Взагалі ці зміни можна охарактеризувати як певний крок до удосконалення господарського процесу, до спрощення порядку розгляду спорів за участю суб'єктів господарювання та споживачів. Насамперед, це норми, які передбачають можливість урегулювання спору суб'єктів господарювання за участі судді до початку розгляду справи по суті [6].

Аналізуючи це нововведення, можна зробити висновок, що норми, спрямовані на вирішення спору до розгляду справи у суді, але за міжнародною практикою цей процес не можна віднести до медіації. Медіація – це альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для

вирішення їхнього спору. Тобто врегулювання спору за допомогою медіації є можливим за межами суду, тому суддя не може бути медіатором. Медіатор – це незалежний посередник. Медіатор не може бути представником державних органів, тим більше він не може бути суддею. Медіатор не вирішує конфлікт між сторонами, не ухвалює обов'язкове для них рішення і не пропонує конкретних варіантів вирішення спору. Сторони розробляють варіанти врегулювання спору на підставі власних інтересів та потреб.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що запроваджені та запропоновані нові інститути для застосування у господарському процесі повинні бути аргументованими, їхньою метою має бути спрямованість на ефективне вирішення господарського спору, у першу чергу між суб'єктами господарювання та споживачами.

Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання регламентується великою кількістю нормативних актів як матеріального, так і процесуального характеру. Але сучасне чинне законодавство є не завжди узгодженим. Тому належне законодавче забезпечення захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання можливе з урахуванням комплексного підходу. Реформи, які здійснюються у законодавстві, повинні позитивно вплинути на модернізацію захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України. Прийнятий 16.01.2003р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18, №19-20, №21-22. Ст. 144.
2. Григорчук М.В. Органи захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. *Економіка та право*. 2016. №3. С. 90-97.
3. Захист суб'єктів господарювання: Навчальний посібник за ред. В. Б. Деререв'янка. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Львів-Прес, 2019. 150 с.

4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

5. Проєкт Закону України «Про медіацію» від 28.12.2019 №2706. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67831 (дата звернення: 12.01.2021).

6. Господарський процесуальний кодекс України: від 6.11.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №6. Ст. 56.

*Маланчук Тетяна, кандидат юридичних наук,
Безвін Олексій, студент,
Сумський державний університет*

НЕРОСПОВСЮДЖЕННЯ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ У ВИМІРІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Як відомо, забезпечення міжнародної безпеки є найбільш актуальною темою в міжнародних відносинах. Вона впливає на політичну, економічну, соціальну, культурно-духовну і, звичайно ж, особисту сфери життєдіяльності будь-якого суспільства.

Проблема нерозповсюдження та невикористання зброї масового знищення набуває все більшої пріоритетності на глобальному порядку денному міжнародної безпеки, адже у сучасному світі зброя масового знищення, зокрема хімічна зброя, досить часто використовується під час воєнних сутичок між державами, в зв'язку з чим страждає велика кількість людей, зазвичай, цивільне населення.

Проблема знищення і нерозповсюдження хімічної зброї завжди займала важливе місце в спектрі зусиль демократичних держав з нерозповсюдження зброї масового ураження. Посилення взаємозв'язку у боротьбі з поширенням зброї масового ураження піднімає на якісно новий рівень і підсилює масштабність та невідкладність завдання хімічного роззброєння. Зниження ризику використання та поширення хімічної зброї, безсумнівно важливий і необхідний внесок у зміцнення сучасної системи міжнародних відносин.

Під міжнародним режимом хімічного нерозповсюдження розуміється сукупність юридично оформлених міжнародних договорів, угод і домовленостей. Основними з них є – Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї та про її знищення. Відповідною Конвенцією визначено, що «хімічна зброя» означає у сукупності чи зокрема таке:

а) токсичні хімікати та їх прекурсори, за винятком тих випадків, коли вони мають призначення для цілей, які не забороняються цією Конвенцією, за умов, що їх види та кількості відповідають таким цілям;

б) боєприпаси та пристрої, спеціально призначені для смертельного ураження або заподіяння іншої шкоди за рахунок токсичних властивостей, зазначених у підпункті а) токсичних хімікатів, які вивільняються у результаті використання таких боєприпасів та пристроїв;

в) будь-яке обладнання, спеціально призначене для використання безпосередньо у зв'язку із застосуванням боєприпасів та пристроїв, які зазначені в підпункті б) [1].

Для нагляду за дотриманням заборони на використання хімічної зброї, ліквідації її запасів, забезпечення нерозповсюдження хімічної зброї була створена Організація із заборони хімічної зброї. Відзначимо, що Організація із заборони хімічної зброї є не тільки органом міжнародного контролю знищення хімічної зброї, а й важливим механізмом нерозповсюдження хімічної зброї.

Організація із заборони хімічної зброї здійснює такі види діяльності:

- моніторинг хімічної індустрії;
- контроль за розповсюдженням хімічних речовин і технологій;
- сприяння поглибленню міжнародного співробітництва у цій сфері [2].

Політика реалізації положень Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, що розробляється і реалізується в рамках Організації із заборони хімічної зброї, як органу міжнародного контролю, полягає в наступному:

- забезпечення надійного режиму для перевірки знищення хімічної зброї та недопущення її повторної появи при захисті законних інтересів національної безпеки та прав власності;
- надання допомоги країнам-учасникам та захисту у разі застосування або загрози застосування хімічної зброї проти них;
- заохочення міжнародного співробітництва у мирному використанні хімії та контроль пов'язаних з цим ризиків поширення хімічної зброї;

➤ надання неприєднаним країнам підтримки в процесі підготовки до приєднання до Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення та ефективного здійснення глобальної заборони на хімічну зброю [1].

Вважаємо, що у сучасному світі вирішення проблем, пов'язаних зі знищенням та нерозповсюдженням хімічної зброї, має реалізовуватися за різними напрямками. Серед них необхідно виділити:

- здійснення моніторингу поточної ситуації щодо виконання міжнародних угод про знищення запасів та можливих загроз застосування хімічної зброї;
- інформування суспільства (забезпечення достовірності інформації і жорстка боротьба зі спекуляціями на тему використання хімічної зброї тими чи іншими державами або організаціями).

Незважаючи на міжнародні домовленості щодо заборони застосування хімічної зброї, її знищення та непоширення, бойові отруйні речовини залишаються на озброєнні багатьох армій світу. На сучасному етапі розвитку важливо забезпечити суворий контроль за дотриманням Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, з метою забезпечення безпечного сьогодення та майбутнього для всього людства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (укр/рос): Конвенція ООН від 13 січня 1993 р. № 995_182. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182. (дата звернення: 08.02.2021).

2. Organisation for the prohibition of chemical weapons. URL: <https://www.opcw.org> (дата звернення: 09.02.2021).

*Низовий Євген,
студент ОПШ «Будівельне та містобудівне право»,
факультет урбаністики та просторового планування,
Київський національний університет будівництва і архітектури
Науковий керівник: к.ю.н., доц. Похиленко І.С.*

ПРАВО НА ПЕРЕГЛЯД СПРАВИ ТА ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Всі учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення. З цього твердження одразу можна зробити висновок, що головною умовою права на судовий захист є надана правовою системою України можливість оскарження і перегляду винесеного судового рішення. Використовуючи процедуру оскарження сторони й інші учасники правового процесу можуть досягти скасування судового рішення, що суперечить їх інтересам і певною мірою не відповідає закону. Право апеляційного та касаційного оскарження судових рішень існує з метою забезпечити виконання одного із завдань судочинства, яке полягає в наданні додаткової можливості здобуття правосуддя, що в свою чергу реалізує право на судовий захист. Безумовно, весь процес повинен проходити згідно з нормами чинного законодавства.

Варто зауважити, що не допускається касаційне оскарження судового рішення суду першої інстанції без його перегляду в апеляційному порядку [1].

Судові рішення, які набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами.

Ігнорування або невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом. Обов'язковість судового рішення, котра виникає після винесення рішення, не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи або інтереси.

Слід зазначити, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права та є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Важливий аспект, котрий існує в більшості правових державах полягає в тому, що судові рішення не можуть бути переглянуті іншими органами чи особами поза межами судочинства, за винятком рішень про амністію та помилування. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи не можуть приймати рішення, які скасовують судові рішення або зупиняють їх виконання.

Розглянемо поняття апеляційної, а згодом і касаційної скарги.

Апеляційна парадигма (назва цього виду оскарження судових рішень походить від латинського слова „*appellatio*” – „звернення до будь-кого”, в даному випадку до вищої судової інстанції) зародилася за часів Римської імперії, коли можна було послідовно, маючи конкретний алгоритм дій, скаржитись на рішення нижчих судів аж до імператора.

В свою чергу, касаційна парадигма перегляду судових рішень виникла у Франції, а потім була сприйнята багатьма європейськими державами.

На теренах України в усі часи проглядалось прогресивне зростання судової системи. Так, за часів різних правителів українських земель малими темпами виникала структура апеляційного оскарження, проте значущий розвиток апеляційне провадження знайшло у визначній пам'ятці українського законодавства «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743). Вона містила окрему главу, присвячену питанням апеляційного оскарження. Деякі науковці навіть пов'язують з

цим нормативним актом виникнення апеляційної форми оскарження судових рішень.

Подати апеляцію був вправі будь-який учасник, не задоволений результатом судового розгляду. У «Правах, за якими судиться малоросійський народ» було визначено поняття «апеляції» як витребування і перенесення з нижчого суду до вищого справи сторін, що судяться, коли одна із них вважала себе скривдженою вироком, винесеним у її справі в цьому нижчому суді [2, ст. 99].

Апеляційний розгляд здійснював вищестоящий суд. Скарга на суддів також подавалась вищестоящому суду і містила заперечення проти незаконних дій суддів або працівників суду. Якщо суд апеляційної інстанції встановлював, що судовий вирок явно порушував закон або що судді допустили зловживання своїми правами, залежно від обставин і ступеня провини суддів, на них могла бути накладена дисциплінарна й грошова кара. У противному разі при з'ясуванні, що вирок суду відповідає закону, а апеляція безпідставна й для суддів образлива, вищестоящий суд карав заявника грошовою покутою або й тяжчою карою, залежно від ступеня його вини [3, с. 24].

Відмінність апеляції від касації полягає в наступному:

Апеляція – одна з форм оскарження судових рішень у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах до суду вищої (апеляційної) інстанції, що має право переглядати справу.

Головний принцип відмінності апеляції і касації полягає в тому, що апеляція подається на рішення, що не набрали законної сили, а касація – на ті, що набрали законної сили.

Захист прав і свобод людини, зокрема право на справедливий суд, дозволяє уникнути механічної судової або ж корупційної помилки, що могла виникнути при першому розгляді. Не варто забувати, що за умов розгляду справи двома інстанціями краще забезпечується дотримання законності, оскільки друга інстанція наділена більшою владою. Внаслідок цього формується єдність судової практики, оскільки рішення суду вищого рівня є певним орієнтиром для першої інстанції, що сприяє також зростанню кваліфікації суддівського корпусу. Крім

того, судді апеляційного суду більш неупереджені, оскільки не піддані так званому «місцевому впливу», як судді першої інстанції [4].

Одним із питань оцінки апеляційного розгляду є питання, чи всі рішення суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

В західноєвропейських процесах не всі рішення суду першої інстанції можуть стати предметом розгляду апеляційної інстанції. Наприклад, у Франції апеляція не допускається у випадках, якщо предмет спору незначний.

В Україні такий підхід не приживеться, оскільки незначні за розміром позови подаються особами малозабезпеченими. Якщо допустити виключення цієї категорії справ із компетенції апеляційних судів з метою надання їм можливості зосередитись на розгляді майнових спорів з більшою ціною позову, то це призведе до обмеження можливості судового захисту малозабезпеченої категорії громадян, що суперечить принципу доступності до судового захисту. Крім того, обмеження в оскарженні рішень судів першої інстанції може призвести до часткової «безконтрольності правосуддя».

В Україні апеляційна скарга в різних галузях права має свої особливості та строки подання, проте зазначу, що в процесуальному законодавстві провідних держав Європи термін оскарження в апеляційному порядку визначений в один місяць. Даний строк надає особам, що беруть участь у справі, необхідний час для підготовки обґрунтованої скарги і, відповідно, дозволяє не затягувати момент набрання рішенням законної сили.

Поряд з цим, варто зазначити, що в сучасній системі правосуддя, обчислення строку на апеляційне оскарження має починатись з моменту отримання копії рішення.

Касаційний перегляд справи.

Касаційне провадження можна виокремлювати як "правовий нагляд" за судовими рішеннями.

До повноважень суду касаційної інстанції віднесено перегляд справи з питань права (матеріального і процесуального), тобто рішення переглядається тільки в правовому аспекті. Наступною особливістю цієї

інстанції є те, що предметом її розгляду є рішення, що набрали законної сили.

Висновок.

Зваживши всі аспекти цих ґрунтовних і змістовних понять, можна дійти висновку, що головною метою було і залишається створення належних гарантій захисту прав і законних інтересів людини і громадянина в реальності цифровізації і удосконалення законодавства.

Суди мають доволі великі повноваження, тому до судового корпусу мають входити люди гідні, освідчені та з почуттям відповідальності перед кожним громадянином. Правова держава характеризується як недопущенням порушень законодавства, прав і свобод людини, так і створенням відповідних гарантій для відновлення цих прав. Кожен громадянин нашої країни має відчувати себе під захистом держави. І вагома роль створення умов для цього відводиться судам.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: від 15.08.2020 Документ 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
2. Маринів В.І. Історія інституту перегляду судових рішень у порядку апеляції та касації у кримінальному судочинстві України. *Юрист України*. 2014. № 1. С. 96–103.
3. Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України : монографія. К. : Київ. ун-т, 2006. 182 с.
4. Ємельянова І.І. Теоретичні та практичні аспекти апеляційного і касаційного перегляду судових рішень в цивільному судочинстві. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1699 (дата звернення: 15.01.2021).

Федорів Ангеліна,
*студентка III курсу Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: к.ю.н. Марченко М.В.*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРИВАТНІСТЬ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

За останні роки в Українському суспільстві значно змінилося розуміння важливості проблем становлення інформаційного суспільства, розвитку інформаційної сфери та необхідності забезпечення інформаційної безпеки, що у свою чергу впливає на необхідність покращення врегулювання конституційних прав та свобод людини. Однак, як свідчить аналіз, система захисту прав, свобод і безпеки людини в умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій, зокрема права особи на приватність, потребує суттєвих трансформацій. Враховуючи це, можемо стверджувати, що формально визначені та законодавчо закріплені конституційні права та свободи реально не завжди одержують належну реалізацію, що є показником недостатньої ефективності соціально-правового механізму.

Окрім вищенаведеного, додаткової уваги заслуговує і те, що питання реалізації конституційних прав людини у трансформаційних суспільствах, у тому числі українському, у першу чергу пов'язані зі специфічним сприйняттям таких прав людини і права в цілому. Наприклад, з тим, що відповідні положення нормативних актів сприймаються індивідами як декларативні та такі, що не отримують належної реалізації. Зрозуміло, що існують об'єктивні передумови такому ставленню. Зокрема, до таких належать труднощі правозахисного процесу, тривалість судового розгляду, матеріальні та морально-психологічні затрати. Але відсутність спроб реалізувати права аж ніяк не додає їм дієвості. Інша крайність – сприйняття прав як виключно своїх можливостей, без урахування наявності таких самих можливостей у інших. Тому *разом із поступовим сприйняттям ціннісного змісту прав людини, на національному рівні*

повинне відбуватися усвідомлення того, що реалізація її захист останніх залежать як від створення відповідних механізмів та процедур з боку держави, так і від активності індивідів і суспільних інституцій у відповідних питаннях. Звідси потрібні зміни у свідомості власників таких конституційних прав, відповідно до яких активність буде набувати позитивної значущості, як цілеспрямована, енергійна діяльність, що має наслідком досягнення позитивного результату [7, с. 45].

Важливо також зауважити, що передусім, в часи цифрової революції, як і раніше, діє базове право громадян на захист, що є основою сучасної, демократичної спільноти. Так, право на приватність (*право на недоторканність приватного та сімейного життя*) України конкретизовано у відповідних статтях українського законодавства. Зокрема, частина 1 статті 32 Конституції України містить загальне положення про захист особистого і сімейного життя і заборону державі втручатися в нього, крім випадків передбачених Конституцією України. У свою чергу, стаття 30 Основного закону гарантує недоторканність житла, тоді як його стаття 31 безпосередньо регулює таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Частина 2 статті 31 Конституції України забороняє збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, частина 3 статті 28 Конституції України забороняє піддавати особу без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим дослідженням [1].

Щодо засади захисту приватності у конституційно-правовій практиці країн ЄС, то вони зводяться до такого: пріоритетним є право особи розпоряджатися персональними даними, а їх використання без дозволу володільця тягне відповідальність згідно з законодавством; для будь-кого, хто здійснює користування персональними даними фізичних осіб з їх дозволу, встановлено відповідальність у разі умисного розголошення цих даних третім особам (*крім випадків, коли на це надано дозвіл*). Нові правила захисту персональних даних (General Data Protection Regulation), які схвалено 14 квітня 2016 р. і набули чинності у 2018 р. є обов'язковими для країн-членів ЄС. Крім того, вони поширюються і на компанії з інших країн, які пропонують товари і послуги в ЄС. У нових правилах переглянуті цивільні права користувачів, відповідальність за збереження

даних, а також введені деякі обмеження переміщення даних між різними країнами. Важливим нововведенням є запровадження більш суворого покарання за несвоєчасне повідомлення інформації про витік даних [3].

Не менш важливою в контексті запозичення кращих практик реалізації конституційного права людини на приватність у цифрову епоху є резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Право на приватність у цифрову епоху» [2], згідно з положеннями якої, права, що належать людям у середовищі оффлайн, також повинні бути захищені онлайн. Окрім цього, своє відображення ідея про забезпечення вказаного конституційного права людини знайшла у низці інших нормативно-правових актів та судових рішень. До них належать Керівні принципи ЄС щодо свободи вираження онлайн та оффлайн [4], а у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо використання Посібника з прав людини для Інтернет-користувачів [5], наголошується на тому, що права людини повинні однаковою мірою забезпечуватися оффлайн та онлайн і вказано, що Посібник не запроваджує нових прав на доступ до Інтернету розглядається як «важливий спосіб реалізації прав, свобод та участі в демократії». Згідно з резолюцією Ради ООН з прав людини «Просування, захист і здійснення прав людини на приватність в Інтернеті» [6], визнається «глобальний і відкритий характер Інтернету як рушійної сили, що прискорює розвиток у різних формах». Також у вказаному документі держави закликаються «розглянути питання про формулювання та прийняття через прозорі та всеохоплюючі процеси з усіма зацікавленими сторонами національної державної політики, пов'язаної з Інтернетом, яка має на меті універсальний доступ до прав людини та забезпечення прав у їх основі».

Додаткової уваги в процесі розгляду аналізованої проблеми заслуговує приклад дієвості механізмів захисту персональних відомостей про особу у Естонії. Кожен громадянин цієї країни має спеціальні ідентифікаційні картки, які містять багато важливої інформації про її власника. Ці картки використовуються не лише для ідентифікації особи, а ще й для здійснення різних фінансових операцій, включаючи проїзд у громадському транспорті. Вся інформація про особу зберігається у спеціальній базі даних, до якої мають доступ правоохоронні органи та спеціальні служби. Враховуючи цей факт, кожна особа має можливість

переглянути, хто цікавиться особистою інформацією про неї, а також має право вимагати пояснень, з яких підстав та чи інша особа або спецслужба цікавиться ним [9, с. 482-484].

Окрім наведеного, важливим є те, що сучасні виклики змінюють характер розуміння та захисту прав людини як таких. У зв'язку із цим, у справі «Райлі проти Каліфорнії» Верховний Суд США дійшов винувку про незаконний характер використання цифрових відомостей з мобільного телефону особи при проведенні обшуку без ордеру. А у справі «Карпентер проти США» було встановлено, що ордер необхідний для того, щоб відслідковувати місцезнаходження особи через записи з її мобільного телефону. Йшлося про отримання інформації від компанії – мобільного оператора, яка включала докладні відомості про геолокацію. Ця справа важлива ще й тому, що до неї розкриття компаніями записів відбувалося за чинними нормами, які були пристосовані для стаціонарних телефонів і, отже, не передбачали відслідковування переміщень особи.

Підсумовуючи, зауважимо, що традиційних конституційно-правових засобів та інструментів у сучасному світі недостатньо для того, щоб вирішити проблеми приватності, тому потрібно зосередитися на правових механізмах запобігання вторгнень до приватного життя, розробці гнучкої правової бази, критеріїв можливого втручання до приватності та його меж в інформаційному суспільстві. Враховуючи це, можна погодитися з думкою провідного конституціоналіста Савчина М.В, що «юридизація прав людини забезпечується через засади пропорційності, які визначають допустимі межі втручання у суверенний вибір особи – сферу приватної автономії індивіда. Іншими словами, принцип пропорційності поєднує в собі природно-правовий та юридичний вимір права» [8, с.70]. Тому, очевидно, що у будь-якому разі *обмеження права людини на приватність у інформаційну епоху не можуть бути свавільними*. Це повинні бути розумні та небезпідставні обмеження, вони повинні здійснюватися у спосіб, найменш обтяжливий для носіїв такого права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – No 30. – с. 32. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/stru#Stru>.

2. General Assembly Resolution “The right to privacy in the digital age”, A/RES/68/167. – Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/764407?ln=ru>.

3. Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/es-2016679.pdf>.

4. EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline, The Council of Europe, Council meeting, Brussels, 12 May 2014.

5. Recommendation CM/Rec(2016)5 of the Committee of Ministers to member States on Internet freedom. – Режим доступу: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016806415fa

6. Резолюція Совета по правам человека А/HRC/32/L.20. – Режим доступу: <https://documents-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G12/176/28/PDF/G1217628.pdf?OpenElement>.

7. Разметаєва Ю.С. Приватність в інформаційному суспільстві: проблеми правового розуміння та регулювання / Ю. С. Разметаєва // Науковий вісник УЖНУ. Сер. Право. – Вип 37. – Т. 1. – 2016. – 458 с.

8. Савчин М.В. Права людини у світлі конституційної реформи // М. Савчин // Український часопис міжнародного права, Спецвипуск: Міжнародне право і Конституція України, 2015. – С. 67–79. – Режим доступу:

https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7197/1/Savchyn_human%20right%20in%20light%20of%20ConRef_fin.docx.

9. Серьогін В.О. Право на недоторканість приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці : [монографія] / В.О. Серьогін. – Х. : Фінн, 2010. – 608 с.

*Цебенко Соломія, кандидат юридичних наук,
Кирик Уляна, студентка,
Національний університет «Львівська політехніка»*

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ

Конвенція з прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1].

Варто зазначити, що стаття 55 Конституції України визначає, що кожен має права і свободи людини і громадянина, які захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2].

Як свідчить позиція Європейського Суду у багатьох справах, основною складовою права на суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права.

Так, у справі „Трегубенко проти України“ заявник скаржився, що остаточне і обов'язкове судове рішення, винесене на його користь, було скасовано в порядку нагляду, а також, що судове провадження в його справі було несправедливим. Крім того, заявник стверджував що йому було відмовлено у доступі до суду для визначення його цивільних прав.

Розглянувши обставини цієї справи, Суд зауважив, що, дозволяючи внесення протесту згідно з цим правилом, Верховний Суд України, який діяв на той час, звів на нівець увесь судовий розгляд, що завершився прийняттям остаточного та обов'язкового рішення, і тому порушив принцип *res judicata* щодо рішення, яке, крім того, вже було частково виконано.

У своїй практиці Суд дотримується тієї думки, що це питання має розглядатися з урахуванням принципу юридичної визначеності, а не просто як втручання з боку виконавчої влади. Тому у вказаній справі Суд дійшов висновку, що, застосовувавши процедуру нагляду з метою скасування судового рішення, винесеного на користь заявника, Пленум Верховного Суду України порушив принцип юридичної визначеності та право заявника на доступ до суду, гарантоване статтею 6 § 1 Конвенції [3].

Що стосується практики Суду у питаннях незалежності судової влади України, то вони були розглянуті Судом у справі "Совтрансавто-Холдинг проти України".

Заявник наголошував на тому, що його справа не була розглянута справедливо та протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом. Він також скаржився на відсутність відкритого слухання при розгляді його справи.

У своєму рішенні Європейський суд вкотре звернув увагу на процедуру внесення протесту як на таку, що не відповідає принципу юридичної визначеності. Також Суд висловив свою стурбованість щодо різних та часто суперечливих підходів до застосування та тлумачення внутрішнього законодавства українськими судовими органами. Врешті-решт, Суд звернув увагу на численні випадки втручання українських органів державної влади найвищого рівня в судове провадження в цій справі.

Суд дійшов висновку, що втручання, з огляду на його зміст та спосіб здійснення, було таким, що суперечило поняттю "безсторонній і незалежний суд" в контексті статті 6 § 1 Конвенції про захист прав людини основоположних свобод [4].

Ще однією гарантією справедливого судового розгляду є «розумні строки» здійснення правосуддя. У своїй практиці Суд до визначення цього питання підходив досить індивідуально та визначив певні критерії, де необхідно враховувати складність справи; поведінку заявника; дії відповідних органів.

Ці питання Суд визначив у справі "Странніков проти України", де Суд дійшов висновку, що тривалість оскаржуваного процесу була надмірною та не відповідала вимозі „розумності строку”[5].

Враховуючи усе вищевикладене можна зробити висновок, що право на справедливий суд гарантує справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Також, важливо зазначити, що Україна посідає третє місце за кількістю поданих заяв до Європейського суду з прав людини. Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини щодо України можна дійти висновку, більшість справ, які розглядалися порушені через недосконалість національного законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини. Конвенція. Міжнародний документ від 04.11.1950 року. № 995_004. *Голос України*. 2001.№ 3
2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2018. 96 с
3. Справа "Трегубенко проти України" (заява N 61333/00), 2004 р.
4. Справа "Совтрансавто-Холдинг" проти України" (заява N 48553/99), 2002 р.
5. Справа "Странніков проти України" (заява N 49430/99), 2005 р.

*Цебенко Соломія, кандидат юридичних наук,
Чернецька Ольга, студентка,
Національний університет «Львівська політехніка»*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РАДИ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

За останнє століття людство пережило багато різних фатальних подій: війни, перевороти, пандемії. Саме тому постало важливе щодо захисту людини як вільної та незалежної особистості незважаючи на колір, расу, стать, віросповідання та походження. І сьогодні права людини являються основною темою для обговорення та дослідження.

На тлі великих змін та широкого обговорення на світовій арені про заснування відповідних органів для надання правового захисту людині та відстоювання демократичних цінностей було створено так звані міжнародні організації.

5 травня 1949 року, саме після Другої світової війни, була створена Рада Європи, мета якої полягає в єднанні членів даної організації для збереження та втілення принципів та ідеалів, що є спільним надбанням. Про те головним завданням являється дотримання демократичних норм, що викладені в Європейській конвенції з прав людини і відповідно до цього має здійснюватися координація законодавства країн-членів.

Рада Європа – міжурядова регіональна організація метою якої є розвиток співробітництва держав-учасниць на базі спільних принципів та ідеалів, а також сприяння їх економічному і соціальному прогресу [1, ст. 212].

У сфері дотримання прав людини договірною та іншою діяльністю Ради Європи охоплює: захист цивільних і політичних прав за допомогою механізму, передбаченого Європейською конвенцією з прав людини; захист соціальних і економічних прав на підставі механізму, передбаченого Європейською соціальною хартією; захист осіб, що позбавляють свободи, шляхом регулярних відвідин місць позбавлення волі представниками Комітету з попередження тортур і нелюдського або

такого, що принижує гідність, звернення або покарання; захист прав національних меншин на підставі Рамкової конвенції із захисту національних меншин; досягнення рівності між чоловіками і жінками (Керівний комітет із рівності чоловіків і жінок); боротьбу з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і нетерпимістю; посилення гарантій свободи слова і вільного доступу до інформації, а також свободи обміну думками і поширення інформації через державні кордони[2, ст. 54].

Після довгої процедури Україна стала частиною Ради Європи. В період приєднання організація надала певні зобов'язання, що зазначені в Висновку № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи.

З даного документу варто виокремити таке: “підписати у момент приєднання Європейську конвенцію з прав людини; протягом одного року ратифікувати Конвенцію та Протоколи № 1, 2, 4, 7 та 11 до неї, до набрання чинності Протоколом № 11 визнати право особи звертатися до Європейської комісії з прав людини, а також визнати обов'язковість юрисдикції Європейського суду з прав людини”, “протягом одного року з моменту вступу підписати та протягом трьох років ратифікувати Протокол № 6 Європейської конвенції з прав людини, який передбачає скасування смертної кари в мирний час...”, “протягом одного року з моменту вступу до Ради Європи підписати та ратифікувати Європейську конвенцію про запобігання тортурам, нелюдському та принижуючому гідність поводженню або покаранню...”[3].

Виходячи з цих зобов'язань можна зрозуміти, що Рада Європи таким чином затверджує ідею поняття та захисту людських прав у країнах-членах, чим здійснює певний зв'язок з ними.

Україна не стала винятком. В червні 1996 року була прийнята Конституція, де можна побачити відображення покладених на Україну зобов'язань та координування національного законодавства з метою зміцнення демократичних цінностей. Стаття 24 Конституції України зазначає, що “громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших

переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками...”[4, ст. 9].

Оскільки Україна зараз є членом Ради Європи, то дана організація сприяє наближенню нашого законодавства до європейських стандартів у галузі прав людини та верховенства права відповідно до участі нашої держави в договорах ради. Цими договорами являються певні конвенції, доповнення чи зміни до них. Україна в свою чергу бере активну участь в підписанні та ратифікації таких договорів.

Взаємозв'язок Ради Європи та України відображається співпрацею на підставі Планів дій. Стратегічними напрямками у рамках планів дій визначено: заходи у галузі прав людини, спрямовані на вирішення певних ключових питань, визначених як пріоритетні контрольними органами Ради Європи і рішеннями Європейського суду з прав людини, та на посилення захисту прав людини і краще виконання судових рішень; заходи у галузі верховенства права, спрямовані на розвиток демократичних інститутів і процедур на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також на сприяння дотриманню верховенства права; заходи у галузі демократії, спрямовані на зміцнення демократичних інститутів на національному, регіональному та місцевому рівнях, на поширення культури демократії, на розвиток соціальної єдності, підвищення терпимості та розширення участі ключових соціальних та громадських партнерів у процесі прийняття рішень [5].

Тому, Рада Європи як і будь-яка інша міжнародна організація достатньо ретельно вивчають, вдосконалюють та поширюють права людини. Адже, щоб стати частиною Ради Європи потрібно пройти довгу процедуру, а саме ратифікувати Європейську конвенцію з прав людини. Взаємозв'язок Ради Європи й України значно відображається на законодавстві держави. Тому що вся дія ради прямо направлена на закріплення та захист прав людини в нормативно-правових актах України, чим і проявляється їх забезпечення. Таким чином кожен член Ради Європи зобов'язується захищати права людини.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 2003. Т. 5. С. 712
2. Рожко В.В. Рада Європи і захист прав людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 51–64.
3. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26.09.1995 р.
4. Конституція України: офіц. текст. Київ : Алерта, 2018. С. 80.
5. Співробітництво з Радою Європи: Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/spivrobitnictvo-z-radoyu-evropi> (дата звернення: 09.02.2021).

*Шаховець Анастасія,
студентка ОПП «Будівельне та містобудівне право»,
факультет урбаністики та просторового планування,
Київський національний університет будівництва та архітектури
Науковий керівник: к.ю.н. , доц. Похиленко І.С.*

ПРАВО НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ НЕ ЗАБОРОНЕНУ ЗАКОНОМ

Відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Це право базується на свободі підприємницької діяльності, тобто на реальній можливості здійснення особою на власний розсуд і ризик господарської діяльності, не забороненої законом, з метою одержання прибутку. Чільне місце в системі прав і свобод особи займає право на підприємницьку діяльність. Підприємницька діяльність дає стимул до високої продуктивності праці, отримання прибутку і зрештою кращого задоволення суспільних потреб. Розвиток підприємництва визначається станом і рівнем ринкових відносин і, насамперед, наявністю необхідних умов для свободи приватного сектора в економіці. Таким чином, підприємницька діяльність стає невід'ємним атрибутом ринкового господарства. Головне завдання держави – всебічне стимулювання активності у сфері виробництва, створення сприятливих умов для підприємництва, а також забезпечення зайнятості населення, соціальна опіка найбільш вразливих верств суспільства, тобто забезпечити своїм громадянам гідний рівень життя [1]. Тому роль держави в економічному житті суспільства сьогодні значно посилюється. Це виявляється у розробленні системи нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання ринку, підприємницької діяльності, митних правил, банківської діяльності, цін і заробітної плати, соціального захисту населення. Таким чином, значна роль у регулюванні підприємницької діяльності належить саме правовому регулюванню, оскільки підприємництво є сферою взаємодії держави з ринком.

Процес правового регулювання підприємництва в історії незалежної України був започаткований із прийняттям перших, так званих «підприємницьких» законів: «Про підприємство», «Про власність», «Про підприємства в Україні», які вже втратили чинність, в Україні остаточно було оголошено перехід до нового соціально-економічного курсу ринкових перетворень, де підприємцям відводилася почесна та видатна роль [2]. Під правовим регулюванням слід розуміти один із видів регулюючого впливу на суспільні відносини у сфері підприємницької діяльності, що здійснюється уповноваженими органами публічної адміністрації за допомогою багатоманітного, нормативно закріпленого інструментарію – методів та засобів. Вона фактично означає відмову від командних методів вирішення господарських завдань. Ці методи здатні забезпечити тільки тимчасовий комерційний успіх, який потім перекривається значними економічними витратами. Тому держава через систему законодавства, фінансово-кредитні важелі може лише здійснювати економічне регулювання підприємницької діяльності, але не втручатись у неї. Отже, правове регулювання повинне бути спрямоване, перш за все, на створення сприятливих зовнішніх умов для здійснення підприємницької діяльності. Завдання державних органів полягає у встановленні загальних для всіх учасників підприємницької діяльності умов з метою забезпечення її суспільної ефективності та в нагляді за дотриманням цього режиму.

Важливу роль у правовому регулюванні підприємницької діяльності відіграють такі засоби регулювання, як: державна реєстрація, державне замовлення, стандартизація та сертифікація ліцензування, квотування та ін. Метою державної реєстрації підприємництва є облік, накопичення і контроль відомостей про суб'єктів підприємницької діяльності. Державна реєстрація підприємництва – це засвідчення фактів створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичної особи, а також вчинення інших реєстраційних дій шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру [3]. Державна реєстрація є обов'язковою передумовою початку здійснення господарської

діяльності. Відсутність державної реєстрації викликає притягнення відповідних посадових осіб до адміністративної (ст. 164 Кодексу про адміністративні правопорушення) [4] та в певних випадках до кримінальної (ст. 201 Кримінального кодексу) [5] відповідальності. Державне замовлення – це узаконений доступ компаній до заздалегідь сплачених за рахунок бюджету результатів досягнень науки і техніки на тих напрямках, де приватні фірми бояться вкладати свої засоби, із задоволенням перекладаючи відповідальність на плечі платників податків . Стандартизація та сертифікація – це необхідні заходи, які пов’язані з встановленням мінімальних вимог до певних небезпечних засобів. Стандартизація – діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. У свою чергу сертифікація – діяльність уповноважених органів із підтвердження відповідності товару (роботи, послуги) обов’язковим вимогам стандарту і видачі документа відповідності . Зауважимо, що застосування окремих видів засобів державного регулювання, а саме умови, обсяги, господарської діяльності, визначаються Господарським Кодексом, Законами України, а також програмами економічного і соціального розвитку. Встановлення та скасування пільг і переваг у господарській діяльності здійснюються відповідно до вищевказаного кодексу та інших законів.

Важливу роль у правовому регулюванні підприємництва відіграє ліцензування підприємницької діяльності. У Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» відзначено, що ліцензування – видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування . Ліцензія – документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку у разі його

встановлення Кабінетом Міністрів України за умови виконання ліцензійних умов. Протягом усього строку дії ліцензії суб'єкт підприємництва зобов'язаний дотримуватися ліцензійних умов здійснення певного виду підприємницької діяльності. Ліцензійні умови є нормативно-правовим актом, положення якого встановлюють кваліфікаційні, організаційні, технологічні та інші вимоги для провадження певного виду підприємницької діяльності. Головним завданням ліцензування є захист економічних та інших інтересів держави, її громадян шляхом встановлення з боку держави певних умов і правил здійснення окремих видів підприємницької діяльності.

Отже, правове регулювання підприємницької діяльності має велике значення для держави. Адже підприємництво, як і ринкова економіка, не має природженого імунітету проти монополізму, інфляції та спадів ділової активності. Якщо держава залишається байдужою, ці процеси починають прогресувати, завдаючи чималих економічних і соціальних збитків. Підприємництво також не може самостійно вирішувати складні регіональні проблеми, що виникають під впливом історичних, національних, демографічних та інших неринкових факторів. Для їх вирішення потрібне втручання держави, її відповідна регіональна політика.

Таким чином, без втручання держави, без державного регулювання підприємництво ніколи не зможе зробити виробництво економічно безпечним, гарантувати реалізацію соціально-економічних прав людини, вирівняти структурні та регіональні диспропорції та ін. Незважаючи на досить розгалужену структуру, система заходів державного регулювання підприємницької діяльності має переважно обмежений та декларативний характер. Зокрема, реалізація різних програм державної підтримки в цьому напрямі не спирається на реальні механізми, а обмежується вирішенням окремих поточних завдань. Немає стратегії розвитку підприємництва, що знижує дієвість багатьох нормативних актів.

Список використаних джерел:

1. Основы предпринимательства : учебное пособие / [Э.М. Гайнутдинов, Р.Б. Ивуть, Л.И. Поддєргина и др.]; под общ. ред. Э.М. Гайнутдинова. – Мн.:Выш. шк., 2000. – 182 с
2. Адміністративне право України : підручник :у 2-х т. / В.В. Галуцько, В.І. Олефір, Ю.В. Гридасов, А.А. Іванищук, С.О. Короед. – Херсон: ХМД,2013. – Т.1 Загальне адміністративне право. Академічний курс. – 396 с
3. Красовська А. Державна реєстрація як умова реалізації права на підприємництво в Україні / А. Красовська // Підприємництво, господарство та право. – 2002. – № 7. – С. 62.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р.// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – ст.164
5. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26. – Ст. 201.

Ямельський Назар,
студент магістратури Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
член ВГО «Асоціація Українських правників»

ДО ПИТАННЯ МІСЦЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В СИСТЕМІ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

З'ясування змісту поняття репрородуктивне право потребує попереднього розкриття значення висхідного терміну репродукція. Термін «репродукція» означає відтворення організмами собі подібних, розмноження або відтворення.

На сьогоднішній день питання репродуктивних прав людини прийнято виділяти в окрему категорію у правовій науці. Зокрема, таку позицію підтримують Тюхтій Н. [1-70], Романовський Г.Б [2-5], З. Ромовська З.В. [3-10] та інші.

Репродуктивні права за своєю природою слід розглядати у якості особливого виду особистих немайнових прав фізичних осіб, що покликані забезпечити забезпечують їх природне існування. Нормативною основою їх закріплення в Україні є низка норм та принципів Конституція України, Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Основи законодавства України про охорону здоров'я. . Однак, на сьогоднішній день поняття репродуктивні права носить більше доктринальний характер – бо законодавець досі не застосував цей термін в жодному з актів цивільного законодавства. Цивільний кодекс України на сьогодні не має спеціальної норми спрямованої на врегулювання питання репродуктивних прав людини. Однак, цілий ряд банорм книги другої цивільного Кодексу України можуть розглядатись як фундамент для формування концепції репродуктивних можливостей. У ст. 281 Цивільного кодексу України закріплені окремі деякі репродуктивніправа фізичної особи.

Відповідно до аналізу норм Конституції України та актів цивільного законодавства можна дати наступну узагальнену класифікацію системи репродуктивних прав фізичних осіб:

до репродуктивних прав слід однозначно відносити:

- право на відтворення шляхом репродукції та вільного розпорядження власним генетичним матеріалом;
- право на повну медичну інформацію про стан репродуктивне здоров'я,
- право на забезпечення публічною владою належних умов для збереження репродуктивних властивостей індивіда;
- право на таємницю реалізації репродуктивних прав у загальноприйнятих межах;
- право на захист репродуктивних прав.

Така класифікація втглядає відносно умовною і засновуються на специфіці норм актів цивільного законодавства та норм-принципів Конституції України.

Особливості природи репродуктивних прав та їх спрямованість дають наукові підстави для їх виокремлення в окрему категорію особистих немайнових прав.

Окрім цього репродуктивні права мають спільний особливий об'єкт – репродуктивне здоров'я. Питання репродуктивних прав людини вже має певний свій вияв і в актах міжнародного права. Поняття репродуктивних прав вперше було закріплено в п. 7.2 Програми дій Міжнародної конференції по народонаселенню та розвитку (Каїр, 5–13 вересня 1994 р.) та набуло подальшого розвитку у п. 95 Платформи дій (Platform of Action), що була затверджена за результатами Четвертої Всесвітньої конференції по становищу жінок (Пекін, 4–15 вересня 1995 р.). В цьому акті зафіксовано, що репродуктивні права базуються на комплексі основоположних прав, а саме: усіх подружніх пар та окремих осіб вільно приймати відповідальне рішення відносно кількості своїх дітей, інтервалів між їхнім народженням, часом їх народження та необхідні для цього інформацію і засоби; на досягнення максимально високого рівня сексуального та репродуктивного здоров'я; тощо.

З врахуванням відносної гнучкості законодавця в питанні регулювання репродуктивних прав людини постає логічне питання щодо їх системи. А. О. Дутко, М. Р. Заболотна пропонують наступну систему репродуктивних прав людини:

- 1) вільний репродуктивний вибір, що включає право на створення та планування сім'ї;
- 2) отримання послуг з охорони репродуктивного здоров'я і планування сім'ї;
- 3) отримання достовірної і повної інформації про стан свого репродуктивного здоров'я;
- 4) охорону здоров'я в період вагітності, під час і після пологів;
- 5) лікування безпліддя, зокрема із застосуванням сучасних допоміжних репродуктивних технологій;
- 6) донорство статевих клітин та збереження репродуктивних клітин (кріоконсервацію);
- 7) використання і вільний вибір методів контрацепції;
- 8) хірургічну стерилізацію;
- 9) штучне переривання вагітності;
- 10) прийняття рішення при медичних втручаннях, пов'язаних із репродуктивним здоров'ям, за винятком ситуацій, які загрожують життю і вимагають термінового втручання, та в інших передбачених законом випадках;
- 11) захист своїх репродуктивних прав, в тому числі від сексуальної експлуатації та насильства, примусової вагітності, абортів, стерилізації та інших порушень репродуктивних прав;
- 12) таємницю інформації щодо реалізації репродуктивних прав. [4-90]

Розглядаючи запропоновану класифікацію, можна дійти висновку, що багато наведених в ній елементів не мають самостійного характеру і є похідними від ключових репродуктивних прав.

Доцільним є запропонувати наступну лаконічну класифікацію репродуктивних прав фізичної особи:

- 1) Право вільного використання власного репродуктивного матеріалу та розпорядження ним;
- 2) Доступ до медичного забезпечення спрямованого на захист репродуктивних функцій організму;
- 3) Право на повну інформацію медичного характеру щодо репродуктивних функцій організму;

4) Право на забезпечення державою умов для захисту репродуктивних функцій організму індивіда від несприятливих антропогенних умов та протиправного втручання.

Список використаних джерел:

1. Тюхтій Н. Репродуктивні особисті немайнові права фізичних осіб. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 70–75.
2. Романовский Г.Б. Репродуктивные права в России и странах СНГ: сравнительно-правовое исследование: монография. Пенза: Изд-во ПГУ, 2009. 128 с.
3. Ромовська З. В. Личные неимущественные права граждан СССР (понятие, виды, классификация, содержание, гражданско-правовая защита) : дис. канд. юрид. наук . К., 1968. 277 с.
4. Дутко А.О., Заболотна М.Р. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. С. 82-90

Наукове видання

Всеукраїнська науково-практична конференція

***«НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ
МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ПОСТМОДЕРНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ,
ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ»***

Збірник наукових праць

Підписано до друку 11.05.2021р р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 20,57. Облік.-вид. арк. 21,78
Зам. № 21-259. Тираж 110 прим.

Видавець та виготовлювач ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, вул. Просвіти, 6.
тел. 8 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net